Янги йилингиз кутлуғ бўлсин!

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

1 ЯНВАРЬ
№ 1 (3001)
ЯКШАНБА

Издательства ЦК КП Узб.
Инв. № 19 г.

М. С. ГОРБАЧЕВГА АДАБИЙ МУКОФОТ ТОПШИРИЛДИ

РИМ, 22 декабрь. (ТАСС). Рим муниципалитетида ҳозирги замон санъати ва адабиёти соҳасида «Европа мукофоти» халқаро мукофотларини топширишга бағишланган тантанали маросим бўлди. Мазкур мукофотни бундан ўн йил илгари Италия ҳордиқни таъминлаш ва маданиятни ривожлантириш уюшмаси ҳамда бошқа бир қанча жамоат ташкилотлари таъсис этган эди. Бу йил «Публицистика» бўлими бўйича мукофот КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси М. С. Горбачевга «Қайта қуриш ва янгича фикрлаш мамлакатимиз ва бутун дунё учун» деган китобига берилди.

Италиянинг таниқли сиёсат ва жамоат арбоблари, адиблари ва журналистларидан иборат нуфузли жюри совет раҳбарининг китоби муҳим инсонпарварлик ғоялари билан суғорилганлигини таъкидлади. Китоб бутун планетадаги кишиларни инсоният олдида турган долзарб муаммолар хусусида ўйлашга мажбур этади, уларни кескинликни юмшатиш ва қуролсизланиш ишига конкрет ҳисса қўшишга даъват қилади. Дунёнинг ўзаро боғлиқлиги тўғрисидаги фикр бутун китоб мазмунига асос бўлган.

Ўтган йилнинг охирида Италиянинг Арнольдо Мондадори Эдиторе етакчи нашриёт трести босмадан чиқарган М. С. Горбачевнинг ки[illegible] тоби ўнлаб энг оммабоп нашрлар орасида узоқ вақт мунтазам биринчи ўринни эгаллаб келди. Жамоатчилик фикрини сўраб билиш маълумотларига кўра, китоб бутун йил давомида харидоргир публицистик нашрлар орасида олдинги ўринлардан бирини эгаллаб турган.

БАНГКОК. 22 декабрь. (ТАСС). «Совет раҳбарининг «Қайта қуриш ва янгича фикрлаш мамлакатимиз ва бутун дунё учун» китоби бутун жаҳонда ҳақли равишда жуда катта қизиқиш уйғотди. Китоб кўп нусхада ўнлаб мамлакатларда нашр этилди ва журналистларнинг фикрича сиёсий китоблар орасида энг харидоргири бўла олди», — деди бугун таиландлик таниқли ношир ва нуфузли «Каописет» сиёсий журналининг редактори Чатчарин Чаяват. У М. С. Горбачевнинг китобини тақдим этишга бағишланиб бу ерда бўлиб ўтган тантанали маросимда сўзга чиқди. Китобни «Сампан Паблишинг компани» нашриёти босмадан чиқарган.

Китоб муваффақиятининг сири шундаки, у инсоният учун янги уфқлар очиб беради, халқларнинг ва улар раҳбарларининг онгига, фикрлашига туб ўзгартишлар киритишга даъват этади, деб таъкидлади Чатчарин Чаяват. Инсоният омон қолишининг бундан бошқача йўли йўқ.

ФИЛАРМОНИЯ ЮБИЛЕЙИ

В. И. Ленин номидаги СССР Халқлари дўстлиги саройида Муҳиддин Қориёқубов номидаги Ўзбек давлат филармониясининг ярим асрлик юбилейига бағишланган тантанали кеча бўлди. Унда филармония коллективининг босиб ўтган йўли, ижодий ютуқлари, олдида турган вазифалари ҳақида сўз юритилди. Кино архивдан олинган ноёб кадрлар намойиш қилинди.

Пойтахт театрларининг коллективлари, республика ижодий союзларининг вакиллари, М. Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваторияси, М. Турғунбоева номидаги Ўзбекистон ССР Давлат «Баҳор» халқ рақс ансамбли коллективлари филармония санъаткорларини юбилей билан қутладилар. Шунингдек, Тожикистон, Қирғизистон, Қозоғистон филармонияларидан келган вакиллар ҳам ўз ҳамкасбларини музикали номерлар билан табрикладилар. Ўзбекистон ССР Министрлар Совети Раисининг ўринбосари С. У. Султонова юбилей кечасида табрик [illegible] сўзлади.

ОРЗУЛАР

Ширин АЗИЗОВА,
Ўзбекистон ССР халқ артисти

Санъат даргоҳига қадам қўйганимга салкам ўттиз йил бўлиб қолибди. Мактабда ўқиб юрганимдаёқ Сора Эшонтўраева, Аброр Ҳидоятов, Лутфулла Назруллаев, Олим Хўжаев, Шукур Бурҳонов, Шариф Қаюмов, Миршоҳид Мироқилов, Обид Жалилов, Наби Раҳимов, Зикир Муҳаммаджонов каби актёрлар ижросидан завқ олиб, театрни бир умрга севиб қолганман. Мени бу муқаддас даргоҳга етаклаган ҳам ана шу ижоди қайнар булоқдек кишилар санъати ва устозларим — Тошхўжа Хўжаев ҳамда Сайфиддин Раҳимовдир. Шунинг учун давр айланиб келиб ўзим эргашган актёрлар даргоҳида, академик театрда фаолият бошлаганимдан хурсандман. Бу ерга ишга ўтишим коллектив учун бироз мураккаб даврга тўғри келди. Лекин қисқа вақт ичида озми-кўпми, театр коллективи фаолиятига ҳисса қўша олганимдан бахтиёрман.

Ўтган йилнинг энг эсда қоларли воқеаси 17 декабрь куни содир бўлди. Радио қулоғини бураб, ҳукумат мукофотларига сазовор бўлганлар орасида ўз номимни эшитганимда қанчалар ҳаяжонландим. Санъатдаги хизматларим юқори баҳоланиб, Ўзбекистон ССР халқ артисти унвонига сазовор бўлдим. Бу мукофотни мен ўзимга эмас, коллективимизга берилган деб биламан. Албатта, унвон бизни фақат рағбатлантирибгина қолмай, балки катта масъулият ҳам юклайди. Демак, ўз-ўзидан 1989 йилдан умидларим катта. Актёрнинг актёрга тан бериши катта жасорат. Шунинг учун коллективимиздагилар менга ишонч билдириб, бағрини кенг очиб, роллар ижро этишни топширган экан, бу ишончни оқлашим керак. Аввало, давримиз талабларига жавоб берувчи, баркамол, замонавий, миллий саҳна асарида роль ижро этсам, дегандим. Қолаверса, классик асарда ўз маҳоратимни синаб кўриш ниятим бор. Агар замон талабига, томошабин дидига жавоб берувчи яхши бир образ яратолсам, ўзимни бахтли ҳисоблардим.

●

Абдумўмин БОЙМАТОВ,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби

Менинг тасаввуримда ўтган йил ҳаётимизда ошкораликни барқарор этиш йўлида жиддий ишлар амалга оширилган давр бўлиб қолди. Ошкораликнинг мезони Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси бўлди. Биз дардларимизни, камчиликларимизни очиқ айта бошладик. Партиямиз раҳбарлари ошкораликни ҳаётимизнинг энг кунйи бўғинларига ҳам етказиш ҳақида куйиниб гапирмоқдалар. Лекин баъзи раҳбарлар фаолиятларини қайта қураётганлари йўқ. Натижада янгилик нафаси ҳаётимизга жуда секинлик билан кириб келмоқда. Мен Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтининг архитектура ҳайкалтарошлиги ва бадиий керамика кафедрасини бошқараман. Ўқув-тарбия ишларимизнинг давр талабидан орқада қолаётгани кейинги йилларда яққол сезилаяпти. Ўтган йилни бошдан-оёқ ташвишлар билан кечирдим, десам асло хато бўлмайди. Институтимизда эртаги кун ижодкорлари тайёрланади. Аммо уларга яхши таълим бериш учун ишларимизни бутунлай қайта қуриш лозим. Менинг бутун бир йилги ташвишларим ўқув қуролларини жамлаб олишга ҳам етмади. Бинобарин, республикамиз Министрлар Советида ҳар институт учун керак бўладиган мураккаб техникадан тортиб супургигача — ҳаммасининг рўйхати бор. Лекин улар ўз эгаларига берилмайди. Масалан, ҳайкалбоп тупроқ, керамика учун лой, шомот каби арзон материаллар бизга анқонинг уруғи. Энг асосий ўқув қуролимиз — ҳайкал ишлайдиган дастгоҳни бутун мамлакатимиз бўйлаб қидирдик. Ниҳоят, минг бир ҳужжат билан республика Рассомлар союзидан олишга муваффақ бўлдик. Ганч, тупроқ, гранит, мармар, ёғоч материалларисиз ҳайкалтарош нима қила олади? Аслида, республика Министрлар Совети ажратилган материалнинг ҳаммасини қаердан олишимиз лозимлигини бизга муттасил хабар қилиб туриши керак. Бундай идора юритиш маданиятига эришиш учун наҳот йиллар зарур бўлса?

Ҳалигича ортиқча расмиятчиликларга чек қўяётганимиз йўқ. Яқинда институтга комиссия келди. Улар, аксарият, мажлислар қандай ўтказилганини, протоколларни, журналларни текширди. Лекин улар қайси талант нимани яратаяпти, республикамиз чет жойларидаги истеъдодлар ўқишга қандай жалб этилаяпти, талабаларнинг ижодий савияси қандай — бу билан асло қизиқмади! Келажагимиз мусаввирларига талаб шу бўлдими?

Кези келганда шуни айтиш керакки, ҳайкалтарошларнинг биз ўрта авлоди яқингинада устахоналик бўлдик. Бизда ёш рассомларнинг ҳамон ижодхонаси йўқ. Ҳайкалтарош учун устахона бу — энг биринчи ва энг зарур шароит! Шаҳар ҳукумати ижодий союзимиз билан ҳамкорликда ер ва ссуда ажратиш каби давлатга зарари тегмайдиган ёрдамни ҳам ижодкорлардан дариғ тутмоқда. Ижод кишилари дардини, эҳтиёжини тушунган муҳит энг илғор, энг етук инсонлар давраси бўлишини ёддан чиқармаслик керак.

Тўғри, баъзан йилдан йилга чўзиладиган ишларимиз ҳам бўлади. Янги йилда ижодга ғайрат, ҳалоллик ва принципиаллик билан ёндашайлик. Шунда ижод баракали бўлади, битмаган, тугалланмаган энг пойдор асарларимиз ниҳоясига етади. Хуллас, янги йил ҳавас ва орзуларга тўла.

Республика хореография билим юрти талабаси Гулсара ЭРМАТОВА:
— Рақс санъатимиз янги йилда янги миллий рақслар билан бойисин!
Р. ШАРИПОВ фотоси

Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА

УМИДВОРЛИК

ЭСКИ ЙИЛДАН хотирангизда қолган воқеалар... ва янги йилдан нималарни кутасиз? Булар ҳақида ўйларканман, Роберт Рождественскийнинг «менинг йилларим — менинг бойликларим» мазмунидаги сатри эсимга келди. Умуман олганда-ку, умримизнинг ҳар йил, ҳар ой, ҳар куни табиатнинг бизга берган камёб бойлиги, эҳсони. Бир фурсат босиб ўтган изларим, тупларимга қайтгандай бўлдим.

Биргина мисол ҳақида гапириб берай.

Худди куни кечагидай кўз олдимда турибди. Йилнинг таровғимиди, кечқурун телевизор кўраётган эдик. Ёнида тутаб ётган уюм... ахлат ташийдиган машини ... одам бу уюмни ағдариб ортяпти. Диктор (бу хонанинг адресларини аниқ айтади ўшанда) мана шу уюм ичидан янги туғилган чақалоқ жасади топилганлиги ва бундай ҳодисалар кўпгина ... учраб турганлигини ... ганда даҳшатга тушди. Та... ҳаётдаги мувозанат ... лаётгандай туюлди мен...

Муқаддас, қадим-димдан гўдагининг бир тамчиши, ...га»сидан жону дилида сут ...иб оқадиган, табиатшафқат, мурувват элчиси ...лган ...нинг аёллик, минг йиллардан бери бу ҳаётнинг давомийлигини таъминлаб келаётган, сирли, жонбахш муҳаббатнинг муҳаббатлик, юрагинг билан туташ, жигар-қонларингдан яралгувчи фарзанднинг фарзандлик қадри поймол бўлаётганлиги, топталаётганлигини кўриб қандоқ чидаш мумкин?!

Чингиз Айтматовнинг «Соҳил бўйлаб чопаётган олапар»идаги «мувозанат» эсингиздами? Улар боланинг, фарзандининг дунёда яшаб қолиши учун (овга чиққан қайиқ қуюқ туман билан қопланган поёнсиз денгизда адашиб кетади), ичимлик сув озлигидан шу сувни бир томчи бўлса-да, болага қолдириш учун (ҳолбуки, «нима бўлса тақдирдан кўрдик», деб сувни ҳаммалари биргаликда охиригача ичишлари ва қайиқдагилар биргаликда ўлимга юз тутишлари ҳам мумкин эди-ку!) биринчи бўлиб ўзини денгизга ташлаган бобо Ўрхун — Ўрхун Шамолга, кейин ота Эмрайин ўзини денгизга ташлаб — Эмрайин Бўронга айланиб кетганлари эсингизда қолгандир. Мақсад — қандай бўлмасин бола ўлмай қолиши, ер юзидан зурёдлари йўқолиб кетмаслиги керак эди. Бунинг учун улар қўлларидан келган ҳамма ишни қилдилар, ҳатто ўлимгача тик боришдан қайтмадилар.

Биздаги баъзи бир ёшлар эса (ўз кўнгил майли йўлида ҳеч нарсадан қайтмасалар-да) уларнинг номларига доғ тушмаслиги учун, сохта «тозалик», обрў учун, жисми-жонининг бир парчаси бўлиб дунёга келган зурёдларини ўз қўллари билан кунни қоронғулатиб ахлат уюмлари орасига тириклай кўмишгача бориб етдилар!

Дунёда бундан кўра тубанлик, бундан ёмон даражадаги қотиллик борми?!.

Наҳотки, инсон, бир томондан гулу гиёҳга, қумурсқаю қушга жон ато қилувчи табиатнинг гултожи бўлган улуғ Инсон ўзининг ўнглаб бўлмас хатою гуноҳлари тўрларига ўралиб тушунган ҳолда ўз оёғи билан сўнгги, қонуний жазо кундасига қараб бораверса...

Дарвоқе, жазо... Бизнинг жазо қонунларимиз баъзан ўта мурувватли, баъзан умуман йўқ... Одамзоднинг охирги ҳалокати — жазо кундасига етиб боргунча томошабин бўлиб туравермаслик учун шафқатсизроқ, мурувватсизроқ жазо қонунлари ҳам керакми дейман. Мана, шундай аёлларга, бунга сабабчи бўлган эркакларга ҳам шундай йўл тутиш керакка ўхшайди.

Инсоф, диёнат, шафқат, меҳр қўллари ожиз, уларни йўлдан қайтаришга қодир бўлмай қолган экан, балки шафқатсиз жазо қонунлари қайтарар уларни бу йўлдан?! Биз қандай қилиб бўлса-да, йўл топишимиз, одамларни қотиллик, одамкушликдан қайтаришимиз керак. Тинчгина, «биров билан нима ишим бор, ўз уйимнинг бургаси чақмаса, ташқарида илонлар ўйнасин» қабилида иш кўриб юра-юра келган жойимиз шу бўлди.

Мен албатта, бу мисолда оқибат ҳақида гапирдим. Бу оқибатга олиб келувчи йўллар, сабаблар минг хил. Тан олиб айтиш керакки, аслан олганда — бу гуноҳ жавобгарлигини фақат ўша икки ёш эмас, биз ҳаммамиз баб-баробар бўлиб олсак тўғрироқ бўлади.

Бу — биз оналарни болани оилада етарли даражада тўғри тарбиялай олмаганимиз, уларга етарли кўкрак сути (боласини ўз сути билан боқадиган аёлларнинг кун сайин кескин камайиб кетаётганидан) бера олмаётганидан юрагинг зирқираб кетади. Ахир ҳаётда она билан гўдакни бир-бирига боғлайдиган энг аввалги ва энг муҳим омил она сути эмасми? Ўрта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари диний бошқармасининг раиси муфти Ш. Бобохонов «Медицинская газета» мухбири билан қилган савол-жавобларида шундай таъкидлайди: «Шариатда айтилишича, фарзанд туғилиши биланоқ кўкрак сути билан боқилиши болани онага бугун умрга мустаҳкам ришталар билан пайванд этади». Бугунги кунда болаларимиздаги ота-онага нисбатан кўтарилиб бораётган меҳр-оқибатсизлик сабаблари илдизларидан бири ана ўша уларнинг ҳаётда кўз очган дастлабки йилларига бориб уланиши ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмизми? Уларга етарли оналик меҳр-муҳаббатини бера олаяпмизми? Бу энди аёлнинг ўзинингина айби эмас. У эртадан кечгача давлат идораларида, корхоналар ё далада ишлаши, уйга қайтиб рўзғор, бутун тирикчиликни изга солиши, эркакнинг кўнглига қараши, буларнинг ҳаммасидан орттириб, мутасадди кишиларнинг фикрича, у ҳар куни болага қараш учун ўртача 17 минут вақт ажратар экан. Инсоф билан айтинг-чи, 17 минутда боланинг жисми, ақли, онги тарбияси учун нима иш қилиб улгурамиз?!

Кўряпсизми, бола тарбияси нечанчи даражага суриб қўйиляпти. Ҳолбуки, ҳамма замонларда аёлнинг аёллик қадри, баҳоси, унинг ҳақиқий аёллиги, фарзандларига берган тарбияси, жамиятга кимларни етказиб берганлиги билан ўлчанган. Шундай экан, бизнинг фикримизча аёлларнинг иш кунини қисқартириш ҳақидаги муаммони, таклифларни ҳал қилиш фурсати етган кўринади. Ҳал қилганда ҳам ойлик иш ҳақларини тўлиқ сақлаган ҳолда. Имоним комилки, бундан аёл ҳам, болалар ҳам, қолаверса, жамият ҳам фақат фойда кўради. Зарар эмас. Фарзандларимиз оила қуришга жисмонангина эмас, ақлан, маънан ҳам тайёр бўлишлари керак. Биз турғунлик йилларида тарбиянинг мана шу жуда муҳим томонини хаёлдан фаромуш қилдик. Қизларни яхши бека эмас, яхши ишчи, фаол жамоатчи бўлишга кўпроқ ундадик. Шу жиҳатдан олиб қараганда, бу жавобгарлик юки ота-оналар билан бир вақтда кўксига қайта қуриш шамоллари тегмаган ва ҳали ҳам тегмаётган баъзи педагоглар, одамларнинг ақлига озуқ берадиган, маънавиятини бойитадиган асарлар билан халқ юрагига кира олмаган баъзи биз ёзувчилар, матбуот ходимлари елкасига ҳам тушади. Шоир Усмон Азимов «Ўз ёкамда қўлларим» деб бежиз айтмайди. Токи, ҳар биримиз ўз айбимизни юракнинг чуқур-чуқур ерларида ҳис этмас эканмиз, сергак тортиб, оёққа турмас эканмиз, одамлар онгини, қараш, тушунчаларини ўзгартириб жамиятни қайта қуриб бўлмайди.

ЎЗБЕКИСТОНДА 7 мингдан зиёд етим болаларнинг 90 фоизи тирик етимлар эканлиги ўртайди мени. Янги йилда мен болалар уйларидаги етим болалар сонининг ошмаслиги, битта бўлса-да, ота ё онанинг инсофга келиши, битта бўлса-да, жовдираган гўдакнинг кўзидаги ёшнинг қуришини истайман. Республика хотин-қизлари журнали «Саодат»нинг мазмунини белгилашда ҳам биз коллективимиз билан шу нуқтаи назарлардан келиб чиқамиз. Бизнинг нашр нафақат хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий нашри, айни пайтда оилавий журнал ҳамдир.

Куч топиб инонтир, одам инонсин,
Адолат юз тубан йиқилмайди деб.
Чарчаган фаррошми, илми толибми,
Инонтир, кўнглига сол торми ё най.
Энди йўлга кирган Мирзо Ғолибим,
Йиқилмай ўсади, мен ҳам инонай.

Сизларнинг ҳар бирингизга 1989 йил олдинги йиллардагидан кўра бахтлироқ келишидан умидворман.

КИНЕМАТОГРАФЧИЛАР ПЛЕНУМИ

Ўзбекистон ССР Кинематографчилар союзи правлениесининг пленуми бўлиб ўтди. ... қайта қуриш шароитида ... ҳаётни демократиялаш... миллий кино санъати му... ри ҳақида гап борди. Ўзбекистон киностудиялари ... лик ҳисобига ўтаётган ... борада зудлик билан ... иниши лозим бўлган ... фалар муҳокама қилинди.

Пленум қатнашчилари СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатиш тўғрисидаги таклифларни кўриб чиқдилар. Ўзбекистонлик кинорежиссёрлар Али Ҳамроев, Элёр Эшмуҳамедов, Қамара Камолова, қирғизистонлик кинорежиссёр Толомуш Океев, озарбойжонлик кинодраматург Рустам Иброҳимбеков, «Мосфильм» студияси кинорежиссёри Элем Климов, москвалик кинодраматурглар Одилшо Агишев ва Андрей Смирнов халқ депутатлигига номзод қилиб тавсия этилди. Пленум СССР Кинематографчилар союзидан бу таклифларни қўллаб-қувватлашни сўради.

1987 йилги энг яхши фильмларга Ўзбекистон ССР Кинематографчилар союзининг мукофотларини бериш тўғрисидаги масала ҳам пленумда кўриб чиқилди. Биринчи мукофот «Ўзбекфильм» студиясида суратга олинган «Вельд» бадиий фильмига, иккинчи мукофот «Ўзбектелефильм» студиясининг «Бахшуллонинг аламли кузи» картинасига, учинчи мукофот эса илмий-оммабоп ва хроникал ҳужжатли фильмлар студиясининг «Оролқум» фильмига берилди. 1988 йилда эълон қилинган энг яхши мақолалар туркумлари учун кинотанқидчилар ва киношуносларга мукофотлар бериш тўғрисидаги масала кўриб чиқилди. С. Ҳайитматова биринчи мукофот, В. Кошелева иккинчи мукофот ва Т. Тошпўлатова учинчи мукофот билан тақдирланди.

Пленум ташкилий масалаларни кўриб чиқди. Н. Тўлахўжаев, Қ. Камолова, Д. Абдуллаев, Х. Абулқосимова Ўзбекистон ССР Кинематографчилар союзи правлениесининг секретарлари қилиб сайландилар.

ЯНГИ РУБРИКА:

ИЛМ — ЎЗНИ БИЛМАКДИР

Янги рубрикамизни улуғ шоиримиз ҳазрат Навоийнинг тафаккур гулшанидан олинган ушбу ҳикмат билан бошлаётганимиз бежиз эмас. Фан оламидаги изланишлар, кашфиётлар ва ихтиролар аввало ўша илм соҳибининг, қолаверса, у мансуб бўлган халқнинг ўзлигини танишига, маънавий ҳаёти ва турмушини безашга хизмат қилиши керак. Халқига заррача наф бермай, жавонларда чанг босиб ётган, гоҳо илмий унвонлару муваққат шуҳратларгагина ярайдиган тадқиқотларимиз ҳам оз эмас. Газета янги рубрика остида бундан буён фан оламидаги янгиликлар, илмий муаммолар, бебаҳо кашфиётлар ва ихтироларнинг амалий татбиқи билан боғлиқ масалалар хусусида сўз юритиш ниятида. Рубрикани таниқли олим, ЎзФА Физиология институти директори, биология фанлари доктори, профессор Бекжон Ойбекович ТОШМУҲАМЕДОВнинг мақоласи билан очаётирмиз. Б. Тошмуҳамедов — СССР Давлат мукофотининг лауреати, И. П. Павлов номидаги Бутуниттифоқ физиология жамияти Марказий совети президиумининг, қатор илмий кенгашлар, иттифоқ ва халқаро журналлар редколлегиялари н и н г аъзоси ҳамдир.

Бекжон ТОШМУҲАМЕДОВ,
ЎзФА академиги

ЭЛ ТЎҚ, МАМЛАКАТ ОБОД БЎЛСИН

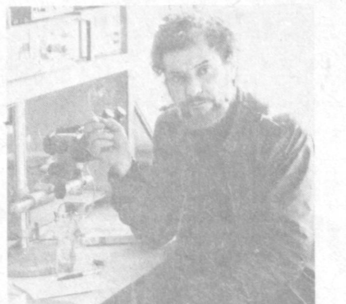

ИНСОН ВА УНИНГ тирикчилик ташвишлари одам ва ҳайвонот физиологияси бўйича тадқиқотларнинг асосий маҳзари ҳисобланади. Таомга эҳтиёж, овқатланиш муаммоси эса турмушимиздаги жамики нарсалардан фарқли ўлароқ сўнгги ой, сўнгги йил ёки бирон беш йилликка суриб бўлмайдиган кунлик зарурат сифатида намоён бўлиб туради.

Биз тановул қиладиган маҳсулотларда оқсиллар, ёғ, углеводлар (карбон сувлар), шунингдек, витаминлар ва минерал тузларнинг эҳтиёжга мувофиқ меъёрда бўлиши тўғри овқатланишнинг асосий шартидир. Нону-тузимизда оқсилларнинг аҳамияти беқиёс, у инсоннинг асосий қувваи мадори ҳисобланади. Катта ёшдаги кишиларнинг оқсил моддаларига эҳтиёжи бир куну-тун ҳисобига 100 граммни ташкил этса, шунинг ярмиси ҳайвонот ёғлари ҳисобига тўғри келиши керак. Бу деган сўз бир кеча-кундузда 250 грамм, йил давомида эса 90 килограмм гўшт маҳсулотлари истеъмол қилиш зарур деганидир. Ҳозир Эстония аҳолиси айнан шу нормага тенг миқдорда гўшт ва яна бунга қўшимча 26 килограмм балиқ маҳсулотлари ҳам истеъмол қилади. Оғир жисмоний меҳнат билан банд бўлганлар, иссиқ иқлим шароитида ишловчилар, шунингдек, ҳомиладор ва бола эмизувчи аёллар гўшт, сутдан иборат оқсил моддаларига янада кўпроқ (норманинг учдан бир қисми миқдорида) эҳтиёж сезадилар. Дастурхон неъматларидаги оқсил моддаларининг камлиги ёки биологик жиҳатдан қиммати паст турадиган ўсимлик моддалари оқсиллари билан кифояланиш эса, оддий қилиб айтганда, инсон организмида оқсил етишмовчилигини келтириб чиқаради. Бу нарса, айниқса, болаларда тезроқ билинади ва ҳали унчалик тараққий этмаган организмда муайян асоратлар туғдира бошлайди.

Ҳайвонларда олиб борилган тадқиқотларнинг кўрсатикича, оқсил камчиллиги туфайли организмнинг касалликларга қарши ҳимоя кучи (иммунитети) бирданига тушиб кетади, аллергияга чалиниш хавфи ошади, турли хил заҳарли моддаларнинг хатарли таъсири бир неча бор кучаяди. Шу тариқа оқсил маҳсули бўлган қуввайи дармондан қолиш биологик жараёнларнинг турли физиологик ўзгаришларга юз тутишига олиб келади. Организмнинг атроф-муҳит булғанишига чидамлилиги ҳаддан зиёд сусайиб, экстремаль шароитларга мослашиш қийинлашади. Бундай ҳоллар асосан кунлик таомларимизда оқсил миқдори икки баробар камайган тақдирда келиб чиқади. Ҳатто бир-бирининг ўрнини боса олмайдиган углевод ва ёғлар нисбати бузилган тақдирда, яъни гўшт-сут оқсиллари ўрнига нуқул ўсимлик оқсиллари билан кифояланган тақдирда ҳам шундай ҳол юз беради.

Инсон физиологияси ва истеъмол таомларига доир бу масала Ўзбекистон учун фавқулодда долзарб муаммодир. Чунки республика иқтисоди ва қишлоқ хўжалигининг номутаносиб ривожланиши ўлка аҳолисининг дастурхонида, истеъмол маҳсулотларида ҳам акс этаётир. Дастурхон неъматларимизда ҳайвонот оқсилларига бой маҳсулотлар камайиб, нон-тузимиз асосан ўсимлик маҳсулотларидан тайёрланадиган гуруч ва хамир овқат, нон-чойдан иборат бўлиб қолаётир. Бу кўнгилсиз ҳол расмий статистик маълумотларда ҳам ўз ифодасини топган. Агар гўшт, сут, тухум истеъмол қилиш мамлакат бўйича жон бошига ўртача 64 кг, 341л ва 272 донани ташкил этса, бу миқдор Ўзбекистонда 29 килограмм гўшт, 186 литр сут ва 112 дона тухумга тўғри келади. Бу фарқлар — ҳатто мамлакат бўйича кўрсаткичларнинг ўзи ҳам илмий асосланган нормалардагидан анча пастлигини инобатга олмаган тақдирда ҳам — ҳазилакам эмас.

Юқорида айтганимиздек, хамир ва гуруч овқатдаги оқсил ҳеч қачон гўшт маҳсулотларидаги оқсил ўрнини боса олмайди. Чунки уларнинг таркибида бебаҳо аминокислоталардан бири бўлмиш лизин моддаси жуда кам. Шунинг учун ҳам уларнинг ҳазм бўлиши оғир ва тўйимлилик жиҳати паст. Ҳатто картошкадаги оқсил ҳам донли экинлар таркибидаги оқсилдан бир неча баробар тўйимлидир. Аммо республикамиз аҳолиси картошкани ҳам Иттифоқ даражасидагига қараганда уч баравар камроқ истеъмол қилади. Бунинг устига балиқ маҳсулотлари, қанд, ҳатто сабзавот ва мевалар истеъмол қилиш жиҳатидан ҳам биз мамлакат бўйича ўртача даражадагидан орқадамиз.

Бу вазиятни янада мураккаблаштираётган омиллар: муҳитнинг булғанганлиги, озиқ-овқат маҳсулотларида минерал тузлар, заҳарли кимёвий моддалар, оғир металлар ва бошқа хил зарарли унсурларнинг хатарли даражага етганлигини ҳам айтмасдан бўлмайди. Масалан, оддий селитрани ишлатиш меъёрига амал қилинмаслиги сабзавот-полиз маҳсулотларидан заҳарланишга олиб келаётганлиги ҳаммага маълум. Пахта далаларида пестицидларнинг қўлланилиши умумиттифоқ даражасига қараганда ўнлаб баробар кўпдир. Шунинг учун ҳам, хлорорганик модда нафақат пахта ёғида, ҳатто оналарнинг кўкрак сутида ҳам учраяпти.

Энди аҳолининг мол-ҳоли, уй ҳайвонларининг емишларига назар ташлайлик. Қаёққа боқманг, эл-улуснинг моли фақат йўллар атрофидаги сийрак, ғуборли ўтларни қиртишлаб ётганини кўрасиз. Йўллар атрофи шахсий сигиру қўй-эчкилар ўтлайдиган ягона жой. Бу жойлардаги ўт-ўланлар йўллардан тинимсиз ўтиб турган машиналар, поездларнинг тутунларига, улар таркибидаги заҳарли моддалару қўрғошинга бир неча бор тўйинган. Қўрғошин молларнинг организмида тўплана бориб, уларнинг сутини ҳам оғулайди. Ҳолбуки, аҳолини сут-қатиқ билан таъминловчи манба мана шу кишиларнинг шахсий қарамоғидаги моллардир. Уларнинг сути таркибини мунтазам текшириб боришнинг эса амалда иложи йўқ.

Ниҳоят, қатор областларимизда ичимлик сувнинг ўзи ҳам маза-матрасиз. Амударёнинг қуйи қисмидаги ичимлик сувларининг шўрлиги нормадагидан бир неча баробар ошиб кетган. Айнан шу жойларда юрак-қон томир касалликларининг юқори даражага етганлиги боиси ҳам шунда. Бундай заҳарли омиллар бир-бирига қўшилган ҳолда халқимиз соғлиғи учун ниҳоятда хатарли бўлган экстремаль шароитларни келтириб чиқарди. Бу манзара ҳам республикамизнинг тиббий статистикасида ўз аксини топган.

Кейинги йилларда камқонлиликнинг кенг ёйилганлиги кўп тилга олинаётир. Бу айни ҳақиқат. Хўш, у қандай шароитларда юз бераяпти? Рўй-рост айтиш керак, камқонликнинг бош сабаби оқсил етишмовчилиги ва боз устига қуввай-мадори манбаи бўлган бу неъматнинг заҳарли химикатлар таъсирида баттар ночор аҳволга тушаётганлигидир. Серфарзанд оналарда камқонликнинг жуда юқорилиги ҳам уларнинг ҳомиладорлик даврида серқувват таомларга, оқсили кўп гўшт-сут маҳсулотларига эҳтиёжи ошиши ва бу эҳтиёжни таъминлай олишнинг имкони йўқлиги билан изоҳланади.

Оқсил етишмовчилиги туфайли одам танасининг ҳимоя кучлари сусайишини айтдик. Бу ҳол юқумли ичак, сариқ, сил касалликлари кенг ёйилишининг асосий сабабларидан бири бўлиб турибди. Болаларда юқумли ичак касалликлари ва айниқса, она сутидан ажралгандан сўнг келиб чиқадиган «диария» хасталиги углеводлари кўп-у, аммо оқсили кам бўлган овқатларга ўтилиши билан боғлиқдир. Аллергик касалликларнинг кўпайиши ва умуман овқат билан боғлиқ аллергияга мойиллик истеъмол маҳсулотларининг сифатсизлиги, кимёвий моддалар таъсирига дучор бўлганлиги туфайлидир. Касалликлар, хусусан болалар ўртасидаги хасталиклар кўплигининг бош сабаби ҳам аслида оқсилга бой, тўйимли таомларнинг тақчиллиги билан изоҳланади. «Правда Востока» газетасида эълон қилинган «Гўшт ўрнига макарон» деб номланган мақолада Фарғона область халқ таълими бўлимининг инспектори Э. Охунжонов шундай маълумотларни тилга олади: **«Ўтган йили областнинг қишлоқ мактаблари ошхоналарида куни узайтирилган группалар учун ишлатилган гўшт ҳар бир ўқувчи ҳисобига кунига 5 граммданга тўғри келган».** Демак, 200 ўқувчининг қорни бир кило гўшт билан «тўйғазилган». Бу ақлга сиғадиган гапми? Пахта мустақиллигига эришган юрт, ривожланган социализмни безайдиган фактми? Қорақалпоғистонлик бир участка врачининг иқрор бўлишича, ўзига тўқ оилаларга у жуда кам боради. Сабаби, бундай оилаларда касаллик камлиги учун уни йўқлашмайди...

Текширишларимиз кўрсатаётганидек, касалликлар бир қадар камайган ҳоллар қаердаки бўлса — бу ўша жойда овқат сифати яхшиланганлиги, унинг таркиби бойиб, ранг-баранг ва тўйимли бўлиб бораётганлиги билан боғлиқ тарзда кечаётир. Аммо антропометрик маълумотлар ҳали республикамиз аҳолисида бу борадаги ривожланиш деярли сезилмаётганини кўрсатяпти. Ҳарбий комиссариатларнинг маълумотларини тилга олмасдан ҳам бемалол айтиш мумкин-ки, балоғатга етган ҳисобланиб, хизматга чақирилаётган ёшларимиз ўсмирлардан кам фарқ қилади. Бу оналарнинг ҳомиладорлик жараёнларида, бола туғилгандан кейинги эмизиш ойлари ва сўнгги парваришлар давомида уларнинг организмида оқсил моддаси етишмаслиги оқибатидир. Бундай шарт-шароитларда дунёга келадиган болаларнинг одатда вазни кам, бўйи паст ва ушоқ, турли касалликларга мойил ва ўлим хавфи кўпроқ бўлади. Республикамиз болалар ўлими кўплиги жиҳатидан Иттифоқда олдинги ўринлардан бирида эканлиги, бу нохуш манзара бизда мамлакат бўйича ўртача даражадан икки баравар, Японияга нисбатан эса ўн баравар кўплигининг сабаби ҳам шунда. Айнан болалар ўлими ва ўртача умр кўриш даражаси у ёки бу мамлакат ва регион аҳолисининг фаровонлиги, турмуш тарзи нечоғлик эканлигини кўрсатувчи муҳим белгидир.

Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси материалларида мамлакатни озиқ-овқат билан таъминлашни яхшилаш улкан социал-сиёсий масала сифатида қайд этиб ўтилди. Бугун бу масала жамият ҳаётининг энг кескин ва энг мушкул муаммоси бўлиб турибди. Ўзбекистонда эса озиқ-овқат проблемаси билан боғлиқ вазият янада кескинроқдир. Гўшт бозорда давлат нархидан уч-тўрт баравар қиммат. Кўп болали, камхарж оилаларнинг бунга қурби етадими? Етмайди. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад ҳам мамлакат бўйича олиб қараганда, бизда анча паст, айниқса, аҳолининг 60 фоизи истиқомат қиладиган қишлоқ жойларида бу ҳол кескинроқ тарзда намоён бўлиб турибди. Суғориладиган майдонлар чекланган шароитимизда бир тусда ривожланган пахтачилик ҳаммани юқори даромадли иш билан етарли даражада таъминлай олмайди. Хўжалик юритишнинг янги формалари қўлланилиши муносабати билан келажакда бу тенденция янада кучаяди.

ЯНА СТАТИСТИК маълумотларга мурожаат қилайлик. Ўзбекистонда қишлоқ аҳолиси жон бошига йилига 8 килограммдан гўшт тўғри келади. Бу Эстония қишлоқ аҳолисиникидан ўн баравар кам. Буннинг устига оқсилга бой балиқ, тухум, сут ва сут маҳсулотлари ҳам бу ерда бир неча баравар камлигини айтдик. Мамлакатнинг бирон жойида озиқ-овқат маҳсулотлари бу қадар танқис эмас, бирон жойда оқсилга бой неъматлар кам бўла туриб, яна уни шаҳар ва қишлоқ аҳолисига тақсимлашда бу қадар номутаносибликка йўл қўйилаётгани йўқ. Шакшубҳасиз, бундай мушкул аҳвол биринчи навбатда пахта монокультураси, хўжаликнинг ғоятда камтармоқлиги билан боғлиқдир.

Ўзбекистонда аҳоли жон бошига 250 килограммдан пахта етиштирилади. Ҳамон пахта етиштиришга ихтисослашган эканмиз, таъминот ҳам шунга яраша тўлиқ мувофиқлаштирилиши зарур. Қардошлик удуми ҳам шуни тақозо қилади. Яъни борини биргаликда баҳам кўриш керак.

Партия ва ҳукуматимизнинг турли ҳужжатларида республикалар ва мамлакат регионлари иқтисодий тараққиётидаги фарқлар ва номутаносибликларни тезроқ бартараф этиш зарурлиги қайта-қайта уқтирилмоқда. Аммо Ўзбекистонда бундай программа амалда йўқ ва ҳеч ким қачон, қайси йили биз умумиттифоқ даражасидаги кўрсаткичларга чиқа олишимиз мумкинлигини айтиб бера олмайди. Орол денгизини асрашнинг ҳозирча реал программаси бўлмагани сингари бундай озиқ-овқат программаси реал ишлаб чиқилмаган. 20 миллионлик республика аҳолисининг озиқ-овқат таъминоти билан боғлиқ ва узоқ йиллар мобайнида орқага суриб келинаётган оқсил етишмовчилиги муаммоси бу борада зудлик билан ҳал қилувчи амалий чора-тадбирлар белгилашни тақозо этади. Бу соҳадаги қолоқликни бартараф этишнинг ягона йўли республика қишлоқ хўжалиги тармоқлари структурасини ўзгартириш ва уни кооперация тўғрисидаги янги қонунларга мувофиқ қайта қурмоқдир. Ҳозирча етиштирилган пахтанинг 7 процентигина республикада қайта ишланиб, қолган 93 проценти бошқа регионларга жўнатилмоқда. Шунга қарамай, ҳозир айрим матбуот саҳифаларида ўйламай-нетмай «пахтакор республикаларнинг бошқаларга боқиманда бўлиб қолаётгани» хусусида асоссиз даъволар учраб турибди. Ҳолбуки, пахта хомашёси асосан қайта ишланиб, реализация қилинадиган жойларнинг даромад манбаига айланишини эслаб ўтиш ортиқчалик қилмайди. Эндиликда хўжаликларни қатъий план буюртмалари ўрнига дала меҳнаткашларининг моддий манфаатдорлигидан келиб чиққан ҳолда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўла таъминлаш имконини берувчи соҳалар асосида ихтисослаштириш мақсадга мувофиқдир. Озиқли экинлардан йилига 2—3 ҳосил олиш мумкин бўлган бизнинг иқлим шароитимиздан ҳам тўғри фойдалана билишимиз зарур.

Экономикани ва халқ фаровонлигини ўстириш йўлида амалга ошириладиган бундай туб ўзгаришлар шубҳасиз аҳолининг сиҳат-саломатлик даражасига жуда тез ижобий таъсир кўрсатади. Масалан, Хитойда ёш аҳолини кенг кўламда текширишдан ўтказиш натижалари шундан далолат бермоқда. Мутахассисларнинг гувоҳлик беришларича, Хитойда амалга оширилган иқтисодий ислоҳотлар натижасида аҳолининг сиҳатлиги, бинобарин, жисмоний ривожланиш хусусиятларида (хусусан, кишиларнинг бўйи, вазни, кўкрак қафасининг ҳажми ва ҳ. к.) бир қадар ижобий ўзгаришлар қайд этилган. Бу аҳолининг сиҳат-саломатлиги билан озиқ-овқат таъминоти, унинг сифати ва рационал экономика ўртасида чамбарчас боғлиқлик борлигини кўрсатувчи объектив мисолдир. Шунинг учун ҳам қишлоқ хўжалигимизни тубдан қайта қуриш, маълум шарт-шароитларни ҳисобга олган ҳолда, эҳтимол, мамлакатнинг бошқа регионларига нисбатан ҳам янада жиддийроқ қайта қурмоқ лозимдир.

Ҳозирги пайтда биринчи даражали вазифа чорвачилик учун озуқа базасини вужудга келтиришдан иборат. Паррандачилик, қуёнчилик ва бизнинг шароитимизда анча самарали бўлган балиқчиликни ривожлантириш ҳам катта истиқболлар очади. Бу ўз навбатида алмашлаб экилаётган беда ва оқсили кўп пахта кунжараси асосида сервитамин концентратлар ишлаб чиқарувчи замонавий биотехнология корхоналари қуришни зарурий шарт қилиб қўяди. Ҳозир республикада оқсил тақчиллигига қарамай, ҳатто пахта кунжарасининг 70 фоизи бошқа жойларга юборилмоқда.

Яна бир муҳим омилни кўздан қочирмаслик керак. Ҳаммага маълумки, одатда ҳар бир киши статистика бўйича ўзига тўғри келадиган гўштни ҳам олиш имконига эга эмас. Хўш, биз қишлоқлардаги барча кишилар йилига 8 килограммдан гўшт истеъмол қилаяпти, деб айта оламизми? Йўқ, албатта. Чунки 8 килограмм — бу ўртача кўрсаткич. Эҳтимол, вақтинчалик бўлса ҳам карточка системасини жорий этиб кўриш керакдир? Хўш, қандай қилиб 8 килограмм гўштни 12 ойга тақсимлаймиз? Ёки 12 ойга тўғри келадиган 800 грамм балиқни-чи? Ҳа, қора икрани эмас, балиқнинг ўзини!

Республиканинг мавжуд гўшт маҳсулотлари фонди территориялар бўйича тўғри тақсимланишини йўлга қўйиш керак. Токи, гўшт маҳсулотларини барчага баробар тақсимлашда социал адолат қарор топиб, кўпболали, камхарж оилаларнинг унга дасти етадиган бўлсин. Бизнинг аҳоли тиғиз жойлашган ва тез ўсаётган, демографик жиҳатдан анча актив шарт-шароитимизни, суғориладиган майдонларнинг чекланганлигини ҳисобга олиб, қишлоқ хўжалиги экономикасининг йўналишларини тубдан ўзгартириш, уни озиқ-овқат таъминотига, аҳолини иш билан банд қилишга, атроф-муҳитни ва умуман жамиятни соғломлаштиришга кафолат берадиган йўналишларга мувофиқлаштириш ниҳоятда зарурдир.

РЕСПУБЛИКА қишлоқ хўжалиги тармоқлари структурасини ўзгартириш, уни қайта кўриб чиқишни хоҳламаслик эса консерватив ақидаларга ёпишиб олишнинг айнан ўзидир. Бу чинакам қайта қуришга бўйин бермаслик, эҳтимол, унинг объектив зарурат эканлигини тан олмаслик натижасидир. Ўзбекистонда планлаштириш соҳасидаги «беозор хатолар» туфайли мана шундай экологик ва озиқ-овқат кризиси келиб чиқди. Бу, шак-шубҳасиз, жамиятнинг бой берилган имкониятларидир. Энди аҳволни шу тахлитда давом эттиришга ҳаққимиз йўқ.

АРМАН АРМОНИ

Энг қадимий армондир бу, Месроп Маштоц арман ёзувини ҳали яратмай туриб, бунгача неча юз йиллар элнинг юрагида занглаб келган армондир бу, Григор Нарекацининг илоҳий битикларига айланган, ҳанузгача чак-чак қон томиб турган кўҳна армонидир бу армон, «ҳеч ким арманчалик тўкмаган кўз ёш» деб эътироф этган ўзбек шоири ҳам яхши билади: Севан кўли гўё оддий кўл эмас — асрлар давомида асрий армонлардан силққан кўзёшлардан ҳосил бўлган баҳрун армондир бу. Тасодифни қарангки, бизнинг тилимизда «арман» «армон» ила уйқаш, қондош. Саёз тортиб кетаётган Севанга XX асрнинг тийра шомида кўзёш жилғалари қуйилади деб ким ўйлаганди? Табиатнинг «шу кўл қуримасин» дебон кўрсатган «эҳсони»мидир ёки бу?

Жасади мактаб биносининг ўпирилган деворлари остидан тортиб олинган қоракўз болакай жонсиз бармоқларида чангаллаганча қолган қалам билан қандай суратни чизаётган эди — Арманистоннингми ва ё армоннингми?

Франциялик халоскорлар етаклаб келган исковуч кучукларнинг кўзларига эътибор бердингизми — улар йиғламайдилар холос, яна сал қарасангиз, дувиллаб кўзёш тўкиладигандек, улардаги мунгни инсоний калом билан тасвирлаш қийин, уларда ҳам армон кетади — жисмини жонсиз топилганларнинг армони, улар вақтида етиб келолмаганлари учун гўё хижолатда — сизга тик қаролмайдилар.

Тайёраси Ереванга ўн икки чақирим қолганда ҳалокатга учраган, мададга ошиқаётиб ҳалок бўлган югославиялик йигитларининг, уларнинг волийдайнларию бола-чақалари, севгилиларининг армонидир бу армон, зеро, кексалар «қай бутагаки ўт кетса ўзи ёнади» демишлар, лекин арман осмонида ёниб кетган бу йигитларнинг армони армамлар юрагида тоабад кулга айланмас. Ва бошпанасиз қолганларни иситаётган гулханлар ҳам шунчаки гулхан эмас, чироғи ўчганларнинг руҳлари дийдирамасин учун тириклар ёққан машъалалардир, бу алангалар қаъридан ёниб кетган, арман армонига айланган зотлар — Егише Чаренцу Паруйр Севакларнинг ғилт-ғилт ёшли кўзлари ҳам шуъла таратаётгандай.

Яна гуллар. Мунгли, му-
[...]с, муштипар, маҳзун, оқ,
[...]риқ, қизил, нафармон,
[...]ёҳранг, яшил гуллар. Бу
[...]гулларни бир пайтлар сер-
[...]рмон мусаввир Мартирос
[...]арьян «Улуғ Ватан уруши-
[...]а қатнашган арман жангчи-
[...]арига» бағишлаб чизган-
[...]и. Бу сурат гуллардан
[...]олган қуйини эслатади.
[...]унгли, мангу қуйини. Фа-
[...]т... унинг тагига «1988
[...]илнинг декабрида зилзила-
[...] ҳалок бўлган арманлар
[...]тирасига» деган сўзларни
[...]ишга қўл бормайди. Қўл...

Яшаш осон.
Бировларни
қутқармоқ қийинроқдир.
Ўзга тақдир,
Ўзга дардни.
юрагингдан бирма-бир
[...]ўткармоқ қийинроқдир.
Ўз ғамингда кеча-кундуз
[...]он ютмоқ осонроқдир.
[...]згалар-чун жим қоврилган
[...]нсонлар инсонроқдир.
Ўзларида мунг — инсоний
[...]унглардан бисёрроқдир,
Инсонларни топаётган
[...]учуклар инсонроқдир.
[...]арчи баъзи касларга ер
[...]аттиқ, осмон йироқдир.
[...]ғир дамда қочганлармас,
[...]елганлар инсонроқдир.
[...]ардошликми,
дардкашликми...
[...]од солса ҳам фонийлик,
[...]нсонларни энг биринчи
[...]ткарган инсонийлик.

[...]ирожиддин САИДОВ

СИДҚИДИЛДАН БИРГАМИЗ

Арманистонда юз берган табиий офат қалбларни ларзага солди. Ўзбек заминида ҳар бир киши, ҳар бир коллектив кулфатда қолганларга ёрдам қўлини чўзиш истагини билдирмоқда.

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театрининг бош режиссёри, Ўзбекистон ССР халқ артисти

Фирудин САФАРОВ:

— Ижодий коллективимиз аъзолари Арманистонда зилзила оқибатларини тугатиш учун ёрдам беришни ўзларининг қардошлик бурчи деб билмоқдалар. Биз ўтган йили 27 декабрь куни Чайковскийнинг «Оққуш кўли» балетини намойиш этдик. Мазкур спектаклдан тушгамаблағ арман дўстлари-
ми[...] юборилди. Бундан
та[...]ари, барча артистлари-
ми[...] ишчи-хизматчиларимиз-
ни[...] 27 декабрь куни иш
ҳақ[...]ам ёрдам фондига ҳадя
эт[...]ди. Худди шу куни
Ле[...] номидаги СССР
Ха[...]лари дўстлиги саройи-
да [...]дам фонди учун Хай-
ри[...]ечаси ўтказилди. Ун-
да [...]м театримизнинг кўп-
чил[...] артистлари иштирок
эт[...]дар.

БОЙЛИГИМИЗ

МЕНИНГ КАСБИМ ўзбек шеваларини ўрганиш бўлганлиги сабабли қарийб 30 йил бўляптики, Тошкент, Сирдарё, Самарқанд, Бухоро, Қашқадарё, Сурхондарё каби областларда экспедицияларда бўлиб шу хайрли иш билан шуғулланиб келаман. Ўзбекистон Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг диалектолог олимлари 1986 — 1990 йилларда Фарғона шеваларининг луғатини тузишни планлаштирган. Шу муносабат билан уч йилдан бери Фарғона шеваларини ўрганиш, хусусан, бу шеваларнинг луғат бойлигини йиғиш билан машғулмиз. Бизлар озмиз: ҳаммамиз олти киши, аммо ўрганиладиган территория кенг, бу территорияда тарқалган ўзбек шевалари тил хусусиятларига кўра жуда хилма-хил, луғат таркиби эса жуда бой. Айниқса, бу шеваларнинг кекса вакиллари бўлмиш отахонларнинг сўз бойлиги жуда аҳамиятли. Чунки уларнинг нутқида жуда қадимий замонларнинг меваси бўлган тарихан анъанавий сўзлар кўплаб ишлатиладики, буларни ёшлар билмайдилар. Ҳақиқатан ҳам 18—20 ёшдаги авлод билан 70—80 ёшлик отахонлар нутқида, уларнинг луғат бойлигида катта фарқ ва тафовут бор. Нутқий бойлигимизни тезроқ тўлдириш кечиктириб бўлмайдиган вазифамиздир. Ҳар бир кекса авлоднинг оламдан ўтиши айни замонда кўплаб ўзбек сўзларнинг абадий йўқолиши ҳам демакдир. Фақат бу эмас, кекса авлод ўзлари яшаётган регионнинг тарихини, халқининг этник тузилишини, расм-русум, урф-одатини, суғориш ва қишлоқ хўжалигининг ўша жойларда тараққий этган соҳалари ва ҳунармандчилик шахобчаларининг тарихини ҳам яхши биладилар. Бу материаллар ҳам фан учун бебаҳодир.

Мен ўзим тўплаган шу хилдаги материалларни таҳлил қилар эканман, халқнинг ўзи — буюк тарих деган ҳақиқатга юз бор ишончим ортади. Ҳозир Ўзбекистон Фанлар академиясининг тарихшунос олимлари Ўзбекистон ва ўзбек халқи саккиз томлик тарихини ёзишга киришганлар. Шу муносабат билан, мен ўзбек халқи тарихини ёзувчи олимлар ўзларигача ёзилган тарих китоблари, рисола ва илмий мақолалар, тарихий қўлёзма обидалар каби йиғилган, кутубхоналарда жамланган манбалардан ташқари яна қуйидаги манбаларга ҳам мурожаат қилишлари албатта лозим: Ўзбекистоннинг бой топонимияси (жой номлари, уларнинг тарихи, улар ҳақидаги ривоятлар), ўзбек шевашунос олимларининг нашр этилган мақола ва китоблари ҳамда нашр этилмаган диссертацияларида берилган, халқдан сўраб ёзиб олинган ва қайта ишланган топонимия, этник тузилишга оид ноёб тарихий материаллар. Буларни тарихчилар ҳали ўрганганлари, тўплаб умумлаштирганлари йўқ. Бу материаллар ҳали сочилиб ётибди. 1920 йилларнинг бошларида Ўзбекистонни районлаштириш муносабати билан ўтказилган экспедиция ва унинг эълон қилинган материалларидан буёғига ўзбек халқини, унинг тарихини, яшаш тарзи, тили ва хўжалик ҳаётини ёппасига илмий асосда ўрганиш ишига киришилган эмас. Ҳолбуки, В. В. Бартольд, А. Ю. Якубовский, А. К. Боровков каби кўплаб олимларимиз неча марталаб айтиб ўтганларидек, тарихий қўлёзма китобларда, археологик обидаларда қайд этилмай қолган ноёб тарихий фактлар халқининг жонли тилида, ҳофизада, Ўзбекистон топонимияда ҳамон сақланиб келада. Лекин бундай маълумотлар йилдан-йилга хираниб бормоқда. Шунинг учун уларни иложи боричаэ ёзиб тўплаб қолиш кера[...] Буларсиз тўлақонли халқ тарихини ёзиш мумкин эмас[...]

[...]айтилганлардан келиб чиқ[...] ўзбек халқининг катта[...]хини ёзишга кири[...] [...] даврда, ҳеч б[...] [...] шу икки йил ич[...] [...]или бир ойдан икк[...] [...] Ўзбекистоннинг барч[...] обл[...]лари ва ўзбеклар яша[...] ётга[...] бошқа регионлар[...] комплекс илмий экспедиция[...]лар уюштириш керак. Бун[...]дай экспедиция аввалдан тайёрланган махсус сўров[...] саволлари бўйича иш олиб[...] бориши, унинг составида академиклар, мухбир аъзолар, турли фанларнинг етакчи[...] илмий ходимлари — тарихчилар, этнографлар, тилшунос, фольклоршунослар, қишлоқ хўжалик мутахассислари ҳамда матбуот ходимлари, ёзувчилар иштирок этишлари лозим. Ўзбек халқининг фундаментал тарихини илмий объектив ёзишга киришилган ҳозирги даврда шу хилдаги комплекс экспедициянинг уюштирилишига эҳтиёж жуда катта.

Шубҳасиз, бундан экспедиция материаллари ўзбе[...] халқининг тарихи, этник ту[...]зилиши, тил алоқалари, хў[...]жалик тарзи, маданияти ка[...]би кўплаб соҳаларга аниқлик[...] киритиш, айрим чигал масалаларни илмий жиҳатдан тўғри ёритиш ишига ёрдамлашган бўлар эди. Модомики, тарихни халқ ярата[...] экан, тарихий материалларни[...] энг аввал унинг ўзидан сў[...]раш, йиғиш лозим.

Дўстмурод
АБДУРАҲМОНОВ

Байрам қувончи

В. ТУРАЕВ фотоси

АЛИШЕР НАВОИЙ МАҚБАРАСИ

АЛИШЕР НАВОИЙ ўзига бир неча ерда қабр учун жой тайинлаб қўйган экан: Ризавия боғи ҳовлисида Абдулло Ансорий мозорида, Саъдиддин Кошғарий мозорида ва ниҳоят, ўзи қурдирган масжиди жоме ёнида. Бу гапни унинг устози ва дўсти Абдураҳмон Жомийга етказишганида у: «Мир Алишер бу қабрларнинг қайси бирида ётмоқчи, ўзи», дея мутойиба қилган экан. Бу латифа Навоийнинг ёш замондоши зукко адиб Фахриддин Али Сафийнинг «Латоиф ут-тавоиф» («Турли тоифа кишиларнинг латифалари») асарида келтирилган. Унда санаб ўтилган жойлар Ҳирот шаҳрининг ўша даврдаги энг машҳур жойларидан ҳисобланган. Навоий ўз зиёратгоҳи учун айни шу жойларни танлаши бежиз эмас эди. Биринчи жой — Ризавия боғи ҳиротликлар учун муқаддас ҳисобланиб, хушманзара ва гавжумлиги билан Навоий диққатини ўзига тортган. Иккинчи жой — Абдулло Ансорий зиёратгоҳи Навоий учун шунинг билан қадрли эдики, бу ерда ўзи:

«Улки, ани қибла дер аҳли Ҳирот,
Аҳли Ҳирот дема, бари коинот», —
(«Ҳайрат ул-аброр», 4-мақ)

деб таърифлаган Пири Ҳирот, Хожа Абдулло Ансорий дафн қилинган эди. Навоийнинг унга бўлган ихлоси чинакам қибла ҳисобланган Каъбадан кам эмас эди. Ҳаж қилиш учун Маккага бориш Навоийга насиб этмагач, шоир Ҳусайн Бойқародан шу зиёратгоҳнинг жорубкаш (супирувчи)лигини сўраб олади, у ерда хонақоҳ қурдириб атрофини янада обод қилади. Учинчи жой — мавлоно Саъдиддин Кошғарий мозори. 1459 йилда Абу Саид Хуросон тахтини эгаллагач, Жомий шаҳардан чиқиб, ўзининг пири, ўз даврида «Накшбандия» хожаларининг халифаси бўлган мавлоно Саъдиддин Кошғарий мозори бошида истиқомат қила бошлаган эди. Демак, Навоий учинчи жойни ўз устозининг устози зиёратгоҳидан мўлжаллаган.

Хондамирнинг «Макорим ул-ахлоқ»да ёзишича, шоир ўзи қурдирган «Сари Пўли Инжил» масжиди жомеи ҳовлисида илгаридан махсус тайёрлаб қўйилган сағанага (юқоридаги латифага кўра тўртинчи жойга) дафн қилинган. Мақбара жойлашган бу масжиди жомени Навоий дафн қилингандан кейин «Қудсия» (Муқаддас жой) деб атай бошлашган (Бобур, II том, 279-бет).

Масжиднинг жанубида Гавҳаршодбегимнинг ҳашаматли мадраса ва мақбарали масжиди, шимол томонида Навоий қурдирган «Дорушшифо» ва «Дорулҳуффоз» мадрасалари, Ҳусайн Бойқаро қурдирган саккизта улкан минора ва бир қанча серҳашам иморатлар савлат тўкиб турган Мусалло (ийдгоҳ, халқ байрамларда йиғиладиган жой) бўлган. Бу манзара XIX аср охирларигача деярли ўзгармаган. Пенди (Тахтабозор) воҳасини Россияга қўшиб олиш можароси (1884—1885) авж олган кезлари Ҳирот шаҳри ўз салобати билан бировлар диққатини жалб қилмаслиги учун Мусалло атрофидаги ҳашаматли биноларни афғон ҳукмдори Амир Абдураҳмон фармонига кўра тўпга тутиб бузиб ташлашган. Оқибатда бу атрофда бирмунча зарарланган Гавҳаршодбегим мақбараси ва миноралардан тўрттаси қолди, холос. Навоий мақбараси бутунлай вайрон бўлди. Унга ёндош ерлар шудгор қилиниб, экинзорга айлантирилди. Отаси Абдураҳмонхоннинг ўрнига ҳокимият тепасига келган Ҳабибуллохон фармони билан 1907 йилда иморатларнинг қолдиғидан Навоий қабри устига чорси супа ясаб қўйишди. 1947 йилга келиб мақбаранинг ҳозирги кўринишдаги иморати қурилди. Бу иморат Ҳирот шаҳрининг шимоли ғарбий чеккасида, Инжил ариғининг жанубида жойлашган. Мақбарани муҳандислар коллективи проекти асосида Ҳожи Ғуломҳайдар Мухторзода бунёд этган. Пойдевори тошдан, деворлари ғиштдан терилган. Иморати квадрат шаклида, усти гумбаз билан ёпилган. Аммо проектда назарда тутилган бинонинг ички ва ташқи нақш ҳамда кошинкорлик ишлари амалга ошмай қолиб кетган. 1967 йил Навоийнинг 525 йиллиги муносабати билан афғон ҳукумати мақбарага янги қабр тоши қўйдирди. Унга лавҳа сифатида Хондамирнинг «Ҳабиб ус-сияр» асаридан жой олган, Навоий вафоти муносабати билан ёзган қитъаси битилган:

Жаноби Амири ҳидоятпаноҳи, —
Ки, зоҳир аз у гашт осори раҳмат,
Шуд аз хорзори жаҳон суйи боғе, —
Ки, онжо шигуфта аст гулзори раҳмат.
Чу нозил шуд анвори раҳмат ба руҳаш,
Бижу соли фавташ зи «анвори раҳмат».

Мазмуни:

Раҳмат (меҳру шафқат) белгиларини тарқатиб юрган
Тўғри йўл ҳомийси жаноби Амир
Жаҳон чангалзоридан бир боғ сари кўчдики,
У ерда (ҳам)раҳмат гулзори қийғос очилди.
Руҳига раҳмат нурлари тушгани учун
Вафоти тарихини «анвори раҳмат»дан изла!

«Анвори раҳмат» сўзи абжад ҳисобида 906 йил ҳижрий (1501 йил милодий) демакдир.

ҲОЗИРГИ ПАЙТДА бу ерда Навоий мақбарасидан бошланиб, Гавҳаршодбегим мақбарасини ҳам ўз ичига олган ҳолда, жанубга томон давом этиб кетган боғ барпо этилган. Бу маскан маҳаллий аҳолининг доимий зиёратгоҳи, меҳмонлар учун эса шаҳарнинг диққатга сазовор ерига айланган. 3 январь куни улуғ шоир вафотига 488 йил тўлади. Шу кунларда уни ёдга олиш Навоий ихлосмандлари билан бир қатордa ҳар бир соф виждонли киши учун шарафлидир.

Алимулла ҲАБИБУЛЛАЕВ,
филология фанлари кандидати

Маданий меросимиз заҳматкашлари Исматулла Абдуллаев, Бўрибой Аҳмедов, Абдулла Носиров.

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ

СЎЗ ҚАДРИ — ИНСОН ҚАДРИ

БАҲС

АМАКИМНИ БУВА дердим. Балки асл бувам бевақт қазо топиб, унинг ўрнини амаким босгани учун шундай бўлгандир. Мен учун мана шундай қадрли, ардоқли инсон қарийб етмиш йиллик умри мобайнида ўз қишлоғидан лоақал бир марта ташқарига чиқиб, бирор санаторийда даволанганини, дам олиш уйида бўлганини, яйраб яшаганини билмайман. Пахтазор унинг яшаш, даволаниш, дам олиш масканига айланганди. Атиги бир марта — 1971 йили ялиниб-ёлвориб, Тошкентга «судраб» олиб келганман. Аммо иккинчи куниёқ йўлга отландилар. «Пахтам қаровсиз қолди, тезроқ сувғориб, ишлов бермасам, ғўзаларим қуриб қолади. Шу куни қайтиб келаман, деб бригадирга сўз берганман», деб қаттиқ туриб олдилар. Ундай деб илтижо қилдим, бундай деб ялиндим, бўлмади. «Йўқ, болам бригадирга сўз берганман, лафзимни бузсам, қишлоқда бош кўтариб юролмайман-ку!..»

Хуллас, бувамни кузатиб қўйишга мажбур бўлдим. Ростини айтсам, ўша бригадирдан нафратланиб кетдим: бир меҳнаткаш бутун умрини пахтага бағишлаб, ҳаётини далада ўтказаётган бўлсаю...

Шундай деб жиғибийрон бўлардим-у, бироқ айни чоғда бувамнинг лафзини бузмаганини, сўзининг устидан чиққани, ваъдани жонидан ортиқ эъзозлагани учун фахрланиб кетдим. Бутун умрини далада ўтказиб, саводини чиқаришга улгурмаган бир заҳматкаш, оми одам ҳар қандай қийинчиликларга қарамай сўзи билан иши бирлиги учун жон куйдирсаю, аксинча бўлишини хиёнат, ҳатто жиноят деб тушунса. Ижодкорларимиз, журналистлару танқидчиларимиз ўзларининг ҳар бир сўзи, гапи қадрини, ўн, юз карра орттирилган масъулият, жавобгарлик туйғуси билан ҳис қилиши, шунга кўра иш қилиши керак эмасми? Сўз отилган ўқ, ўлдирадиган ҳам, тирилтирадиган ҳам сўз эканлигини сўзшунослар тушунмаса, бошқа кимлар тушунади?

Йўқ, тушунишнинг ўзи етмас экан. Негаки, дабдабабозлик, кўзбўямачилик, порахўрлик, лаганбардорлик, мансабпарастлик каби иллатлар авжига чиққан кейинги ўттиз йил мобайнида анча-мунча нарсани англайдиган ижодкорлар, раҳбарлар, меҳнаткашлар ҳам кўра-била оқни қора, қорани оқ, деб ишонтиришга зўр бериб уриндилар-ку!

Хўш, инқилобий қайта қуришга киришиб ҳақиқий ошкораликни таъминлаш, демократиялаштиришни кенг қулоч ёздириш учун курашаётган ҳозирги кунлардачи? Бутун қалам аҳли ҳар бир сўзи, гапи, ибораси ҳаёт ҳақиқатини мавжуд мураккабликлари, зиддиятлари билан ифодалашга қаратилиши зарурлигини чуқур идрок этиб, шунга мувофиқ иш юритаяптими?

Бу саволларга қисман ижобий жавоб қайтариб, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Ёш ленинчи», «Ёшлик» каби матбуот органларида гоҳо республикамиз ҳаётининг бир қанча тармоқларида инқилобий покланиш, янгиланиш жараёнида учраётган қийинчиликлар, мураккабликлар моҳиятини ёритишга қаратилган муросасиз, салмоқли, долзарб мақолалар босилгани, шу аснода, ўзига хос жасорат кўрсатилаётганини мамнуният билан таъкидлаш зарур. Лекин ижобий ўзгаришлар уфқи, кўламини янада кенгайтириб, туб бурилишларга эришилмаса, чинакам муваффақиятлар юзага чиқиши мумкин эмас. Ваҳоланки, бирқанча қаламкашларимиз билибми, билмасданми, моддий ва маънавий, маданий бойликларни ишлаб чиқаришнинг кўпгина соҳаларида инқилобий қайта қуриш, ошкоралик, демократиялаштириш ишлари гўё ҳеч қандай қийинчиликларсиз завқ-шавқ билан авж олдирилаяпти, турғунлик давридаёқ улуғвор зафарларга эришилганди, деган фикрни илгари сурмоқдалар. Мисол тариқасида Н. Холлиевнинг «Уйғониш садолари» мақоласини («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1988 йил, 2 декабрь) кўрсатмоқчиман.

Олдиндан айтиб қўяй: унда адабиётимиз қарийб етмиш йил мобайнида эришган ютуқларни кўрсатишга интилиш бор ва бу интилиш баъзи ҳолларда ҳаёт ҳақиқатининг бир қисмини акс эттиради. Аммо ҳамма гап ўша «муносиб ҳисса» моҳиятини кўрсатишдаки, бу борада Н. Холлиев айтмоқчи бўлган фикрини обдон ўйлаб, текшириб, ҳаққоний сўзлар орқали ёритишга масъулият ҳисси билан ёндошган дейиш қийин: «Э. Воҳидов ва А. Орипов поэзияга янги тасвир, янги фикр олиб кира бошлади. Беҳад истеъдодли бу икки шоир зиммасига Ғафур Ғулом, Ойбек, Шайхзода, Уйғун, Миртемир каби атоқли шоирлар ижод қилиб турган пайтдаёқ адабиётдаги догмалар ва қобилиятсизликлар, вульгарликларга қарши курашиш, адабиётни уйғотиш вазифаси тушди ва улар ўз бурчини ШАРАФ БИЛАН адо этдилар. Бугунги кунда ГУРКИРАБ РИВОЖЛАНАЁТГАН янги давр адабиётининг биринчи вакили ва йўл очари Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов бўлди» (Бу ва бундан кейинги таъкидлар бизники — **Н. Х.**)

«Шараф билан адо этдилар», «гуркираб ривожланаётган янги давр» деб мулоҳаза юритиш 60—80-йилларда қатъийлашган таомил эди, аммо бу иборалар дабдабабозлик, кўзбўямачилик каби иллатлар қуролланиб, масалага, вазиятга инқилобий қайта қуриш нуқтаи назаридан ёндошиш талаб қилинаётган ҳозирги вақтда ўртага ташланаётганини ҳеч қандай важ-карсон билан оқлаб бўлмайди-ку, ахир?!

Энди қуйидаги кўчирма мағзини чақайлик: «Э. Воҳидов адабиётга қувонч ва бахтни, ҳаёт ва замонни куйлаб кириб келди: у мавжуд традициялар йўлида ижод этди. Бироқ ИСЁН шундаки, у туғма шоир эди. Турғунлашиб ҚОБИЛИЯТСИЗЛАНИБ қолган адабий муҳитда (?) ёшлик ва истеъдод шавқи ИНҚИЛОБИЙ МАЗМУН КАСБ ЭТДИ».

Исён дейилганда ниманинг назарда тутилаётганини англаб бўлмайди. Ахир, туғма талант ўз-ўзидан исён, деган маънони ифодаламайди-ку? Умуман, истеъдод фақат туғма бўлади, сунъий равишда ҳали бундай нодир бойликни ҳеч ким яратолмаган.

Майли, бир-икки сўз, ибора чалкаш қўлланилган, мантиққа мос тушмайди, дейлик, аммо «ёшлик ва истеъдод завқи инқилобий мазмун касб этди», деган ҳукмни қандай изоҳлаш мумкин? Ахир, завқ-шавқ, қувонч сингари туйғулар, ҳислар эҳтиросларга сиёсий тус бериб, «инқилобий мазмун касб этди», дейиш вульгарлаштиришнинг, жўнлаштиришнинг ўзгинаси эмасми?

Н. Холлиев фикрича, фақат Э. Воҳидовгина эмас, А. Орипов ҳам ўз асарларига инқилобий қайта қуриш руҳини сингдириб юборибди, натижада, ўзларининг ижодкор сифатидаги вазифаларини шараф билан адо этибдилар. Яна қайси йилларда денг! Дабдабабозлик авж олиб, турғунликни юзага келтирган 60—80-йилларда!

Эътибор беринг-а, ўша пайтларда буйруқбозлик, бюрократизм раҳбарликнинг «қуйи» тармоқларидан то «юқори» поғонасигача ҳукмронлик қилганда ижодкорларнинг ҳақиқатни бараллa айтишига, юрак дардларини рўйи-рост ошкор этишига йўл қўйилмади-ку? Борди-ю, бундан кўз юмиб ҳар иккала ижодкор ўзларининг каттаю кичик ҳамкасблари билан ёзувчилик бурчларини «шараф билан бажарган», десак дабдабабозлик, кўзбўямачилик, порахўрлик, схематизм, бюрократизм, вульгар социологизм каби иллатлар авж олдирилмаган, дейишга мажбур бўламиз-ку! Аслида, реал ҳақиқат А. Орипов, Э. Воҳидов каби истеъдод эгалари ўзларини «миллат ва халқ оталари» деб эълон қилган «юқори доира»даги раҳбарлар, барча бюрократлар, мансабпарастлар томонидан «жиловлаб» қўйилганини, ижодий эркинликни партиявийлик, халқчиллик, социалистик реализм «талаблари»ни қалқон қилиб бўғиб ташлашганини кўрсатади. Бордию, аксинча бўлганда ҳар иккаласи, айтайлик, Е. Евтушенко ёки А. Вознесенский билан ижодий мусобақага киришиб, Бутуниттифоқдагина эмас жаҳон миқёсида шуҳрат қозонмасмиди?!

Н. Холлиев мана шулар ҳақида мушоҳада юритганда, турли назоратларга қарамасдан ҳар иккала шоиримиз бошқа қаламкашлар нуқул «урра-урра»чиликка «шўнғиб» кетган пайтларида халқимиз дарду ҳасратларининг бир қисмини ҳам қанча қийинчиликлар билан мисраларга жойлаб, ўқувчиларга етказганини, шу тариқа чинакам ижодий жасорат кўрсатганликларини очиб берган бўларди. Аллақачонлароқ анча-мунча мухлислар орттирган айрим мунаққидларимиз ҳам ўша машъум дабдабабозлик, кўзбўямачилик, юзакилик каби «касаллик»лар асоратидан қутула олишмаяпти. Даъвомни исботлаш учун Умарали Норматовнинг яқинда эълон қилинган М. Муҳаммад Дўстнинг янги романига ёзган сўнгги сўзидаги бир фикрга эътиборингизни тортаман: «Мен «Лолазор» енгил ўқиладиган асарлар хилидан эмаслигини айтганимда, бу асар тафаккур тарзи, тил, ифода, услуб ва усуллари жиҳатидан ҲОЗИРГИ ДАВР ЖАҲОН АДАБИЁТИДАГИ ЕТАКЧИ ЙЎНАЛИШЛАРГА МАНСУБ эканлигини, романдаги ТАСВИРНИНГ ПОЛИФОНИК СЕРЖИЛОЛИК ХУСУСИЯТИНИ таъкидламоқчиман, холос».

Бир лаҳза шундай бўлган, деб тасаввур қилайлик, аммо қани ўша «тафаккур тарзи, тил ифода, услуб ва усуллар»даги «жаҳон адабиётидаги етакчи йўналишлари»ни кўрсатадиган унсурлар, қани ўша «полифоник сержилолик?» Афсуски, мунаққид ўз даъвосини исботлаш учун конкрет мисоллар келтирмайди. Ҳатто «полифоник сержилолик» деган иборанинг қандай маъно англатишини, шу маънонинг қандай қилиб қайси воситалар орқали «Лолазор»да ифодаланганлиги тўғрисида махсус тўхталмайди. Ҳолбуки, У. Норматов полифония тушунчасини бадиий ижодга татбиқ этган адабиётшунос М. Бахтиннинг замон руҳини, ҳаёт ҳақиқатини мавжуд зиддиятлари билан гавдалантирадиган тўлақонли, таъсирчан образлар, тирик ва типик характерларда ўз ифодасини топадиган кўпмаънолилик, ранг-баранглик, сержилолик, яъни полифония тўла миқёсда Достоевскийга фақат қисман Л. Толстойга хосдир, деган фикрини яхши билади ва яхши билган ҳолда бундай юксакликка М. Муҳаммад Дўстни «олиб чиққани»га ажабланмасдан иложингиз йўқ.

Умуман, адабиётимиз қўлга киритган ютуқлардан қувонмаслик, фахрланмаслик керак, демоқчимасмиз. Гап уларнинг моҳиятини теран англаб, идрок этиб, салмоғини орттириб кўрсатмаслик, йўл қўйилган нуқсонлардан кўз юммаслик, йўқни бор, борни ошириб-тоширмаслик, яхшисини ёмон, яхшисини аъло, деб асл вазиятни бузиб бермаслик ҳақида кетаяптики, бу оддий ҳақиқатни ҳеч ким инкор этмайди-ю, бироқ амалда бошқача вазиятга дуч келаяпмиз.

Ҳ. Абдусаматовнинг кетма-кет босилиб чиққан «Замондош у келажакка ҳам...» («Совет Ўзбекистони», 1988 йил, 6 декабрь), «Бахти кулган санъаткор» («Тошкент оқшоми», 1988 йил, 25 ноябрь), «Академик театримиз» («Ўзбекистон адабиёти ва санъати», 1988 йил, 18 ноябрь) мақолаларини ўқигач, бунга яна бир карра ишонч ҳосил қиласиз.

Табиийки, мазкур мақолаларда қаламга олинган мавзуга оид бирқанча тўғри мулоҳазаларни учратасиз: бирида Ҳамза Октябрь инқилобини мадҳ этгани, иккинчисида кўзга кўринган таниқли актёрларимиздан Зикир Муҳаммаджоновнинг театр ва кинода кўплаб ҳаётий образлар яратгани, учинчисида академик театримизнинг етмиш йиллик фаолиятида салмоқли натижаларга эришгани тўғрисида айтилган ижобий фикрлашга қўшилиш мумкин. Лекин бу фикрлардан бирортаси аниқ, реал фактлар таҳлили орқали исботланмайди. Бу, айниқса, биринчи мақолада яққол кўринади. Унда бошдан оёқ Ҳамзанинг улуғлиги, зўр санъаткор, ижодкор эканлиги ҳадеб таърифланиб, тавсифланади: «Революцион халқ жанговар замон янгича ижод учун имкониятлар яратган бўлса, унинг куйчиси бўлган Ҳамза улардан МАҲОРАТ БИЛАН фойдаланиб, АЖОЙИБ КАШФИЁТЛАР ихтиро этди».

Қани ўша «ажойиб кашфиётлар»? Уларни нимага асосан кашфиёт деб эътироф этамиз? Нималардан қандай мақсадда маҳорат билан фойдаланган? Бу маҳорат натижаси нималарда ўз аксини топади?

Саволларга жавоб бериш ўрнига Ҳ. Абдусаматов таърифу тавсиф йўлини тутади: «Санъаткор адабиётга РЕВОЛЮЦИОН ЎЗГАРИШлар олиб кирди, воқеликдаги ЯНГИЛИКЛАРНИ бадиий воситалар орқали оммалаштирди. Бу билан унинг НОВАТОРЛИГИ, НОЁБ ТАЛАНТ СОҲИБИ эканлиги яққол намоён бўлди».

Ҳамзанинг қайси асарларида ўша «революцион ўзгариш»лар қандай ифодалангани, қандай янгиликларни нималар орқали оммалаштиргани, ўзининг ноёб талант эгаси эканлигини қаерда, қандай намойиш этгани, қандай қилиб новаторликни эгаллагани хусусида, афсуски, баркамол, ҳақиқий илмий-эстетик таҳлилга асосланган аниқ, ёрқин, ишонарли мулоҳаза юритилмайди. Муаллиф ҳозирги қайта қуриш жараёнида сайловлар демократик асосда ўтказилаётганлигини уқтириб, диққатимизни қуйидагиларга жалб этади: «Шу нуқтаи назардан қараганда Ҳамзанинг бундан 62 йил олдин ёзилган «Сайлов олдида» шеъри АЛОҲИДА АКТУАЛЛИК касб этади». Сўнгра шу «актуаллик» нималарда кўринишини асослаш ниятида шундай мисраларни келтиради:

Мени сайланг, мени сайланг,
Менинг фарзандларим!
Давлатим бирла сизни
Ўлгунча меҳмон қиламан.

Бу мурожаат, маълумки, 20-йилларда яшаган бой тилидан билдирилаяпти, аммо унинг ҳозирги кунларга қандай алоқаси бор? Нималарга асосан ўша мисралар ҳозирги инқилобий покланиш, янгиланиш даврида актуаллик касб этади?

Афсуски, мақола муаллифи масаланинг шу жиҳатига аниқлик киритмайди. Умуман олганда, у «новаторлик», «янги мазмун», «революцион ўзгаришлар», «оригиналлик», «маҳорат» каби жуда ноёб сўзлар, тушунчалар, иборалар, жумлаларни хоҳлаганча ишлатаверадию, бироқ «оригиналлик» ёки «новаторлик» нималарда қандай намоён бўлаётганини ҳаққоний таҳлил орқали кўрсатмайди. Бунинг исботи сифатида яна бир мисол келтирамиз: «Биз бу билан Ҳамза ижодини идеаллаштириш керак ёки унинг нуқсонларини очиш асоссиз, деган фикрдан йироқмиз».

Ана энди «идеаллаштириш» деган сўзнинг мағзини чақайлик: бу, ўз-ўзидан аёнки, кимларнидир ёки нималарнидир ҳаддан ташқари ошириб-тошириб мақташ, камчиликларни кўриб-кўрмаслик, билиб-билмаслик деган маънони англатади. Хўш, бундан Ҳ. Абдусаматов бехабарми? Бехабар бўлмаса, нега Ҳамзани нуқул мақтовларга «кўмиб» ташладию, унинг ижодига хос бирорта етишмовчилиги ҳақида ломмим демайди? Шу ўринда бизга эътироз билдириб, мазкур мақолалар юбилейлар муносабати билан ёзилган, шунинг учун нималарнидир ошириб-тошириб бериш жоиз эмасми, дейишингиз мумкин, аммо масалага бундай қараш дабдабабозлик, кўзбўямачилик авжига чиққан пайтларда кенг тарқалган эди, ҳозирда бунга йўл қўйиб бўлмайди, деб ҳисоблаймиз.

Йўқ, ўзбек совет адабиёти асосчиси ёки унинг номи билан аталган отахон театримиз ёхуд таниқли актёримиз З. Муҳаммаджоновда йўқ камчиликларни тўқиб-бичиб кўрсатиш, мавжуд нуқсонларини орттириб-бўрттириб бериш, тирноқ остидан кир излаш ҳақида сўзламаяпмиз, бу табиий равишда камситишга олиб келарди. Гап уларнинг мавжуд фазилатларини рўйи-рост айтиш билан бирга бундан ҳам ортиқ ижобий натижаларни қўлга киритишига нималар халақит берганини, қандай нуқсонларга йўл қўйганини моддий ва маданий бойликларни ишлаб чиқариш тармоқларида рўй бераётган ўзгаришларга узвий боғланган ҳолда очиб ташлаш, шу тариқа жамият ҳаётининг барча соҳаларида адолат, ҳақиқат, ҳалоллик ғалабасини таъминлашга таъсир ўтказиш ҳақида бораётир.

МУЛОҲАЗАЛАРИМНИ бувамнинг сўзга, лафзга муносабатини кўрсатишдан бошлаганим бежиз эмас. Нега шу содда, саводсиз одам чуқур ўйламасдан бир сўз айтмаган, айтгандан кейин лафзини бузмагану билими, қобилияти ундан ўн, юз карра ортиқ бўлган масъул шахслар бунга риоя қилишмайди? Ҳолбуки, доно ота-боболаримиз айтилган сўз — отилган ўқ, агар у ҳақиқатни ифодаласа, бу сўз қанчалик аччиқ бўлмасин, барибир одамни даволайди, аксинча, ёлғон-яшиқ, туҳмат бўлса, қалбларни ярадор қилади, ҳатто ҳалокатга олиб келади, деб ҳисоблаганлар.

Хайриятки, мана шундай ибратли анъаналарни ижодий ўзлаштириб, янги мазмун билан бойитишда Бутуниттифоқ оммавий ахборот воситалари, айниқса, марказий газеталар, журналлар, хусусан, «Правда», «Советская культура», «Литературная газета», «Огонёк» «Новый мир», «Дружба народов» фаоллик кўрсатмоқда. Шундай ижобий тенденцияларга асосланиб, Ўзбекистонимизда ҳам шундай соғлом танқид руҳи амалга ошишини орзу қиламан. Бир мулоҳазамни айтиб ўтай: республика Госплани раиси ўртоқ И. Искандаров ўтган йил ноябрда Ўзбекистон ССР Олий Советининг сессиясида доклад қилди. Докладнинг агросаноатга бағишланган қисми ҳақидаги айрим мулоҳазаларим билан ўртоқлашмоқчиман.

Гапнинг индаллосидаёқ эътироф этай: мен иқтисодчи эмасман, планлаштириш бўйича махсус билим ҳам олмаганман, бинобарин, ўша докладни баҳолаб, унинг моҳиятини ёритишга қодир эмасман, бундай мақсадни кўзлашга маънавий ҳаққим ҳам йўқ, лекин оддий бир қаламкаш, граждан сифатида фикр юритаман ва нимага хайрихоҳлик билдириб, нимага қарши чиқсам, ҳаммасини ҳақиқат, деб даъво қилолмайман. Бу ўринда мени кўпроқ ўртоқ Искандаровнинг ўз сўзлари, айтганларига қандай масъулият билан қарагани қизиқтиради. Докладда, чунончи, шу сўзларни ўқиймиз: «Қишлоқ хўжалигининг ялпи маҳсулоти 1987 йилда кўпаймаган эди, 1988 йилда 12,6 процент кўпаяди. Мана шундай силжишни таъминлашга республикамизнинг барча қишлоқ меҳнатчилари билан бирга пахтакорлар бебаҳо ҳисса қўшдилар.

Шоли, маккажўхори дони, картошка ва сабзавот, полиз маҳсулотлари бултургидан анча кўп миқдорда етиштирилди ва йиғиштириб олинди. Деярли ҳамма жойда гўшт, сут ва тухум етиштириш кўпайди» («Совет Ўзбекистони», 1988 йил, 19 ноябрь. Бундан кейинги кўчирмалар газетанинг шу сонидан келтирилди).

Агар шулар рост бўлса, нега ҳамон тахчиллик, етишмовчилик давом этмоқда, гўшт, мевалар, сабзавотларнинг нархи камайиш ўрнига кескин ортиб бораяпти?

Госпланимиз раиси буни билмаслиги мумкин эмас. Дарвоқе, у худди шу ернинг ўзидаёқ қуйидагиларни эътироф этади: **«Агросаноат комплексининг** маҳсулотни етиштириш, қайта ишлаш ва сақлашдаги ЖИДДИЙ КАМЧИЛИКЛАР сабабли аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда ЖИДДИЙ БУРИЛИШга эришишнинг иложи бўлмади».

Буниси ҳақиқат эканлигини кўриб турибмиз, бу ҳақда ошкора гапирилгани яхшики, шу жиҳатдан ўртоқ Искандаровга хайрихоҳман, аммо мен нима учун «жиддий бурилиш»га эришилмаганини, қандай жиддий камчиликлар ҳақида сўз кетаётганини билишни истайман. Негадир масаланинг бу жиҳати тўғрисида мулоҳаза юритилмайди. Аммо иқтисодий, ижтимоий, маънавий-руҳий, маданий ҳаётимиздаги кўпгина «ўпирилишлар»нинг бевосита ёки бавосита пахта монокультурасига бориб тақалишини билиш, кўриш учун иқтисодчи олим ёки сиёсатчи, давлат арбоби бўлиши шарт эмас. Ўртоқ Искандаров эса негадир ҳатто «монокультура» деган сўзни ҳам тилга олмайди, гўё бундай «касал» йўқдай мулоҳаза юритадики, мана шунисини ҳазм қилолмаяпман. Ахир, у ўз ишини билган инсон сифатида халқимиз озиқ-овқат билан етарли таъминланмаётганига биринчи галда монокультура сабабчи бўлаётганидан бехабардир, деб айтолмаймиз-ку!

Хўш, монокультура қаердан келиб чиқди?

Бу саволга жавобан: боғзорлар, гулзорлар бузилиб, ўрнига пахта экилгани, яйловлар, сабзавотлар етиштириладиган ерлар ҳам пахтазорга айлантирилгани учун шундай бўлаяпти, дейиш учун ҳозир махсус билимга эга бўлиш шарт эмас. Бинобарин, монокультурадан қутулишнинг бирдан-бир йўли — алмашлаб экишни кўпайтириш, боғ-роғлар, яйловлар, гулзорларни кенгайтиришдан иборатдир. Аммо 1989 йилда «оқ олтин» етиштириш плани яна оширилгани учун бунга қандай эришамиз?

Қизиғи шуки, докладда **«пахта толаси етиштириш давлат буюртмаси** 1 миллион 710 минг тонна ҳажмида белгиланганн» айтилади-ю, бироқ бу ҳажм ўтган йилга нисбатан 30 минг тонна тола, яъни 150 минг тонна пахта маҳсулоти ортиқ эканлиги кўрсатилмайди. Шундай бўлгач, нима учун пахта етиштириш давлат буюртмаси яна оширилгани, бунинг эса монокультуранинг тағин кучайтирилиши, мустаҳкамланишига олиб келиши эътибордан четда қолдирилади. Бироқ кундалик турмушимиз, ҳозирда кечаётган ҳаётимизда гоҳ бевосита, гоҳ бавосита монокультуранинг асоратини сезиб турибмиз. Шунга кўра деярли барча областларимизнинг мутасаддилари масалани кўндаланг қўйибдиларки, бунга ўртоқ Искандаровнинг муносабати қуйидагича: «...деярли ҳамма областлар пахта ва гўшт, бошқа турдаги маҳсулотлар етиштириш ҳамда харид қилишнинг 1989 йилги планини камайтиришни астойдил талаб қилиб, айни бир вақтда давлат маблағлари ҳисобидан марказлаштирилган капитал маблағларни анча кўпайтиришни талаб қилдилар.

Масалани бу тарзда қўйиш қайта қуриш талабларига мутлақо зид бўлиб, тайёрга айёрлик ва истеъмолчилик сарқитлари давом этиб келаётганидан дарак беради».

Хўш, қани ўша дараклар ва улар қачон, қаерда, нималар орқали намоён бўлибди? «Тайёрга айёрлик ва истеъмолчилик сарқитлари» деганда нимани тушуниш керак ва бу иллатлар қандай сабабларга кўра келиб чиққан?

И. Искандаров афтидан бундай саволларнинг туғилиши, уларга жавоб қайтариш зарурлигини назардан қочирганга ўхшайди. Айни чоқда у муҳим бир тўғри фикр билдиради: «Чорвасизларда лоақал бир бошдан қорамол бўлганида эди, йилига 58 минг тонна гўшт ва 860 минг тонна сут қўшимча равишда олинган бўлур эди».

Асосли, ҳаққоний истак, лекин уни юзага чиқариш учун яна шу монокультурага барҳам бериш зарурки, ҳурматли раисимиз негадир буни очиқ айтмади. Бироқ меҳнаткашлар, оммаси, деҳқонлар бундай қилолмаслигини «Правда» газетасининг 1988 йил, 23 декабрь сонида қайд этилган Фарғона областидаги «Қўқон» совхози бригадири Э. Худойбердиевнинг ташвишли мулоҳазаларида яққол кўрамиз. Неча асрлардан бери ўзбек деҳқонлари ўзларининг боғ-роғлар, сабзавот, чорва маҳсулотлари етиштиришда маҳоратларини намойиш қилиб келсалару, дейди у, ҳозирги пайтларда улар қандай қилиб кундалик энг керак озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзларини таъминлай олмай қолдилар? Энди гўшт, сут ёки картошка учун Тошкент ёки Москвага борамизми? Ахир, тўрт тарафимизни пахтазор ўраб олган! Қани сабзавот ва мевали дарахтлар экадиган ерлар? Молларни қаерда боқишимиз керак?

Ўзбекистонимизда аҳвол шундай. Буни яхши тушунган иқтисодчи олим, Ўрта Осиё қишлоқ хўжалик экономикаси илмий-тадқиқот институти директори С. Усмонов «Звезда Востока» журналида (1988 йил, 3-сон) босилиб чиққан мақоласида, бошқа чиқишларида пахта майдонларини кескин қисқартириб, 4 миллион тонна ҳосил етиштиришга мўлжаллаш зарурлигини илмий жиҳатдан асослади. «Правда», «Советская культура», «Литературная газета» сингари марказий матбуот органларида, республикамизнинг бирқанча газета-журналлари, радиоси, телевидениесида монокультурани барҳам топтирмасдан озиқ-овқат программасини бажариш, Оролни асраш, табиат, ер у сувнинг мусаффолигини таъминлаш, инсоннинг руҳан, жисмонан соғлом яшашига эришиш мумкин эмас, деган кучли нидо жаранглаяптики, буни эндиликда эшитмасликнинг иложи йўқ.

ГАПНИНГ ПЎСТКАЛЛАСИНИ айтганда, мен Госпланимиз раиси ўз вазифасини қандай бажараётганини баҳоламоқчи эмасман... Лекин у раҳбар ва инсон сифатида иқтисод, илмий-техник тараққиётга оид орзу-умидлари, дарду ҳасратлари, сай-ҳаракатлари, изланишларини рўйи-рост айтиб, ўзининг ҳар бир сўзи, гапи орқали ҳақиқатни ёритишга муваффақ бўлса, қалбида тўпланган теран фикрларини ўртага ташласа, балки масалаларни тўғри ҳал қилишга катта ҳисса қўшарди, деб истак билдирмоқчиман.

Оддий меҳнаткашлар, олим, ёзувчилар, мутахассисларнинг мана шундай ҳамкорлиги ҳаётда чуқур илдиз отиши, сўнгра салмоқли мевалар бериши, ҳаётимизнинг барча соҳаларидаги тараққиётга кўмаклашуви керак. Бунинг учун биринчи галда ҳаммамиз ҳақиқат ва адолат руҳи билан суғорилган мулоҳазаларни ўртага ташлашимиз, ҳар бир сўзимиз ростлигимизни ифодаси бўлиб, ёлғон-яшиқдан, туҳматдан узоқда туришига эришишимиз лозим.

ЯНГИ РУБРИКА:

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

Қайта қуриш ва ошкоралик шабадаси ҳаётимизнинг ҳамма жабҳаларига янгиланиш руҳини олиб кирмоқда. Бу босиб ўтилган йўл — тарихимиз, бугунги тақдиримиз, энг муҳими инсонга муносабатда ҳам ҳаққонийлик, самимият, олижаноблик каби кўҳна, лекин маълум муддат унутилган хислатларни яна ҳаётимиз асосига қуймоқдамиз. Бу ўринда адабиёт олдида катта вазифалар турибди. Тарихимизни ўрганишимизда қилинадиган ишлар кўп. Яқинда бўлиб ўтган халқ таълими ходимларининг Бутуниттифоқ съездида СССР халқ таълими давлат комитетининг раиси Г. Ягодин «Социалистик интернационализм бемиллат эмас. У миллий ифтихор, илғор тарихий анъаналар, она тилини ҳурмат қилиш асосида қурилади. Бу соҳада кўпгина масалалар йиғилиб қолди. Масалан, СССР тарихи дарсликлари талай даражада ҳамон рус халқининг, рус давлатчилигининг тарихи бўлиб қолмоқда», деб бу борадаги камчиликларни янгича тафаккур асосида ҳаққоний танқид қилади. Тарих ўз-ўзидан яратилмайди. Уни юзлаб, минглаб тақдирлар яратади. Ва бу тарих келажак авлодга ҳақиқий қиёфаси билан очилиши керак.

Хўш, шу маънода биз ўз халқимиз, юртимиз тарихини биламизми! Маданиятимиз тарихини-чи! Афсуски, етарли даражада эмас... Шу сабабли газетамиз 1989 йилнинг илк сонидан бошлаб ўз саҳифасида «Тарих ва тақдир» рубрикасини очади ва газетхонларимизни ҳаётимиз, маданиятимиз ҳамда бадииятимизнинг унутилган саҳифаларини биргаликда варақлашга таклиф этамиз.

ЯНГИ ФАСЛЛАРНИ КУТИБ

РЕДАКЦИЯГА ХАТ

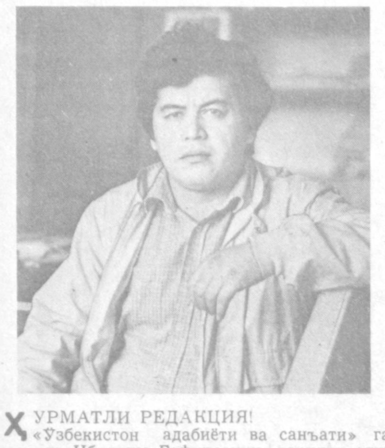

Ҳурматли редакция!

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида Иброҳим Ғафуровнинг тарихчи олим Неъматилла Иброҳимов номига ёзган мактуби билан танишиб, «Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиё бўйлаб саёҳатлари» китобини ўқиганимда кўнглимдан ўтган ўйларга ҳамоҳанг мулоҳазаларни топиб беҳад қувондим.

Ушбу тўплам тарихимизни ўрганиш соҳасида жиддий тадқиқот эканлигига шубҳа йўқ. Бу ҳақда чуқур ва ҳаяжонга тўла фикрларни айтилиб, заҳматкаш олим меҳнати холис баҳоланганидан миннатдорман. Ҳақиқатан ҳам бундай теранлик, муаммодан қочмаслик, виждон билан ишлаш ва таҳқиқ қилиш кўп олимларимиз учун ибратдир.

Биз оғир даврларни бошдан кечирдик. Болалигимиздан билиш шарт бўлган оддий ҳақиқатларни англаш учун қисқа умримизнинг ярмини бериб қўйдик. Бизни гўё ҳавосиз бўшлиқда ушлаб турдилар, бировларни маънавий ўлдириб, бошқаларни мажруҳ этдилар ва кўпларни лоқайдлик ниқоби билан яшашга кўниктириб қўйдилар. Бугун эса маълум бўлдики, кўксимизни тўлдирадиган ҳаво, ярамизга шифо бўлғувчи малҳам, юзимиздаги лоқайдлик ниқобини тортиб олиб ташлашга қодир куч — тарих экан. «Тарих кафанларни юлқиб, ўликларни уйғотувчи, дилларга ҳаёт қонини қуювчи, тилларга сўз бахш этувчи, кунпаякун салтанатларни қайта яратувчи, ўтиб кетган асрлар силсиласини бутун ҳаяжонлари, авторлари билан кўз ўнгимизда намоён этиб, ҳаётимиз сарҳадларини кенгайтирувчи мўъжизадир. Унинг маънавий қудрати ила биз барча кечмиш замонларнинг одамларига ҳамдаму ҳамнафас бўламиз, улар билан гоҳ суйиб, гоҳ куйиб, дилимизни рағбатлантирувчи, ҳисларимизга озуқа берувчи турли воқеалар, ажабтовур феъл-атворлар дунёсига шерик бўламиз ва буларнинг барчаси нақадар фойдали эканлигини ўйламасдан роҳатланамиз» (Н. М. Карамзин).

Тарих, у ҳақда қиссалар сўйлагувчи бадиий асарлардан фарқли равишда, ўз саҳифаларини шошма-шошарлик билан варақлаб чиқишга йўл қўймайди. Фақатгина мунтазам тадқиқот ва изчил ҳавас бор жойдагина у хасислик билан ўз хазиналарини оча бошлайди. Тарихга, файласуф М. Вульфсон айтганидек, ҳеч қачон нуқта қўйиб бўлмайди. Келажак авлод муаррихлари кеча, бугун ёзилган китобларни тўлдириб борадилар, ёлғон сўзларни ўчириб қайта ёзадилар. Шу сабабдан ҳам тарих варақлари ёлғон билан қанчалик тўлдирилмасин, улар шу ёлғонлар битилган давр хусусияти бўлиб қолаверади. Тарих раққоса киядиган ҳашам либосда эмас, коржома билан ишлайди.

Биз ўтирган курси, биз ўтадиган кўча, биз ухлайдиган тўшаккача тарихга таъсир қилишини унутмаслик керак. Муаррихлардан бири: «Агар Клеопатра бурни бироз узунроқ ёки озгина пучуқ бўлганида инсоният тарихи бутунлай бошқа йўлдан кетган бўларди», деб ёзганида айнан мана шуни назарда тутмаганми? Балки Искандар Мақдунийнинг жаҳонга эгалик даъво қилишига, одамлар тақдири билан қўғирчоқ ўйнагандек муносабатда бўлишига, унинг жисмоний камчилиги — оёғи қийшиқлиги сабаб бўлгандир. Балки шунинг учун ҳам қадимий китобларда Анушервон — бир кўзли, Яздижард Алқама ал-Фаҳл ибн Қайс, Темур — чўлоқ, Абу Суфён хасис бўлгани бекор ёзилмагандир.

Фақат ўзимизга мос нарсаларнигина тарихдан юлиб олиб ўрганиш, охир-оқибатда тарихни билмасликка, энг даҳшати чала саводхонликка олиб келади. Фақат тўла ҳақиқатгина тарихнинг бош мезони бўла олади. «Ҳақиқат эса, — Ф. Достоевский ёзганидек, — Некрасовдан баланд, Пушкиндан юқори, халқдан юксак, Россиядан улуғ, бутун борлиқдан устивордир ва шу сабабдан санъаткор ҳар қандай йўқотишу таъқибларга қарамай ёлғиз ҳақиқатга хизмат қилмоғи керак». Қадимгилар айтганидек: «Тарих — ҳаёт муаллимидир». Тарих сабоқларини билган одамгина ўзидан аввалгилар йўл қўйган хатолардан тийина билади. Биз келажакка тисарилиб кирамиз, деган экан бир доно одам.

Ҳар биримизга болаликданоқ касаллик варақаси очилади. Ҳақиқий шифокор беморнинг ўша касаллик тарихини ўрганиб чиқибгина тўғри хулоса чиқара олади. Тарих, инсоният тараққиётининг касаллик варақаси эмас, балки унинг дарду қувончлари, ғалабалару мағлубиятлари, яратувчилик қудрати-ю барбод этувчи қора кучлари, жасорат ва хиёнат, оқ ва қоранинг шиддатли тўқнашувлари ҳақида ҳикоялар битилган кундалик дафтардир.

Сизга қўшилиб менинг ҳам сўрагим келади: «Қачон тугайди бу ўз тарихи, ўз хазиналарига лоқайдлик!» Шундай деб айтишга сабаблар борлиги учун ҳам бағримиз куяди, изтироб чекамиз. Тарихи минг йиллар билан ўлчагулик маданий меросимиз ўрганилмаётгани ҳақида ёзишга умримизнинг қолган қисми етармикан. Ахир, «Эзгу ишнинг кечи йўқ», деб юрган неча-неча бизга орқадош авлодлар нес-нобуд бўлиб кетди. Шу пайтгача сиз санаб ўтган Ибн Хурдодбек, Ибн ал-Фатиҳ, Ал-Муқаддасий, Ёқут ал-Ҳамавий, Ибн Арабшоҳ, Ал-Умарий, Клавихо, Марко Поло, Вамбери асарларидек зарур бўлган Ота Малик Жувайний, Ибн Асир, Рашидиддин Фазлуллоҳ Ҳамадоний, Минҳожиддин Усмон Жузжоний, Муиниддин Муҳаммад Исфизарий ва бошқа жуда кўп тарихчилар битган асарлар ҳанузгача таржима бўлиб, нашр этилмаганини қандай изоҳлаш керак? Ватанимиз тарихида муҳим ўрин тутган воқеалар ва шахслар ҳақида маълумот берувчи Муҳаммад Насавий, Шарафиддин Али Яздий, Ҳофиз Абрў, Шомий, Абдураззоқ Самарқандий, Хондамир, Мирхонд, Абулғози, Аҳмад Дониш қаламига мансуб асарлар-чи? В. Бартольд, И. Крачковский, Н. Веселовский, В. Вяткин, А. Якубовский, Н. Бичурин, Л. Гумилёв, М. Вирский, С. Толстов, М. Хаников ва бошқа жуда кўп олимларнинг ўтмишимизга оид асарлари, В. Жирмунский, А. Бертельс, Н. Конраднинг адабиётимиз меросига, аввало, Алишер Навоий ижодига бағишланган мақолаларнинг бирортаси ҳанузгача ўзбек китобхонига етказилмаганини ким тушунтириб бера олади? Аждодларимиз ҳақида дастлабки маълумотларни берган Геродот, Арриан, Страбон, Сима Цянь, Карпини, Рубрук, Мецоплик Фома битикларини ўрганмай туриб тарихимизни ўрганиш мумкинми? Шу пайтгача «Қуръон» ўзбек тилига таржима қилинмагани-чи? Ахир бутун ўтмиш маданияти ислом ақидалари асосида дунёга келганини билиб туриб нега ўзимизни билмаганга оламиз? Бутун Шарқ фалсафаси хазинасига қибланамо бўлгувчи шу китоб эмасми? Нега уни билмай, ўрганмай фалсафабозлик қиламиз? Сабабини биладиган борми?

Улуғ боболаримизнинг ҳаммаси қомусий билимга эга бўлганлар. Шу сабабдан ҳам улар баҳс юритмаган фан соҳаси бўлмаган десам адашмайман. Уларнинг инсоният маданияти хазинасига кирган асарлари маданиятли халқлар томонидан аллақачонлар амалда ўрганилиб бўлган бир пайтда биз уларни ўрганиш зарурлиги ҳақида ваъз айтишимиз фожиа эмасми?

Биз фақат мунажжим ва давлат арбоби сифатида билган Мирзо Улуғбекнинг «Тарихи арбаъ улус» («Тўрт улус тарихи») номли тарихий асари борлигидан ортиқ бу асар ҳақида яна нимани биламиз? Ҳолбуки, бу китоб юртимизнинг Чингизхон тасарруфига тушиб қолган даври ҳақида жиддий маълумотларга эгалиги билан қимматли.

Ёки мутафаккир бобомиз Алишер Навоий қаламига мансуб «Тарихи мулки Ажам»ни олинг. Беш аср муқаддам яратилган ушбу асар қадимий Эрон тарихига бағишланган бўлиб, бизга афсона бўлиб туюладиган тарихий воқеа-ҳодисотларни ойдинлаштиришда муҳим манбаъ ҳисобланади.

Очиғини айтиш керак, биз ўз тарихимиздан шу қадар узоқлашиб кетдикки, болаларимиз 1878 йилда Хева қандай забт этилгани ҳақида умуман тушунчага эга бўлмаган ҳолда, 1812 йилги Москва ёнғини ҳақида керагидан ортиқ тафсилотларгача гапириб бердилар. Луғатларимизни очиб қаранг, даҳшатга тушасиз. Бундан юз йилча бурун яшаган ўзбеклар ажнабийлару биз эса бошқа сайёрадан келиб қолгандекмиз. Гўё инқилоб халқимиз тарихини иккига бўлиб ташлагандек. Ҳолбуки, инқилоб ундан олдинги авлодлар томонидан тайёрланган эмасмиди?

Яқинда бир шоир дўстим: «Сиз нима қиляпсиз ўзи, классик турк шоирларини таржима қилиб бўладими? Уларни боболаримиз таржимасиз тушунган бўлса-ю, биз таржима қилиб ўтирсак уят эмасми?» деб юзимга солди. У ҳақ эди. Рости ҳам, биз қандоқ қилиб тили бир қардошларимизни таржима қиладиган, ўз бобо шоирларимиз ғазалларини шарҳу изоҳсиз тушунмайдиган бўлиб қолдик. Менимча, бу ўйламай-нетмай янги имлога ўтганимиз, узоқ йиллар давомида тарихимизни, маданий меросимизни ўрганиш ўрнига уни нуқул қоралаш билан шуғулланганимиз оқибати. Ҳалигача бирор бир мутахассис нима учун Навоий, Бобур, Ҳамза, Чўлпон тили бугунги адабий асарлар тилидан ер билан осмончалик фарқ қилишининг асл сабабларини бизга тушунтириб беролмаяпти? Бундай ноқулай аҳвол тарихимизни ўрганишда йўл қўйилган хатолар билан боғлиқ эмасми?

Шу нарса ачинарлики, бой тарихга эга эканимизга қарама-қарши тарзда тарихчиларга бой эмасмиз. Йиллар давомида айниқса, 30-40 йиллардаги даҳшатли қатағон даврида она халқи тарихи билан шуғулланган одамларни миллатчиликда айблаб, уларнинг юзига қора чаплаб, қувғину таъқибларга дучор қилганимиз учун ҳам одамлар бу даргоҳ дарвозасини очишга журъат тополмай қолдилар. Аммо бари бир ҳар қандай йўқотишу таъқибларга қарамай фақат ҳақиқатга хизмат қилиши кераклигини англаганлар оз бўлса-да, топилди. Биз уларни қадрлашимиз, меҳнатларини муносиб баҳолашимиз керак.

Мана шундай заҳматкашларнинг бири ҳурматли тарихчимиз Бўрибой Аҳмедов. Мен у киши билан кейинги пайтларда кўп мулоқотда бўлдим. Шундай суҳбатларнинг бирида Мирзо Улуғбекнинг ҳаёти ҳақида китоб ёзиб беришларини илтимос қилдим. Ахир биз Улуғбек ҳақида Шукур Бурҳон ўйнаган фильмдан, Мақсуд оғанинг фожиасидан, Одил аканинг романидан ортиқ нимани билардик? Бадиий адабиёт мезони тарих мезони бўла олмайди. Л. Толстой «Санъаткор билан тарихчининг вазифалари ўзаро фарқлидир» деганда ҳақ эди. Агар бадиий асарда Улуғбек билан Хўжа Аҳрор ўртасидаги тўқнашув, адабиёт мезони талабларидан келиб чиқиб киритилгани ўзини оқласа, тарих бу икки улуғ сиймо вақт тақозосига кўра учрашмаганини очиқ-ойдин ҳужжатлар асосида исботлайди. Ёки Абдуллатиф шахсияти-чи? Ўз отасини ўлдиришда қатнашганидан ортиқ яна нималарни биласиз? Тарих эса у ота илми билан ҳам жиддий шуғулланганини айтади. Яқинда Бўрибой ака китобни ёзиб тугатдилар. Асар китоб бўлишдан аввал «Ёшлик» журналида босилиб чиқади. Аммо мен айтмоқчи бўлган гап бошқа: Бўрибой ака тарих соҳасида узоқ вақт давомида баракали ишлади. Шу пайтгача олимнинг юзлаб мақолалари Москва ва Ленинград, қатор иттифоқдош республикаларда нашр этиладиган илмий журналларда чоп этилди, қатор китоблари нашр қилинди. Менинг назаримда, бугун Бўрибой Аҳмедовнинг 3-4 жилддан иборат сайланмасини чоп этиш масаласи кун тартибига қўйилмоғи шарт. Қоғозни китоб дўконларида чанг босиб ётган жилд-жилд сайланмаларга сарфлашдан кўра, халқимизга, аввало, ёш китобхонларга об-ҳаводек зарур китобларни чиқарсак, кўнгилдаги иш бўлмайдими?

Энди бир муҳим хабарни айтмоқчиман. Шу йил сентябрнинг бошида СССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитетининг коллегияси қайта қуриш руҳига мос қарор қабул қилди. Хизмат тақозосига кўра у билан танишиш имкониятига эга бўлдим. Ушбу қарорда шу пайтгача нашр этилмаган ва нашр этилганидан буён анча вақт ўтган СССР халқлари тарихига оид илмий-тарихий асарларни чоп этиш кенг миқёсда амалга оширилиши кераклиги ҳақида сўз юритилади. Унга илова тарзида РСФСР нашриётларида нашр этиш зарур китоблар рўйхати берилган. Рўйхатда шу пайтгача буржуа олимлари сифатида қораланиб келган бир қатор рус тарихчилари асарлари, инқилобга қарши курашган оқ гвардия раҳнамолари: Деникин, Врангель, Юденич ёзган эсдаликлар, фашист генералларининг хотиралари ва бошқа жуда кўп тарихий-илмий асарлар киритилган. Қарорнинг 4-бўлимида иттифоқдош республикалар Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитетлари республика партия комитети қошидаги партия тарихи институти, республика Фанлар академиялари, олий ўқув юртларидаги ижтимоий фанлар кафедралари билан ҳамкорликда маҳаллий халқ тарихчилари, файласуфлари, иқтисодчилари, ҳуқуқшунослари, партия ва давлат арбоблари асарлари, мамлакат ва миллат тарихига тегишли узоқ вақт босилмаган ёки умуман, шу кунгача нашр этилмаган асарларни чоп этиш режалари ишлаб чиқилиши зарурлиги таъкидланган.

Мазкур масала, қарорда айтилгандек, фақат Давлат комитетига тегишли бўлиб қолмай, балки республикада яшовчи ҳар бир зиёли ва илмий ташкилотнинг фаол иштирокида амалга оширилиши мумкин бўлган ишдир. Агар шу мавзуда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида Давлат комитети, партия тарихи институти, республика Фанлар академияси қошидаги илмий-текшириш институтлари, олий ўқув юртларидаги ижтимоий фанлар кафедралари вакиллари ва ёзувчилар иштирокида давра суҳбати уюштирилса ва унда қайси асарларни тезликда, қайси асарларни кейинчалик чоп этиш, босилиши шарт бўлган асарларнинг мундарижаси, уларни нашр этиш учун қандай муаммоларни ҳал этиш ҳақида жиддий ва теран ўйланган фикр-мулоҳазалар ўртага ташланса, эзгу иш бўларди.

Яна бир истагим: республиканинг йирик нашриётларидан бири бўлмиш Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида «Машҳур кишилар ҳаёти» ва сиз айтган «Тарих хазинаси» туркумида китоблар чоп этиш амалга оширилиши лозим, деб ўйлайман. Бу ишни фақат «Ёш гвардия» нашриётига ташлаб қўйсак, яқин йиллар ичида бу борада зарур самарага эришиш мумкин бўлмайди. Шунингдек, «Юлдузча» нашриётида шу соҳада болаларбоп китоб ва тўпламларни чоп этишни жиддий ўйлаб кўриш керак. Радиода, айниқса «зангори экран»да тарих ҳақида, маданий меросимиз тақдири ҳақида сўз юритувчи радио-тележурналларни ташкил қилишни тезроқ амалга ошириш зарур. Шу сабабдан ҳам «Ёшлик», «Саодат», «Гулхан» журналларида тарих ва унинг сабоқлари ҳақида ҳикоя қилувчи янги фасллар очилаётганини билиб чин дилдан бу ташаббусни қутлагим келади.

Мактубимга халқимиз тарихини ўрганишда жонкуяр, юрагини фидо этган буюк адибимиз Миркарим Осим хотирасига, тарих илмининг заҳматкаши Бўрибой Аҳмедовга бағишланган, қолаверса тарих ва бугун ҳақида ёзилган уч шеъримни илова қилгим келди. Кўнглимдаги қолган гапларни шу шеърлар тўлдирар деган умиддаман.

Ҳурмат билан Хуршид ДАВРОН

Хуршид ДАВРОН

МИРКАРИМ ОСИМ ЁДИ

...Сўнгги дам кўзига кўринди бирдан:
Олис-олисларга сингиб кетган йўл...
Ва қабоғини ёпди эҳтиром билан
Ғойибдан қанотдек пайдо бўлган қўл.
...Миркарим Осимни хор этган дамлар
Билдикми, дилимиз хор бўлганини,
Тунлари кўксини тилганда ғамлар
Бир оғиз овунчга зор бўлганини?!
Қибланамо бўлиб ҳотиф туйғулар
Юрагини олиб кетаркан йироқ,
Йилларнинг кўксини босган уйқулар
Узра Тарих ёқиб қўярди чироқ.
Ҳасратлар чулғаса куйгич кўксини
Тунлари Тўмарис келиб овутди.
Оҳ тортса, Навоий артди кўзини,
Инолчиқ совути кўксин совутди.
Боғларни зулумот қуршаб олган чоқ
Жўнарди — сезмасди буни тириклар.
Уни қўриқларди тунлари Широқ,
Уни қўриқларди Темур Маликлар
Куйиб кул бўлмаган Ўтрор тошини
Қўлига оларкан ўйга ботарди
Ва секин томизиб кўзин ёшини
Тошдаги ҳикматни у уйғотарди.
Кекса Ўкўз узра сузган булутлар
Ичра жанг қиларкан зулмат ила нур,
Карвон йўлларидан ўтиб борарди
Манглайига тушиб фалакдан шуур.
Аммо қуёш чиқиб оқарганда тун
У яна қайтарди, ҳорғин қайтарди.
Юрарди гапдонлар ичра худди гунг,
Ҳамдарди бўлмаса кимга айтарди.
Кимгаям айтарди ҳамма кар бўлса,
Уқмаса мозийнинг муқаддас куйин.
...Бу қандай ватанким, одамни фақат
Кимлигин биламиз ўлгандан кейин...

ТАРИХ КИТОБЛАРИН КЎП ВАРАҚЛАДИМ

Бўрибой Аҳмедовга

Тарих китобларин кўп варақладим,
Қонли сўқмоқларни айландим такрор.
Қоралаб йўл босдим, жарлар ҳатладим
Кўзим хира тортди, сочим босди қор.
Боравердим тарих ичкарисига,
Нақшин эшикларни тақиллатдим жим.
Гоҳо қулоқ тутдим зафар сасига,
Гоҳо ёшга тўлди аламдан ичим.
Англардим: ҳеч қачон қутқаролмайман
На Қурбон момомни, на Торобийни.
Англардим: қутқара оламан фақат
Ишончсиз ёрдуга тўлган қалбимни.
Гоҳо Афросиёб адирларида
Енгилган алп каби ётдим ўксиниб,
Абубакир мирзо сатрларида
Гоҳо от ёлига босдим кўксимни.
Искандар Мақдуний кўзига мағрур
Боқдим Спитамин кўзлари билан.
Гоҳо ўз дилимни ўзим овутдим
Мавлонозоданинг сўзлари билан.
Гоҳо Сиғноқ ила ёндим чўлларда,
Тошканд томларидан ёвга тош отдим.
Темур аскарлари ўтган йўлларда
Кўксим ерга бериб мен узоқ ётдим.
Зобит Искобел ўт сочган Намангон
Тутуни кўзимдан ёш оқизган дам,
Англадим: Ёвга қул бўлиши осон
Унутса Ватан — эрк эканин одам.
Англадим: тили бир, дини бир бўлиб
Дили бир бўлмаса ўлар экан халқ,
Бир-бирин қул қилмоқ учун жанг қилиб
Охири ёвга қул бўлар экан халқ.
Англадим: ҳеч кимни қутқаролмайман,
На Бобон ботир, на Намоз ўғрини.
Англадим: Қутқара оларман фақат
Зулматга тикилган ўйчан ўғлимни.

ПАДАРКУШ

Самарқанд шаҳрининг бир чеккасида
Қабр бор — одамлар юз буриб ўтар.
Унда Абдуллатиф ётар, дейдилар,
Дейдилар: «Бу ерда падаркуш ётар».
Билмайман, ростми бу,
Билмайман, ёлғон,
Аммо бу қабрнинг қошига келсам,
Бирдан совий бошлар томиримда қон,
Бирдан тиқилади бўғзимга ғуссам.
Гўдаклар ўйнаса бу ерга келиб,
Оталар қувади, оналар қарғар.
Бу ер тинч, чечаклар ўсади кулиб,
Қиш келса тўпланар бунда қарғалар.
Йўлчилар ўтаркан баъзан ярим тун
Дуолар айтади қўрқувдан абгор.
Мен бўлсам, кимлигим англамоқ учун
Шул қабр қошига келаман такрор.
Мен уни ёдламоқ учун келмайман,
Келмайман ёдига ўқий деб оят.
Бу ғариб қабрнинг қошига мени
Етаклаб келади ўзга ҳикоят.
...Уч кеча Улуғбек тушимга кирди,
Бир қўлда китобу бир қўлда шамшир.
«Ўғлим қани? — деди, — Китоб
келтирдим»...
«Ўғлим қани?— деди, — Оҳ, уни яшир...
Яшир, ахир, ўғлим ўлдиролмайман,
Ўз гулимни ўзим сўлдиролмайман.
Ўз дилимни ўзим изтиробларга,
Ғаму ҳасратларга тўлдиролмайман.
Сўрагин, қандай қўл урди бу ишга,
Алдади қай худбин ўйлар дилини,
«Отамни ўлдиринг» — дея айтишга
Оҳ, у қандай мажбур этди тилини.
Сўра, билармиди: иши келмас ўнг
Кимки отаси-ю оғасин сўяр.
Фирдавсий битгандек: олти ойдан сўнг
Салтанат тахтини бой бериб қўяр.
Сўра, билармиди: отасин сўйган
Юртни ўлдирмоққа қодир бўлишин,
Душманлар юборган жосусдан баттар
Хўрланиб, зорланиб итдек ўлишин.
Сўра, билармиди: ҳамиша номард
Отаси яратган боғни қуритар.
Ботирни яратар доим ўч ва дард,
Номардни ҳамиша қўрқув яратар.
Сўра, билармиди шаҳзода: номард
Отаси, онаси, боласин сотар,
Дилини, тилини, элини сотар,
Ё ортдан тиғ санчар, ё ортдан отар.
Сўра, биладими эрка фарзандим,
Билмаса билгани яхши, кеч эмас.
Уни бу дунёда, у дунёдаям
Отасидан бошқа ҳеч ким кечирмас.
Сўрагин, агар у жавоб бермаса,
Ёшлар оқизмагин асло кўзингдан.
Қабрнинг устида чекмагин ғусса,
Ўзингдан сўрагин, сўра ўзингдан...»
Сўнг жимиб зулматнинг қўйнига кирди
Мен унинг ортидан чопдим ҳапқириб,
«Ўғлинг қани?» — дея дилим қичқирди
Унинг кўзларига боқишдан қўрқиб.
Ўша дам зулматдан келди бир садо:
«Бириси шаҳиддир, бириси қотил,
Учинчиси эса, учинчиси, воҳ,
Ҳамон ухлаб ётар, бу сенсан, ғофил!»
Мен шунда англадим уйғонмоқ керак,
Қорда унган гулдек тўлғонмоқ керак,
Адоқсиз тунларни ёритмоқ учун
Уғиллар барчаси тўпланмоқ керак.
Аммо қичқирмайин қанчалар бўзлаб,
Товуш чиқармади бирор бир одам.
Гўё қулоғи кар, жонини кўзлаб
Юрганлар юртига айланмиш олам.
Қанча бақирмайин дала-даштларда
Ҳуркитиб толиқиб қўнган қушларни,
Учратдим Самарқанд, Қўқон, Тошкандда
Фақат тан қуллари — падаркушларни.
...Ватаним, кўксингга сўнгсиз аламлар
Оғусин қуйганлар кимлигини айт!
Оролни қуритган ким? — деб одамлар
Сўрашса, кўрсатай уни ўша пайт.
Ерингни зўрлаган қай малъун кимса? —
Билмасдан мен қандай ортимга қайтай.
Тупроқни ўлдирган ким? — деб сўраса,
Ўғлимга мен кимнинг номини айтай.
Падаркушлар даври бўлди бу даврон,
Диллар аламлару оҳларга тўлди,
Дилингни ўлдирмоқ бўлган шум, нодон
Ўғилларинг сенга ҳукмдор бўлди.
Уларнинг кўксини тарк этди ғусса,
Ғуссалар ўрнини олди нишонлар.
Нишонлар тақди-ю, аслида эса
Сенинг қўлларингга осди кишанлар.
Боболар ҳикматин тили кесилди,
Момолар сарвати қилинди ғорат.
Эркин дарёларинг йўли тўсилди,
Нодонлар тарихинг қилди ҳақорат.
Сени деб жонини берган ўғлонинг —
Торобий мақбарин бузди падаркуш,
Янги Торобийлар чиқмасин, дея
Тарихинг қайтадан тузди падаркуш.
Падаркуш қор тушган пахтазорларга
Қувди дили хаста болаларингни,
Падаркуш ўт қўйди чаманзорларга,
Заҳарга тўлдирди далаларингни.
Ўзи «қул» бўлди-ю, сениям қулга
Айлантирмоқ учун шаънингни сотди,
Виждону имонни алмашди пулга,
Ватан деса сўйди, эрк деса отди.
Жоним, оғриқлардан чинқирган жоним,
Эй, олис боболар нидоси — қоним,
Эй, дардим, эй, ерим, эй, сен мозорим,
Умримнинг озори — Ўзбекистоним.
Сени жондан суйган, дардингда куйган
Ўғилларинг номи аталди ҳаром.
Қодирий отилди, Чўлпон отилди,
Файзулла Хўжаев қилинди бадном.
Сени жондан ортиқ, жаҳондан ортиқ
Кўрганларнинг дили оғриққа тўлди,
Фитрату Беҳбудий кўкрагида тиғ,
Усмон Носир совуқ Сибирда ўлди.
Куйма, падаркушлар зоти кўп десам,
Марди йўқ уларнинг, ҳаммаси қўрқоқ.
Ватаним, сени деб юрганлар эса
Битта бўлгандаям улардан кўпроқ.
Ҳатто ёлғиз ўзи душманлар аро
Қолсаям, бошини ёвга қилмас хам.
Сени деб жанг қилар Нажмиддин Кубро,
Ҳазрат Алишердек ўлимдан сўнг ҳам...
Самарқанд шаҳрининг бир чеккасида
Қабр бор — одамлар юз буриб ўтар.
Бунда Абдуллатиф ётар, дейдилар,
Дейдилар: «Бу ерда падаркуш ётар»,
Билмайман ростми бу,
Билмайман ёлғон,
Аммо ғариб гўрнинг устига келсам,
Бирдан совий бошлар томиримда қон,
Бирдан тиқилади бўғзимга ғуссам.
Биз уни кечирмай яшаймиз, ҳатто
Биздан сўнг келганлар кечирмас уни.
Бу дунёда ёлғиз Улуғбеккина
Кечира олади қотил ўғлини.

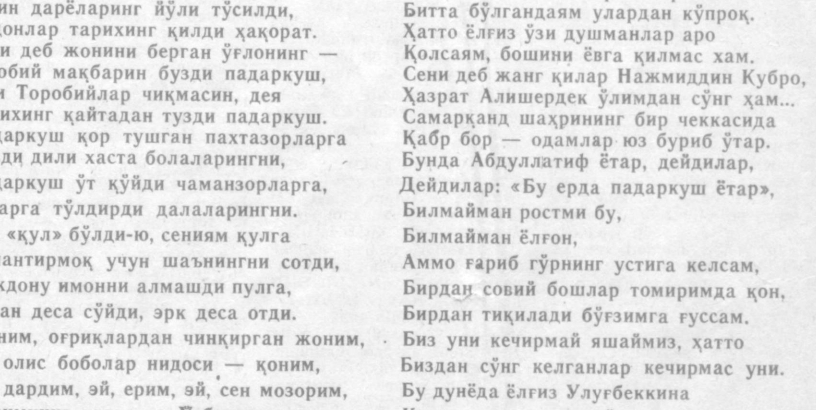

Янги йил арафасида Бувайда район Калинин номидаги колхоз маркази Бачқир қишлоғида янги чойхона очилди. У шарқона услубда ишланган архитектураси билан ажралиб туради.

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотоси

ТУТАШ ҚАЛБЛАР

Тақдирдошлик

Ўзбек ва тожик азалдан бир-бири билан чамбарчас пайванду пайваст яшаб келаётган халқлар. Бизнинг тарихимиз, тақдиримиз, эришган ютуқларимиз, муаммоларимиз, дарду қувончимиз, ташвишу мақсадимиз ҳамиша бир хил бўлган. Пахта жабҳасидаги зафару мушкулотларимиз ҳам ўхшаш. Урф-одатлар, тўю томоша, маъракаю маросим, қуда-андачилик, борди-келди, анъаналар муштараклиги ҳаётимизга мазмун бағишлаган. Бир дарёдан сув ичиб, бир тоғ бағрида чорва яйратиб, туташ боғларда ҳосил ундириб аралаш-қуралаш яшаб келаётганимизнинг ўзи бекиёс ҳодиса, табиатнинг, тақдирнинг буюк эҳсони!

Меҳр кўзда дейдилар. Энг яқин ака-ука, опа-сингил, қавму қариндош ҳам тез-тез учрашиб турмаса, бир-бирининг ҳол-аҳволидан огоҳ бўлмаса, яхшию ёмон кунини баҳам кўрмаса, режаларини ўртоқлашмаса, муносабатлар хира тортиши мумкин. Бу ақиданинг нақадар тўғри эканлиги тарихда неча бор исботланган.

Яқинда Тожикистон қишлоқ хўжалиги институти талабаларидан мактуб олдик. Бизни учрашувга, дўстлик мушоирасида қатнашишга таклиф қилибдилар.

Шу баҳона йўлга тушдик. Тошкентдан Душанбагача осмон йўли бир қадам: учдигу қўндик. Кўп ўтмай дўстлар оғушида эдик. Тожик ёзувчилари, Тожикистонда яшаб ўзбек тилида самарали ижод қилаётган қаламкашлар... Тожикча ва ўзбекча сўзлар худди ширу-шакардек бир-бирига қоришди. Шунда дил-дилдан сув ичса, дил-дилга пайванд бўлса, тилнинг фарқи сезилмаслигига яна бир карра ишонч ҳосил қилдик.

Тожикистон ССР Ёзувчилар союзида дўстона суҳбат қурдик. Ўтганларни эсладик, тирикларга боқий умр ва омад тиладик. Янги — тандирдан эндигина узилган нондек азиз китобларни меҳр билан варақладик.

Тожикистон Компартияси Марказий Комитетининг секретари Абдураҳмон Додобоев ҳузурига бизни республика Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Ибод Файзуллоев ва ўзбек шоири Мафтун Жўра бошлаб бордилар. Марказком секретари Тожикистоннинг бугунги ҳаёти ва истиқболи, ютуғи ва муаммолари ҳақида ҳикоя қилиб берди.

— Тожик ва ўзбек халқларининг тарихи, бугунги юмушлари, фикри-зикри ҳам бир хил, — деди у. — Асосий вазифамиз — халқнинг эзгу ниятларини рўёбга чиқариш, кўнгилдан кўнгилга меҳру муҳаббатнинг равон йўлларини очишдан иборат. Бу йўлда ёзувчининг бурчи, масъулияти буюк. Унинг ижоди бамисоли дил ришталарини боғловчи олтин кўприк. Халқ ёзувчини китоби саҳифаларидан танийди. Ёзувчи сўзи юраклардан жой олса, эзгуликни, ҳақиқатни куйласа, халқ уни кафтида кўтаради, ардоқлайди. Буюк аждодларимиз сабоғи ҳам шуни тасдиқлайди. Ўзбек ва тожик халқларининг кундалик муносабатига келсак, бу юртда ажратиш деган гапнинг ўзи йўқ. Марҳамат, халқ ичига боринглар, ўз кўзларингиз билан кўринглар...

Бордик, кўрдик... Дўстлигимизни янада мустаҳкамлаш йўлида анча таҳсинга лойиқ ишлар қилинмоқда. Тожик ва ўзбек тилларида нашр этилаётган йигирмата район газетасига яна учта газета қўшилибди. Тожикистон телевидениеси ҳар ойда бир марта ўзбек тилида «Камалак» адабий-публицистик программасини намойиш эта бошлабди. Тожикистон ССР Ёзувчилар союзи ҳузурида ўзбек адабиёти кенгаши тузилган. Душанба, Ленинобод, Қўрғонтепа, Турсунзода шаҳарларида ва Нов районида «Ўзбек китоблари» дўконлари очилибди. Бу фақат маънавий мулоқотлар соҳасидаги ишлар, холос...

— Турмуш чигалсиз бўлмайди. Ҳар зоғда бир доғ бор, — дейди тожикистонлик ўзбек шоири Шоди Саттор. — Кимгадир нимадир ёқмаётган бўлиши мумкин. Лекин ҳаётнинг ўзи уни тўғри йўлга солади. Биз бир оила фарзандларидек яшаймиз бу заминда. Бу сеники, бу меники дейишга ҳожат йўқ... Ўзбекистон матбуотида тожик халқининг тарихи, тожик ва ўзбек халқининг дўстлиги ҳақида ёзмоқчи бўлсаларингиз, Тожикистонда бир миллион ўзбек яшаётганини унутманглар...

Ўзбекистонда ҳам тожик аҳолиси учун қўлдан келгунча шароит муҳайё этилаётгани қувончли ҳолдир. Тўққизта район газетаси икки тилда нашр этилмоқда. Республика Ёзувчилар союзи қошида тожик адабиёти кенгаши самарали ишлаб турибди. Самарқандлик тожик қаламкашлари янги йилни ажойиб совға — «Самарқанд гулдастаси» баёзи билан кутиб оладилар. Бу гулдастани икки нашриёт — «Адиб» (Душанба) ва Ғафур Ғулом номидаги нашриёт биргаликда тақдим этмоқдалар.

Яқинда Ўзбекистон телевидениеси тожик тилида, тожик телевидениеси эса ўзбек тилида мушоира кўрсатдилар. Бунга нима етсин! Ажойиб шеърлар, куйлар, рақслар... Нақадар чиройли, оромбахш... Инсонни улуғлайди, дўстликни куйлайди.

Кимки дўстига хизмат қилса, айниқса, ёзувчи дўстликни юракдан куйласа, асло кам бўлмайди. Бизни Тожикистон қишлоқ хўжалиги институти талабалари ва муаллимлари қишда очилган, дўстлик нафасидан муаттар гуллар билан кутиб олдилар. Биз ўша гулларни Абу Абдуллос Рудакий ҳайкали пойига буюк ҳурмат билан қўйдик. Ва аллома шоирнинг бир байтини икки тилда эсладик:

Жаҳоннинг шодлиги йиғилса бутун,
Дўстлар дийдоридан бўлолмас устун...

Қаранг-а, бу гўзал байтни устозимиз Ғафур Ғулом гўзал бир ифода билан ўзбек тилига ўгирибди. Дўстлик мушоиралари, дўстлик базмлари ана шу байтсиз ўтмайди: тожикда ҳам, ўзбекда ҳам. Аслидан вофиқ бўлмаганлар эса ушбу ўзбекча таржимани халқимизнинг ўз байти ҳисоблайдилар. Ҳақиқий шеъриятнинг мангу ўлмас қудрати бу! Тожикистон қишлоқ хўжалиги институти қучоғида олти минг талаба таҳсил кўради. Эҳтимол, ҳайрон бўларсиз: нега энди қишлоқ хўжалиги институти қошида Абу Абдулло Рудакий ҳайкалини ўрнатган эканлар?! Ўша пайтда баъзилар ҳайратланиб сўрашганда, устод Мирзо Турсунзода лутф билан тушунтирибдилар:

— Ахир, Рудакий деҳқон бўлган...

Бу гапда катта маъно бор. Аслида ёзувчилик ҳам деҳқончиликдир. Деҳқон ўз ерига барака уруғи қадайди ва хирмон кўтаради. Адиб эса сўз уруғи экади, ерга эмас, дилларга экади, одамийлик уруғини экади. Бу уруғнинг тўқлиги ё пучлиги, қандай экилиши, қандай амал олиши, қандай ҳосил бериши адибга, унинг маҳоратига, санъатига боғлиқ.

Рудакий даргоҳида қизғин суҳбат қурдик. Ўзбек ва тожик халқлари дўстлигининг яна бир янги қирраси намоён бўлди назаримизда. Институт устозлари ушбу олти минг шогирднинг ўн етти фоизи ўзбеклар эканлигини ифтихор билан қайд қилдилар.

Рудакий даргоҳидан устод Турсунзода даргоҳига — аввало Турсунзода номидаги адиблар уйига, сўнг Турсунзода юрти — Ҳисор водийсига йўл олдик. Адиблар уйидаги мушоирани «Дўстлик қасидаси» деб атасак, хато бўлмас. Тожикистоннинг кўзга кўринган адибу шоирлари ва ўзбек тилида ижод қилаётган Ўлмас Жамол, Шоди Саттор, Мафтун Жўра каби қаламкашлари назм базмини қизитдилар. Бу юртни шеър билан мафтун этиш осон эмас. Рўдакий, Фирдавсий, Саъдий, Хайём, Ҳофиз, Айний, Турсунзода, Қаноат, Лойиқ каби шоирлари бўлган юртни шеър айтиб, бу «илоҳий» гўзалликдан баҳраманд этиш амри маҳол, албатта. Аммо, қизғин учрашувлар, дўстлик тароналари, савол-жавоб, фикр алмашув дақиқалари ғоят мароқли эди.

— Зарафшон ва Аму бир тоғ бағридан жилғаланади, икки юрт бўйлаб оқиб, бепоён далаю водийларни яшнатади, гуллатади. Ўзбек ва тожик халқлари ҳам ана шу икки дарё сингари бир она бағрида улғайиб, бир она сийнасидан баҳра топадилар. Бу асрий ҳақиқатга кимки шак келтирса, уятга қолади...

Бу Тожикистон ССР халқ ёзувчиси Фотеҳ Ниёзийнинг сўзлари. Ўзбек ўқувчиси унинг «Вафо»сидан вафо дарсини ўрганган, унинг «Тўқай арслонсиз бўлмас...»ини ўқиб бу ҳикмат мағзини чаққан. Муаллим Фотеҳ Ниёзий ҳақ гапни айтди. Бир-бирига пайваста, қўш дарёни қадрлаш, эъзозлашнинг ўзи инсоний бурчдир!

— Бизнинг дардимиз ҳам муштарак... «Оқ олтин» дардию, аёлларимиз меҳнати ҳам... Ўзбек аёли ҳам, тожик аёли ҳам «оқ олтин» деб жон куйдиради. Пахта миришкори бўлган бу икки халқ баъзан пахтадан тўқилган матога ёлчимай юриши ҳам сир эмас.

Рудакий мукофоти лауреати, «Садои Шарқ» журналининг бош муҳаррири, таниқли шоир Лойиқ шундай деди. Унинг аёл тақдири ҳақида ўқиган шеърининг ҳар бир сатри юракларни ларзага солувчи ҳис-ҳаяжон билан йўғрилганди.

— «Биз дўстмиз» деган шиорни устма-уст такрорлайвериш шартми? Ахир туғишган ака-укалар бир-бирини кўриб, «биз бародармиз» деб таъкидлайверсалар, бу юзаки чиқадику! Шиорлар эмас, туйғулар, ўйлар, интилишлар бирлиги, қалблар самимияти керак, аслида. Бу — халқларимизга хос табиий белгиларки, биз уларни кўз гавҳаридек асрашимиз, бойитишимиз, ривожлантиришимиз керак.

Тожикистон Ленин комсомоли мукофотининг лауреати Гулназарнинг сўзлари умумий фикримизни ифодалади. Ахир, халқимиз минг «сиз-биздан» бир «жиз-биз» афзал, деб беҳуда айтмаган-ку.

«Адиб» нашриётининг бош муҳаррири ажойиб шоир, ўзбек шоирларининг таржимони Саидали Маъмур салмоқли бир рўйхатни кўрсатди. Бу рўйхатда Одил Ёқубовнинг «Диёнат» романидан тортиб, Ўлмас Жамолнинг яқиндагина чоп этилган «Ораста гул» шеърий китобигача бир неча асарлар номи зикр этилган эди. Саидали шоирона кайфият билан биздан ана шундай таржима қилинган ва тожик тилида таржимасиз нашр этилган асарлар рўйхатини сизлар ҳам кўрсатинглар, деди. Афсуски, бу гапнинг тагида жон бор эди. Биродарлик унутилган жойда баробарликка путур етади. Бу ҳақиқатни унутиб бўлмайди. Узум узумдан ранг олар, қўшни қўшнидан панд олар...

Қоратоғда Мирзо Турсунзода музейини кўздан кечирдик. Музейга қўйилган ҳар бир ашёда буюклик ва камтарликнинг уйғун бир тарзи намоён эди. Шоирнинг Ғафур Ғулом билан туғишган биродардек бирга тушган суратларини кўрдик. Улар оға-иниликнинг қадрини баланд тутардилар. Ўзаро ҳурмат, борди-келди, бир-бирирдан хабардорлик, меҳрибонлик ва самимият бу икки улуғ зотни қалбан бирлаштириб турарди. Бу ажойиб анъана бизнинг кунларимизда ҳам янги-янги қирралар билан давом этиши керак.

Бир учрашувда врач дўстимиз ажойиб қиёс келтирди:

— Менинг отам ўзбек, онам тожик. Мени иккига ажратиб бўлар эканми?!

Дарвоқе, бундай тақдирлар минглаб, ўн минглаб. Бу гапнинг мағзини чақиб, улуғ устодлар — Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоийнинг ўзаро буюк дўстлигини, бир-бирига меҳру садоқатини, буюк ибратини яна кўз ўнгимизга келтирамиз. Ҳазрат Навоий форс-тожик тилида битилган ғазалларидан бирида бу уйғунликни, кўзу қошдек яқинликни шундай таъриф этгандилар:

Нигори турку тожикам кунад сад хона вайрона,
Бад-он мижгони тожиконаву чашмони туркона.

(ўша тожикларча киприк ва туркларча кўзлар билан турк-тожик нигорим юзларча уйни вайрон қилади).

Бир-биридан фахрланиш, тақдирлар чамбарчаслигини тўлқинланиб куйлаш бизнинг давримиз шеъриятида ўз ривожини топиб келаётганини яхши биламиз.

СССР — бизнинг умумий хонадонимиз, катта рўзғоримиз. Ягона оила туйғуси бизнинг қон-қонимизга сингган. Лекин бу — бизда ҳамма нарса тип-тиниқ, ҳамма нарса ҳал қилинган, ҳеч қанақа муаммо йўқ дегани эмас. Биз мавжуд муаммолардан кўз юммоқчи эмасмиз. Маълум вақтларда тил ўқитиш, мактаблар очиш, нашр ишларини йўлга қўйишда баъзи чалкашликларга йўл қўйилди. Эътиборсизлик натижасида айрим камситишлар рўй берди. Ҳозирги вақтда иккала республикамиз раҳбариятининг сай-ҳаракатлари боис бўлиб, кўпгина хайрли ишлар йўлга қўйилмоқда. Масалан, Ўзбекистонда тожик тилида ўқитиладиган 143 мактаб қўшимча равишда очилди. Самарқанд Давлат университети ва педагогика институтининг айрим факультетларида тожик тили группалари ташкил топди. 9та район газетаси ўзбек ва тожик тилларида чоп этилмоқда. Ўзбек филармонияси таркибида тожикча «Бухоро» ансамбли ишлай бошлади. Ўзбекистоннинг Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва Санъат нашриёти билан Тожикистоннинг «Адиб» нашриёти ўртасида ижодий ҳамкорлик қилиш бўйича шартнома тузилди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи қошида тожик адабиёти секцияси фаолият кўрсатмоқда. Самарқанд аҳли Тожикистон телевидениеси кўрсатувларини мунтазам томоша қилмоқда. Янги йилдан бошлаб «Ҳақиқати Ўзбекистон» газетаси ҳафтада беш мартадан чиқа бошлайди. Худди шундай ишлар айни вақтда Тожикистонда ҳам амалга оширилди. Буларнинг бари маданиятларимизни ўзаро бойитади, халқларимизни бир-бирига яқин қилади. Умумий ишимизга, равнақимизга ёрдам беради.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш борасида ҳам муштарак ишларимиз бор. Орол тақдири тожик дўстларимизни ҳам ташвишга солган. Улар барча кўллари, дарёлари сувини оқизиб бўлса ҳам, Оролни сақлаб қолишга, бу ишга ҳисса қўшмоққа тайёр. Турсунзода шаҳри ёнидаги алюминий заводи ҳам турғунлик йилларида халқнинг ихтиёридан ташқари бир ҳолатда қурилган. Эндиликда унинг зарарини камайтириш чоралари кўрилмоқда... Хуллас, ишларимиз, ташвишларимиз, интилишларимиз бир хил...

Булоқлар қўшилиб оқин дарё, зарралар уюшиб қудратли тоғ бўлганидек, бизнинг бирлигимизнинг, ҳамкорлигимизнинг ҳам ижодий қудрати, забардаст ҳикмати бор. Унга шак келтирган киши панд ейиши муқаррар.

Уч-тўрт кун мобайнида биз қардошларимиз билан учрашдик, яхши суҳбатлар қурдик, назмхонлик қилдик, ошкора фикру баҳслар бўлди... Янги-янги таассуротлар билан қайтаётиб, дўстларимизга: «Янги йилингиз қутлуғ бўлсин, азизлар!» — деб яхши ниятлар тиладик.

Абдулла ОРИПОВ,
Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Жонибек ҚУВНОҚОВ

Бу материал терилаётганда редакциямизга Тожикистондан «Адабиёт ва санъат» газетасининг 51-сони етиб келди. Газетанинг уч саҳифаси ўзбек-тожик адабиётлари дўстлигига бағишланган, уларда ўзбек адибларининг тожик китобхонлари, қалам аҳли билан ҳаяжонли, мазмундор учрашувлари муҳаббат билан ёритилган. Мароқли саҳифаларингиздан миннатдормиз, қардош ҳамкасблар!

РЕДАКЦИЯ

КОНКУРС ҒОЛИБЛАРИ

1988 йил бошида энг яхши фотолар учун конкурс эълон қилган эдик. Йил давомида конкурсга қирққа яқин фото келди. Уларнинг энг яхшилари газета саҳифаларида эълон қилинди. Шуни таъкидлаш керакки, конкурсга республикамиз область ва районларида яшовчи фотомухбирлардан суратлар жуда кам келди.

Конкурс жюриси газетада эълон қилинган суратларни кўриб чиқди ва биринчи мукофотни ҳеч кимга бермасликка қарор қилди.

Иккинчи мукофотга фотомухбирлар **Т. Каримов** (Тошкент) «Орзу» (1 январь) ва **Х. Мирзакаримов** (Тошкент) «Тур, ўйнаймиз» (11 март) суратлари учун сазовор бўлди.

Учинчи мукофот фотомухбирлар **Т. Мусанбов**га (Сурхондарё) «Кел, иноқ яшаймиз» (22 январь). **С. Афғонов**га (Душанба) «Табиат мўъжизаси» (12 февраль) ва **К. Ромеев**га (Тошкент) «Ўзбекистон ССР халқ артисти Қизлархон Дўстмуҳамедова» (29 апрель) суратлари учун берилди.

Ғолибларни мукофот билан қутлаймиз!

Олдинда буюк вазифалар турибди. Мамлакатимизда қайта қуриш, ошкоралик, жадаллаштириш давом этмоқда. Халқимиз КПСС XXVII съезди ва Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси белгилаб берган вазифаларни кўтаринки кайфият билан амалга оширмоқда. Бу улуғвор ишларни акс эттириш фотомухбирлардан ҳам юксак масъулият, халқ ҳаётига кўпроқ кириб боришни талаб этади. Шуни ҳисобга олган редакция таҳрир ҳайъати фотоконкурсни бу йил ҳам давом эттиришни лозим топди. Барча профессионал ва ҳаваскор фотомухбирлардан суратлар кутамиз.

Эслатма: суратлар оқ-қора рангда, ялтироқ қоғозда олинган бўлиши керак.

Конкурсимизга марҳамат!

ФОТО КОНКУРС 89

Парвоз

С. МАҲКАМОВ фотоси

АЁЛ ГЎЗАЛЛИГИЧА ҚОЛСИН

Ҳурматли Одил Ёқубов!

Сизнинг «Қишлоқдаги фожиа» мақолангиз менинг хаёлимни узоқ фурсатлар банд этди. Бошқа ҳеч нарсани ўйлай олмай қолдим. Сўнгра бирдан ўзимизнинг қишлоқларимиз ёдимга тушди: бизларда бунақа эмасми?! Фарқ бор-йўғи шундаки, қишлоқи рус аёллари ўз жонларига ўзлари қасд қилмайдилар, лекин уларнинг яшаш тарзи ўзбек аёлларининг яшаш тарзидан асло яхшироқ эмас.

Уйнинг барча ташвишлари аёлнинг бўйнида. Аёл болаларга, турмуш ўртоғига қараши керак. Аёл эса кўпинча асосий иш жойида — далада ёки фермада бўлади. Шундай жойларда ҳам эркаклар жонини койитмайдиган вазифаларни эгаллаб олишади. Шуларни ўйлаганда мени қўрқинчли ҳис қамраб олди: биз қандай кунларга қолдик?! Аёлларни озодликка чиқармоқчи эдик, аёлга олтин тоғларни ваъда қилдик, ҳар томонлама ривожланишга, адабиёт ва санъат намуналаридан баҳраманд қилишга интилдик, аслида эса икки, уч баравар кўпроқ қўлларини боғлаб ташладик!

Шундай бўлиб қолдики, эндиликда аёл ўзига ўзи хўжайин эмас. Қишлоқ аёли, ҳатто шаҳарлик ишчи аёл ҳам ўзига қарашга бутунлай вақт тополмайди. Аёлнинг кўзгуга қарашга фурсати йўқ. Бундан янги социал муаммо, янги фожиа келиб чиқди: эрнинг хотинга муҳаббати сўнди, эр ва хотин орасидаги алоқалар совуди. Аёл мудом шошилади, мудом банд. Аёлнинг эри билан кинотеатрга боришга вақти йўқ (ресторан ҳақида мум тишлаб қўя қолай). Агар аёл икки фарзандли бўлса, у эрини эркалашни, эрига эркаланишни мутлақо эсидан чиқаради. Эри ширин-ширин тушларни кўриб ухлаётганда аёл зўрға кўрпасига судралиб боради. Эркакка аёл керак, аслида ёнида қўшга қўшилган байтал ётган бўлади. Ким бизга СССР Конституциясини бузишга ҳуқуқ берди? Нима учун аёл далада саккиз соат эмас, шайтон ҳам қўрқадиган тонгдан шомгача юриши керак? Аёлнинг дам олиши ҳуқуқи қани?

Менинг таклифим қуйидагича: қишлоқ аёлларининг ҳуқуқлари учун Совет хотин-қизлари комитети курашиши керак. Аёл аёллик вазифасини бажарсин. Владимир Ильич Ленинни онаси боққандай, болаларини тарбияласин. Эр эса оилани моддий жиҳатдан таъминласин. Уй-рўзғор уй-рўзғорга ўхшаши керак-да. Ҳозирча бизда бу нарса йўқ. Ана шунинг касофатига болалар содир этаётган жиноятлар, кўкнорибозлик, фоҳишабозликлар кўпайиб бормоқда. Чунки аёлнинг фарзанди билан шуғулланишга вақти йўқ.

Менга қолганда имконим борича аёлларни ишлаб чиқаришдан озод қилардим. Ана шу — ишдаги тенг ҳуқуқлилик аёлни боши берк кўчага олиб кирди, аёлнинг энг гўзал бойлигини — АЁЛлигини тортиб олди!

Қишлоқ аёллари муаммосини дадил кўтариб чиққанингиз учун Сизга катта раҳмат.

Чуқур ҳурмат билан

Лада ЛЕБЕДЕВА

Горький шаҳри

ЯНГИ РУБРИКА:

Хат изидан

Ҳурматли газетхон! Йил давомида хат орқали сиз билан мулоқотда бўлдик. Редакцияга келган шикоят хатларининг кўп қисмини жойларга текширишга, адолат билан кўриб чиқишларини сўраб ташкилотларга юбордик. Редакцияга келган расмий жавобларнинг айримлари эълон қилиб борилди. Лекин баъзи хатларимизга вақтида жавоб ололмадик. «Хат изидан» деб номланган янги рубрика остида бундан буён мунтазам равишда хатларнинг жавобларини кузатиб, эълон қилиб борамиз. Қуйида шундай хатлардан бирини ўқийсиз.

НАҲОТКИ, ҚУЛАЙЛИК ЯРАТИШ ҚИЙИН

Тасаввур қилинг: тонг саҳар зарур иш билан йўлга чиқдингиз, керакли ҳамма нарсани олгансиз, бундай шошилинч пайтда метро жонга ора кириб, узоғингизни яқин қилади, йўлга етарли пулингиз бору аксига танга пулингиз йўқ, нима қилиш керак. Газетхон М. Муродовнинг газетамизнинг шу йил 7 октябрь сонида эълон қилинган «Йўлини топиш лозим» деб номланган мактубида кўплаб одамлар кўнглидаги ана шу масала баён қилинган эди.

Биз ушбу мактубда кўтарилган бу масаланинг ечимини метрополитенлар Бош бошқармаси В. И. Ленин номидаги Тошкент метрополитени раҳбарларига ҳавола этган эдик. Яқинда метрополитен бошлиғи ўринбосари **А. Миржалилов** имзоси билан қуйидаги мазмунда расмий жавоб хати олдик:

Газетада эълон қилинган «Йўлини топиш лозим» мақоласини ўқиб ўрганиб чиқдик.

Контролда ўтирган метрополитен ходими йўловчиларга пул майдалаб бериш имкониятига эга эмас. У метрополитендан бепул фойдаланадиган йўловчиларнинг ҳужжатларини текшириш, автоматлардаги пулларни муҳофаза қилиш, пул майдалайдиган автоматларни беш тийинлик билан тўлдириш, автоматдан тушган танғаларни ҳисоблаш, варақаларни тўлдириш, йўловчини ўтказадиган автомат ишини кузатиш, кўзи ожиз, ёш болалик, кексаларнинг махсус йўлдан ўтишига ёрдам бериш, йўловчиларнинг метрополитен қоидаларига риоя қилишларини кузатиши керак.

Пул майдалаб бериш учун юқорида кўрсатилган ва бажарилиши шарт бўлган вазифалар имконият бермайди.

Булар бари метрополитен ходимининг кундалик вазифалари экан, мана танишдик, ҳаммаси яхши ва керакли ишлар. Лекин гап бу ерда ходимнинг вазифаси нималардан иборат эканини санаб беришда эмас-ку, гап одамларнинг шошилинч бир вазиятда пул майдалаши керак бўлиб қолганида ёрдам кўрсатиш, пулни майдалашнинг йўлини топиш мумкинми, шу ҳақда-ку! Метрополитен ишга туширилган йиллари махсус хонада шундай одам ўтирар, одамлар пулини майдалаб берарди-ку. Кейинчалик негадир бу ўринлар қисқартириб юборилди. Натижада майдаси йўқларнинг кўзи жавдираб, сарсон бўлиб қолдилар. Наҳотки, шундай пул майдалаш — йўловчиларга қулайлик яратишнинг иложи бўлмаса.

Метрополитен раҳбарлари шу ҳақда ўйлаб кўришса, айни одамлар талабидаги иш бўлур эди.

ХАТЛАР ВА ОММАВИЙ ИШЛАР БЎЛИМИ

ФАМИЛИЯСИ МАХФИЙ

Махфий фамилия ҳам бўлар эканми, дерсиз. Бўлганда қандай. Биз пойтахтимизнинг Олой бозорига кириб дафъатан шундай шахсга дуч келдигу, капалагимиз учди.

Очиғи, тепасига «Гўшт» деб ёзиб қўйилган дўкон ёнидан кўз юмиб ўтолмадик. Ҳавасни келтирувчи лаҳмлардан бир бўлагини тарозига қўйдирдик. Сотувчи апил-тапил уни қоғозга ўрай туриб «саккиз сўм», деди. Ҳайрон бўлдик. Чунки гўшт бир килограмм 300 грамм чиққан эди. Секин оғиз жуфтлаб: «Неча кило чиқди?» — дея сўрадик. Бу гап мўйловини мағрур силаб пул кутаётган ёш қассобга ари чаққандек таъсир қилди шекилли, шиддат билан ўралган гўштни очиб қайта тарозига ташлади. Унинг ёнига ярим кило келадиган қоқ суякни ҳамда бир ўрам ёғни қўшди. Сўнг бизга еб қўйгудек термулиб, мана ўн икки сўмлик бўлди, деди. Ҳафсаламиз пир бўлиб, бу нима қилганингиз, деб оғиз жуфтлаган эдик, гапимиз оғзимизда қолди.

Сотувчи қовоқларини осилтириб, олмасангиз, олманг. Бизники кооптorг, деб тўнғиллади-да, худди ўлжасига ташланган қоплондек қўпол хатти-ҳаракатлар билан ўралган қоғозни очди, суякни суяк тўдасига, ёғни-ёғ тўдасига улоқтирди.

Биз энди гўшт олиш учун ялинишга тушдик. Бўлмади. Сотувчи: килосига ўн сўм берсангиз ҳам сизга гўшт бермайман, деб ўшқирди. Албатта унинг бундай қўрслиги бизга оғир ботди. Ундан исми-шарифини сўрадик. Аммо, ҳа, шикоят қилмоқчимисиз? Марҳамат. Борган жойингизга бораверинг. Катта кўча. Ёзаман десангиз қоғоз, қалам ҳам беришимиз мумкин, деган жавобни олдик. Нега сотувчиларнинг исми-шарифлари пештахтага ёзиб қўйилмайди?

У билан тортишиб ўтирмай дўкон мудирига учрашдик. Аммо мудир ҳам ҳар хил баҳоналар қилиб, сотувчининг фамилиясини айтмади. Фақат эртасига Тошгоркоопторгнинг хўжалик ҳисобидаги 1-савдо бирлашмасига (директори Шукур Абдуллаев) бориб кооптopг эркасининг исми-шарифи Шуҳрат Йўлдошев эканлигини аниқладик. У Олой бозорининг 5-гўшт дўконида (мудири Аваз Бобоев) харидорларга ана шундай дағдаға билан хизмат қилмоқда.

Яхши муомаланинг иложи йўқми? Гўшт тортиш қачон тартибга тушади?

Ғайбулла РАЗЗОҚОВ

куюнчак газетхонлардан хатлар

МАХСУС КОРЖОМАЛАР ТИКИЛСА...

Фан-техника ютуқлари деҳқончиликка дадил жорий этиляпти. Қудратли машиналар пахтакорларимиз мушкулини енгиллаштираяпти. Лекин, барибир, чигит экишдан тортиб ҳосилни йиғиб олишгача қўл кучидан, оддий иш қуролларидан фойдаланишга тўғри келаяпти. Баъзан қўлда кетмон билан эгатларга сув тараётган деҳқонларимизни, ягана қилаётган, ғўзани бегона ўтдан тозалаб, пахта тераётган аёлларимизни кўриб ачиниб кетаман. Хоҳ эркак, хоҳ аёл бўлсин, юз-қўллари офтобда қораяди, лой-чангдан тарам-тарам ёрилиб, дағаллашиб кетади. Ҳолбуки, корхоналарда ишлаётган оддий ишчи, слесарь ёки ғишт туширувчига мос махсус коржома, қўлқоплар бор. Далада ишлаётган деҳқонларимиз эса бундай имкониятлардан маҳрум.

Эндиликда енгил саноат корхоналари раҳбарлари, мутасаддилар бу ҳақда ўйлаб кўрсалар, оддий пахтакорлар учун коржомалар чиқаришни йўлга қўйсалар, фойдадан холи бўлмасди.

Абдулла АБДУНАЗАРОВ
Шўрчи

опера

Ҳалима НОСИРОВА:

ЮЛДУЗЛАР КЕРАКМИ? ҲА!

Ўзбек опера санъатида узоқ йиллардан буён ҳал этилмай келаётган қатор муаммолар мавжудлиги ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун республикамиз матбуотида баҳс-мунозаралар, давра суҳбатлари бўлиб ўтяпти. Бу қизғин баҳсларда айтилаётган фикр-мулоҳазалар миллий операмиз ривожига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Қуйида эълон қилинаётган машҳур опера қўшиқчиси, СССР халқ артисти Ҳалима НОСИРОВА билан санъатшунос Аҳмаджон РАҲИМОВнинг суҳбатлари ҳам опера санъатимизнинг ҳозирги аҳволи ва унинг муаммолари ҳақида боради.

А. РАҲИМОВ — Ҳалима опа, ўзбек опера санъати уфқларини кенгайтириш ҳақида гапирадиган бўлсак, аввало мазкур жанрнинг республикамизда оёққа туриб олиш даврига назар ташлаб ўтишимиз зарур бўлади. Чунки бугунги кунимиз кечадан бошланади. Қолаверса, санъатда новаторлик ҳар доим анъана ва замонавийликнинг уйғунлашуви асосида намоён бўлади.

Ҳ. НОСИРОВА — Ростдан ҳам, ўзбек операси, айтиш мумкинки, шонли тарихга эга. Қирқинчи, эллигинчи, олтмишинчи йилларда қўлга киритилган ютуқлар устидан чизиқ тортиб юборишга асло ҳаққимиз йўқ. Чунки биз ўша йилларда нина билан қудуқ қазиган эдик...

А. Р. — Ҳозир баъзилар ўзбек операси илгари ҳам эътибор топмаган, бундан кейин ҳам бўлмайди, деб айтаётгани кишини ажаблантиради. Улар масалага тарихий нуқтаи назардан ҳам, ижодий жиҳатдан ҳам ёндошишни ўзларига эп кўрмаяптилар...

Ҳ. Н. — Бу борада, аввало, бизнинг ўзимиз айбдормиз. Яъни, узоқ йиллар операга деярли эътибор бермадик, гўё ниманидир кутдик. Айниқса, ўтган ўн йил мобайнида композиторларимизни ва драматургларимизни активлаштиришнинг имкони бўлмади. Бунинг устига Навоий номидаги Ўзбекистон ССР Давлат академик Катта театри ҳам миллий операни яхшилаш борасида бирор яхшироқ тадбирни амалга оширмади. Қисқаси, театрларимиз режиссёрлари ва дирижёрлари ўзбек операсини ўз ҳолига ташлаб қўйдилар.

А. Р. — Режиссёр ва дирижёрларимиз, театрга раҳбарлик қилаётган бўлсалар-да, аммо ўзбек операсининг келажаги учун чин дилдан куюнмасалар, бутун талантлари, куч-ғайратларини камчиликларни бартараф этишга, асосий муаммоларни ҳал қилишга сарфламасалар уларни том маънодаги ижодкор, деб бўлмайди. Операмизнинг бугуни, бизни қаноатлантирмаётган аҳволи анъаналарга садоқат билан биргаликда катта куч-ғайрат, жасорат ва янги-янги ижодий изланишларни талаб этади. Шуни асло унутмаслик керакки, ўзбек операсининг келажагини, асосан, анъаналар асосида кўра билишимиз, изланишни ҳам шу йўлдан олиб боришимиз лозим.

Ҳ. Н. — Тўғри айтасиз, муҳими, анъаналарга садоқат...

А. Р. — Шу тарзда, ишга биргаликда, яна такрор айтаманки, ҳамжиҳат бўлиб киришмас эканмиз, операмиз келажаги ҳақида ўйлаш ҳам беҳуда. Мана, илк ўзбек операси «Бўрон»ни олиб қарайлик. У К. Яшин, М. Ашрафий, С. Василенко, М. Муҳамедов, М. Турғунбоева каби ажойиб санъаткорларнинг ижодий ҳамкорлиги, куч-ғайратлари туфайли яратилган эди.

Ҳ. Н. — Нафақат бу санъаткорлар... Уни яратишда Муҳиддин Қориёқубов, Бобораҳим Мирзаев, Назира Аҳмедова, Юнгвальд-Хилькевич, Карим Зокиров каби санъаткорларнинг ҳам катта ҳиссаси бўлди. «Бўрон» саҳнага чиққунига қадар, узоқ вақт изланишга тўғри келди, аввало Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг шогирди, сафдоши Муҳиддин Қориёқубов раҳбарлик қилган Ўзбек этнографик ансамбли заминида 1929 йилнинг охирларига келиб профессионал музикали театр ташкил топди. Ўша пайтдаги бизнинг ҳамфикрлигимиз, ҳамкорлигимиз Музаффар Муҳамедов саҳналаштирган Комил Яшиннинг «Ўртоқлар» асарида ҳам ўз қудратини намоён этди. Шу йиллардаги бирдан-бир орзуимиз халқнинг руҳий эҳтиёжини қондирадиган мукаммал профессионал музикали театр яратиш эди. Бугунги ёш авлод, ўзбек операси бизнинг пешона теримиз, юрак қонимиз эвазига яратилганини ва ривожланганини яхши билишлари керак.

А. Р. — Буни ижодкор ёшларимиз нафақат яхши билишлари, балки доим ёдларида тутиши, ўрганишлари зарур. Шундагина эстафета байроғини қай даражада жадал олиб бориш кераклиги яққол кўзга ташланади.

Ҳ. Н. — Ҳа, ҳамма гап қай даражада илгарилашда. Лекин шу кунларда мени бир жойда туриб депсиниш ғоят ташвишлантираяпти. Жудаям хавфли ҳолат! Бу ҳолда ҳамма нарсани, ҳатто ўтмишдаги тажрибаларимизни ҳам бой беришимиз ҳеч гап эмас.

А. Р. — Хавотирингизда жон бор. Бу эса Навоий номидаги театрнинг ёшлари биринчи галдаги вазифалари нималардан иборат эканлигини ҳовлиқмасдан, ваҳимага тушмасдан аниқ-равшан белгилаб олишлари кераклигини тақозо этади. Тўғрисини айтганда, кўплаб масалалар, муаммолар йиғилиб қолди, санъатимиздаги турғунлик даври операмиз куртакларини шикастлади. Шу йилларда яратилган Р. Ҳамроевнинг «Номаълум киши», М. Юсуповнинг «Хоразм қўшиғи», Б. Бровциннинг «Даҳшатли кунлар», С. Бобоевнинг «Фидойилар» асарлари ва бошқа қатор опералар санъатимизнинг бу турига қандай янгилик олиб кирди?

Ҳ. Н. — Ҳақ гапни айтдингиз. Лекин бир қадар эътиборни тортган, композиторларимиз ижодида янгилик ҳисобланган баъзи асарлар ҳам яратилди. Уларнинг саҳна варианти ҳам ижодий ютуқ сифатида қайд қилинди, режиссёр талқини, актёрлик маҳорати ва қўшиқлар ижроси ўзбек опера-саҳнаси, мактабига қандайдир даражада туртки бергандек бўлди. Бундай операларга И. Акбаровнинг «Суғд элининг қоплони», У. Мусаевнинг «Мангулик», Н. Зокировнинг «Дуэль» асарларини мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Афсуски, улар тилга тушганига ҳам ўн йилдан ошиб кетаяпти.

А. Р. — Фақатгина 1986 йилда ёзиб тугалланган Сайфи Жалилнинг «Зебуннисо» операси (либретто муаллифи Уйғун) нисбатан яхши натижалар берди. Композитор «Улуғбек», «Лайли ва Мажнун», «Дилором», «Тоҳир ва Зуҳра» каби ўзбек опералари бадиий принципларига асосланган ҳолда опера санъати ижодий сарҳадини бирмунча кенгайтиришга муваффақ бўлди. Аввало композиторнинг воқеликни замонавий ижодкор сифатида тафаккур этиши қувонарлидир. Бу ҳол анъана билан замонавийликни уйғунлаштириш, яъни ҳам Шашмақом, ҳам Европа симфония мактаби ютуқларидан бирдай фойдаланиш имконини беради.

Ҳ. Н. — Бундай новаторликни қадрлаш керак. Лекин бошқа композиторлар қаёқда қолаяпти? Ахир опера ёза оладиган композиторларимиз анча-мунча-ку.

А. Р. — Ҳа, композиторларимиз хотиржамликка ўрганиб қолишганга ўхшайдилар. Уларнинг замонавий опера театрини ривожлантириш, янгича йўллар, усуллар қидириш каби ташвишлар билан бош қотиргилари келмайди. Яқинда республикамиз Композиторлар союзининг 50 йиллигини нишонладик. Бу муддат катта-катта ижодий мўъжизалар яратиш учун имкон бериши шубҳасиз. Демак, композиторларимиз ўз ижодий режалари ҳақида жиддийроқ ўйлаб кўрсалар бўларди.

Энг сўнгги опералардан бири «Хева ордени» ёш, талантли композитор Рустам Абдуллаев қаламига мансуб. Либретто муаллифи Эркин Самандаров. Опера муваффақият қозонди, саҳнамизда катта янгилик ҳисобланди десак, унчалик тўғри бўлмас. Бунинг сабаби нимада? Аввало композиторларимиз музикали саҳна қонуниятларини чуқур ўрганмайдилар, опера жанри принциплари ва талабларига яхши эътибор бермайдилар.

Ҳ. Н. — «Хева ордени» музикали театр саҳнасига тўғри келмайди, демоқчисиз, шекилли?

А. Р. — Ҳа-да! Биз қачонлардир композиторга фикримизни айтган эдик. Ахир, бу мавзу драма театри саҳнаси учун мос эканлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди!

Ҳ. Н. — Фикрингизга қўшилса бўлади. Аммо тажрибамдан келиб чиққан ҳолда айтишим мумкинки, операнинг четлаб ўтиб бўлмайдиган саҳнавий талқин шартлари мавжуд. Кўтаринки руҳ, романтика — шу шартларнинг биринчисидир. Опера сюжети энг майда икир-чикирларигача шоирона руҳ билан суғорилиши лозим. Масалан, Улуғбек Мусаевнинг «Мангулик» операси ҳам «Хева ордени» сингари инқилобий мавзуда, лекин у мен айтаётган талабларга тўлиқ жавоб беради.

А. Р. — Содиқов ва Зейдманнинг «Зайнаб ва Омон» операси (Зулфия либреттоси)ни олайлик, композиторлар ва либертто муаллифи мангу мавзу — севгини замондошларимиз ҳаётига шунчалик муносиб тарзда тасвирладиларки, бу асар қаҳрамонларини Тоҳир ва Зуҳрадан ҳам, Ромео ва Жульеттадан ҳам ажратиш мушкул. Операнинг музикали драматургиясида ҳам, бадиий драматургияда ҳам ҳеч қанақа ортиқча ўринлар йўқ. Барча куч-қудрат ва ягона мақсад — асосий фикрни ишонарли ифода этишга йўналтирилган. Бу ишда опера либреттоси муаллифининг хизмати катта, албатта.

Ҳ. Н. — Қарс икки қўлдан чиқади. Бизда эса кўпинча либреттога паст назар билан қарашади. Аслида драматург асосий ғоя билан биргаликда асарнинг ичидаги барча икир-чикирлару ҳаракатларни композиторга аниқлаб бериши, лўнда қилиб айтганда, саҳна романи яратиши лозим. Мана шу асосда композитор тўлақонли музикали асар яратиши мумкин.

А. Р. — Лекин шуни ҳам айтиш керакки, ҳозирги профессионал драматурглар опера асари ёзишни жуда хуш кўрадилар, деб бўлмайди. Бунинг асосий сабаби, аввало, улар композиторларнинг қош-қовоғига қараб ўтиришнинг нима зарурати бор, деб ўйлашади. Қолаверса, опера учун ёзилган сценарий муаллифдан маълум даражада музикали — саҳна драматургияси соҳасида билимни талаб этади. Шу боис республика Ёзувчилар союзининг драматургия, Композиторлар союзининг театр-саҳна музикаси секциялари ташаббуси билан опера-балет драматургияси лабораторияси ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Ҳ. Н. — Бу яхши ташаббус бўлар эди. Мазкур муаммо бугун ўтган йиллардагига қараганда ҳам кескинроқ бўлиб турибди. Бироқ ўша йилларда Уйғун, Яшин, Зулфия, Туроб Тўла каби адиблар опера драматургияси яратиш каби муҳим ишнинг бошида турдилар. Бугун мен барча ёш адибларимизни опералармиз драматургиясини яхшилаш ишига киришишга чақираман. Биз опера театри саҳнасида замондошларимизнинг мукаммал қиёфасини кўришимиз керак.

Эллигинчи йилларда «Зайнаб ва Омон» операсида Зайнаб ҳозиржавоб образ бўлиб гавдалангани ёдимда. Ўша давр қизлари Зайнабга тенглашишга, ундан андоза олишга ҳаракат қилишарди. Бу асар халқ мусиқасига бойлиги билан менинг хотирамда қолган. Шунинг учун ҳам у одамлар қалбига яқин эди. Халқ опера саҳнасида ўзининг севимли қўшиқларини эшитганидан кейин бизга ишонч билан қарай бошлашди ва спектаклларимизга кирадиган бўлишди, ниҳоят, уларни яхши кўриб қолишди. Кейин одамлар уйда, кўча-кўйда «Фарҳод ва Ширин», «Гулсара», «Дилором», «Тоҳир ва Зуҳра» каби операларимиздаги қўшиқ-арияларни куйлаб юрадиган бўлишди. Ахир куй — халқ қалбининг садоси! Биз одамлар билан саҳна орқали мулоқот қилиш йўлини шу йўсинда топган эдик. Шундай қилиб опера кишиларимиз учун қадрдон бўлиб қолди. «Зайнаб ва Омон»дан кейин ўзбек томошабинлари қалбини бутунлай бошқа, янги опера билан, «Майсаранинг иши» билан забт этишга муваффақ бўлдик.

А. Р. — Ҳа, томошабинларнинг ишончини батамом қозонган эдингизлар. Афтидан, бу операнинг туғилиши ва саҳнага олиб чиқилишини маданиятимиз тарихининг ўзи тақозо этди. Мазкур асар ўзбек операси равнақини анча илгари суриб юборди. Карим Зокиров, Саттор Ярашев, Саодат Қобулова, Михаил Давидов, Жамол Низомхўжаев каби санъаткорларнинг куч-ғайратлари туфайли бу опера жуда машҳур бўлиб кетди. Унга кириш ҳам қийин эди, билетлар илгаридан сотилиб қўйилгани ҳамон ёдимизда...

Ҳ. Н. — Қизиқ, ҳозир эса худди шу спектаклга томошабинларни зўрлаб олиб келишнинг ҳам иложи йўқ. Ақл бовар қилмайдиган қиёс...

А. Р. — Менингча, бунинг сабаби шундаки, ҳозирги спектакль Ферудин Сафаров талқинида анчагина миллий колорити, бўёқлари ,ўзига хослигини йўқотиб қўйди. Энг муҳим камчилик мана шу! Театр раҳбарлари уни қайта қўйишаётганларида ўзбек саҳнасининг кекса усталаридан бирортасини чақириб, ундан маслаҳатчи сифатида фойдаланганида эди, бундай ҳол содир бўлмасди.

Ҳ. Н. — Кекса санъат усталарининг тажрибасидан фойдаланиш керак, албатта. Бироқ миллий колорит ва миллий бўёқлар ҳақида гапирганда, айтишим лозимки, санъат асари миллий заминга эга бўлгандагина мукаммал ва халқчил жаранглайди. Ахир, биз буюк Италия ижодкори асарини рус ижодкори асари билан қориштириб юбормаймиз-ку! Шундай экан, нега ўзбек операси маданиятимизнинг олтин фондига кирган опера миллий руҳдан маҳрум бўлиши керак экан? Кўпмиллатли совет санъати худди шу фазилати — йўналиши ва услуби хилма-хил бўлган миллий хусусиятлари билан қимматли эмасми?!

Аммо операмиздаги саҳна тили кишини беихтиёр ташвишга солади. Яқинда «Майсаранинг иши» операсини бир томоша қилгим келди. Очиғини айтсам, биринчи парда тугагандан кейин чиқиб кетишга мажбур бўлдим. Кўркмас Муҳиддинов, Лола Неъматова, Шоҳида Тўхтабоева каби артистларимиз учун ўз она тилидаги сўзларни бузиб талаффуз этиш, пойинтар-сойинтар гапириш асло кечириб бўлмайдиган ҳол! Бу ижодкорлар ҳозир зўр ғайрат билан меҳнат қилаётган ўрта авлод вакиллари. Бироқ биз операмизнинг эртаси ҳақида ҳам ўйлаб кўришимиз керак...

А. Р. — Бу муаммони ҳал этиш, аввало Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент давлат консерваторияси ҳамда Островский номидаги Театр ва рассомлик санъати институтидаги ўқитувчиларга боғлиқ.

Ҳ. Н. —Бу турган гап! Лекин анчагина камчиликлар кўзга ташланиб турган айни пайтда бу қадар мураккаб ва кўламли муаммони уларнинг ўзи ҳал эта олармикин?

А. Р. — Консерваторияда Саодат Қобулова, Насим Ҳошимов, Муҳаббат Ризаева, Театр ва рассомлик санъати институтида Асад Азимов, Сасон Бенъяминов каби моҳир санъаткор-педагоглар қўлни-қўлга бериб ягона ижодий позиция яратсалар, менингча, ҳар қандай муаммони ҳам ҳал этиш мумкин бўлади.

Ҳ. Н. — Бу мутахассислар ишончли, албатта. Аммо муаммони ҳал этишнинг кўпинча, уларга боғлиқ бўлмаган томонлари ҳам бор. Масалан, кўпгина овоз соҳиблари опера театрларимизда сафдан чиқиб қолмоқдалар...

А. Р. — Бу ҳолда опера театрларимиз бадиий раҳбарлик составини тажрибали мутахассислар, ўзбек театр-саҳна маданиятининг билимдонлари, бадиий сўз ва қўшиқ усталари билан мустаҳкамлаш ҳақида ўйлаб кўришимиз керак.

Ҳ. Н. — Агар оддий гапдан амалий ишга тез киришиладиган бўлса, бу — жуда яхши тадбир. Қолаверса, аллақачон эксперименталь камер опера театри ташкил этадиган пайт келди. Мана шу тадбир ўзбек операси олдида турган кўплаб муаммоларни ҳал этишга ёрдам берган бўлар эди. Унда опера театри саҳнасида унутила бошлаган классик қўшиқларни ўргатиш, ўша анъанавий усулни замонавий опера театри билан яқинлаштириш борасида иш бошлаш мумкин бўлади.

А. Р. — Мана шу тадбир ҳам опера театрига томошабинларни жалб этишга ёрдам бериши мумкин. Шуни ҳам ёддан чиқармаслик керакки, ўзбек операси бир пайтлар музикали драма асосида пайдо бўлган. Демак, замонавий ўзбек операси билан бу алоқани узиб қўймаслик керак.

Ҳ. Н. — Эксперименталь театр опера билан музикали драма ўртасидаги алоқани мустаҳкамлаш учун ҳам зарур. Бундан ташқари камер театри ҳам режиссура ва актёр маҳорати масалаларини ҳал этишга яхши ҳисса қўшиши мумкин. Биласизми, ҳозир опера олдида бир олам муаммолар турибди. Уларни ҳал этиш учун на ижодий союзлар ва на республика Маданият министрлиги бирор жиддийроқ тадбир амалга оширмаётгани мени ташвишга солади. Шунингдек, кўплаб ёш ижодкорларнинг беғамлигидан ғоят ачинаман.

А. Р. — Бироқ ижодий ёшларга ҳар доим ҳам ишонч билдираётганимиз йўқ. Уларнинг ўз кучларини синаб кўришларига, турли тажрибалар ўтказишларига, изланишларига имкон яратиш борасида ҳар доим ҳам ўйлаб кўраяпмизми?

Тўғри, Маданият министрлигидаги ўртоқлар ҳам қўл қовуштириб ўтиришгани йўқ. 1988 йил 21 ноябрь куни Композиторлар ва Театр арбоблари союзлари билан ҳамкорликда ўтган кенгайтирилган коллегия йиғилишида Алишер Навоий номидаги театр фаолияти ҳамда биринчи навбатда опера санъатимизни яхшилаш бўйича қатор тадбирлар ишлаб чиқилди. Комплекс программа қабул қилинди Ишлар бир мунча юришиб кетаётганга ўхшайди... Аммо опера ва балет санъати буйруқ ва қарорлар билан кескин яхшиланиб кетмайди. Операга доимий ғамхўрлик, ажойиб мутахассислар ва талантли ёшлар керак.

Ҳ. Н. — Илтимос, тўғрисини айтинг, узоққа чўзилган ўша мажлисдан Навоий номидаги театр раҳбарлари тегишли хулоса чиқариб олишганига ишонасизми?

А. Р. — Фойдали хулоса чиқариб олганига, афсуски, ишончим комил эмас. Театрнинг бадиий раҳбарлари ўз олдиларида турган муаммоларни бутун мураккаблиги билан тасаввур қилмаётганга ўхшайдилар. Менингча, улар жиззакиликка берилмасдан, хотиржам кайфиятда қабул қилинган муҳим ҳужжатга суянган ҳолда ўзбек опера ва балет санъатини оммалаштиришдаги ўзларининг ижодий ва гражданлик позицияларини аниқ белгилаб олишлари зарур. Лекин, такрор айтаман, операмизнинг савиясини кўтаришда биз аввало ёшларга суянамиз. Улар илгаридан ғоят муҳим вазифа турганини яхши биладилар. Бу эса қувонарли ҳолдир.

Ҳ. Н.—«Яхши ният—ярим давлат», дейдилар. Лекин қани ўша ёшлар? Масалан, мен ёш режиссёрлар етишиб чиқаётганига ҳечам ишонгим келмайди.

А. Р. — Ҳа, ёш режиссёрларимиз йўқ ҳисоби. Бу муаммо фақат бизнинг республикамизга эмас, барча марказий шаҳарлардаги театрларга ҳам хосдир. Шуни ҳисобга олган ҳолда Маданият министрлиги Москва ва Ленинградда таълим олиш учун истеъдодли ёшларни танлаб олишга киришди.

Ҳ. Н. — Энди уларни кутиб ўтириш керак экан-да... Ҳар қалай кутиб туравермай операларни саҳналаштириш учун режиссёрлар таклиф этиш йўлидан бориш керак. Масалан, мен Ўзбекистон ССР халқ артисти, яхши опера режиссёри Мансур Саъдуллаевдан фойдаланишни таклиф қилар эдим. Ё бўлмаса опера театрида Латиф Файзиев ва Баҳодир Йўлдошев каби таниқли режиссёрларнинг ижодий имкониятларидан фойдаланиш борасида бош қотириб кўрилса бўлмайдими? Драма театрларининг режиссёрлари ҳар доим музикали спектаклларни бемалол саҳнага олиб чиққанлар.

Шу кунларда мени бир нарса ташвишга солмоқда. Яқин орада Алишер Навоий номидаги театрнинг 60 йиллигини нишонлаймиз. Афсуски, юбилейга, байрамга тайёргарлик сезилмаяпти. Ахир, шу муносабат билан «Дилором», «Лайли ва Мажнун», «Улуғбек» каби операларнинг ҳеч бўлмаганда бирортасини қайси саҳнага олиб чиқиш керак бўлар... «Бўрон» операси аллақачон янгича талқин этилиши зарур эди. Бу спектаклларсиз театр юбилейини қандай тасаввур этиш мумкин?

А. Р. Ҳа, илк операларни янгича нуқтаи назар билан яна саҳнага олиб чиқиш театрнинг муқаддас бурчи. Лекин мен шундай хушхабарни айтишга муяссар бўлмоқдаманки, театр Мутаваккил Бурҳоновнинг янги операси — «Алишер Навоий»ни саҳналаштиришга киришди. Бу спектакль театр юбилейига ва буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг 550 йиллигига бағишланади.

Ҳ. Н. —Ниҳоят катта орзуимиз амалга ошадиган бўлибди. Бу операни биз ёшлик йилларимиздаёқ—бундан 40 йил бурун орзу қилар эдик. Композиторларимиз ўша йилларда иш бошлаган эди. Зора, янги йилда орзуимиз амалга ошса...

А. Р. — Суҳбатимиз сўнгида опера билан алоқадор бўлган ижодкор ёшларимизга қандай тилаклар билдирар эдингиз?

Ҳ. Н. — Мана, янги йил бошланди. Янги йилдан доим яхшиликлар, омонликлар кутамиз. Бироқ бу йилда композиторларимиз, қўшиқчиларимиз, режиссёр, дирижёр ва балетмейстерларимиз ўз ишларини тубдан қайта қуришларини, опера санъатимиз савиясини юқорига кўтариш борасида дадил қадам ташлашларини истар эдик Янги йил — дилрабо куй-қўшиқлар йили, хурсандчиликлар йили, улкан ижодий ютуқлар йили бўлиб қолсин!

А. Р. — Ҳалима опа! Сизни ҳам газетанинг барча ўқувчилари ва мухлисларингиз, санъаткорлар номидан янги йил билан муборакбод этаман. Сиҳат-саломатлик, узоқ умр тилаймиз.

„Ўзбекистон адабиёти ва санъати" газетхонлари мен сизни янги йилингиз билан табриклайман. Сизга узоқ умр, сиҳат саламатлик, бахту омад тилайман. Она еримиз гуллабяшнайверсин.
Ҳурмат билан
Носирова
28 декабрь 1988 йил.

ЯНГИ РУБРИКА:
МАНГУ ОБИДА

АВАЙЛАЙЛИК

ОТА-БОБОЛАР ақл-заковати билан яратилган ҳар бир обида азиз ва мангуликка дахлдор. Замонлар оша бизга етиб келган ноёб меросни беқадр қилиш ва йўқолишгача олиб бориш — аждодлар хотирасини таҳқирлаш, келажак авлодга хиёнат демакдир.

Тарихий ёдгорликлар давлат муҳофазасида, масъул ходимлар жавобгарлигида бўлиб уларни сақлаш ва таъмирлашга анчагина маблағ ажратилмоқда. Аммо харажатлар обидалар умрини узайтиришда кутилган самарани бераётгани йўқ. Уларни аслидагидек ҳолига келтиришда, бешикаст асрашда меҳр ва эътибор, жонкуярлик ва изчиллик етишмаётир. Масалан, Бухорода тарихий ёдгорликларнинг аянчли аҳволи тўғрисида газетанинг ўтган йил 2 сентябрь сонида эълон қилинган таниқли адибимиз Неъмат Аминов ва Садриддин Салимовнинг «Бухорони қутқаринг!» мақоласида мазкур соҳадаги камчиликларнинг илдизлари рўй-рост очиб ташланган эди. Газета ниҳоятда долзарб бу мавзуни кўтариб тўғри қилганди.

Хўш, бизни нималар безовта қилмоқда?

Авваламбор, шуни айтиш керакки, тарихий-архитектура ёдгорликларини билиб-билмай замонавийлаштириш кўпчиликни ташвишга соляпти. Бу калтабинликлар қандай хунук оқибатларга олиб келиши қанчалик танқид қилинмасин, ҳанузгача танқидларга жавобан бирон жўяли иш қилингани йўқ. Масалан, Хева Ичанқалъа қўриқхонасидаги ёдгорликларнинг аксариятидан хўжалик мақсадларида фойдаланилмоқда. Улар бугунги эҳтиёжларга қараб, ҳар хил хизматларга мослаштирилган, баъзиларининг қадимги лойиҳаларига «тузатиш»лар киритилган.

Жумладан, Аминхон мадрасаси меҳмонхонага айлантирилган. Электр, водопровод, газ, канализация тармоқларини ўтказиш бинонинг асл қиёфасини бузди. Бу ҳол давом этаверса, мадрасанинг яқин йилларда «умри» тугаши турган гап. Ёки Оллоқулихон карвонсаройини олайлик. Бу бино саёҳат жойи эмас, балки савдо-сотиқ гавжум универмагга айлантирилди. Харидорлар ғалағовури, навбатда турганлар қий-чуви олдида сайёҳга йўл бўлсин? Бундай шароитда тарихий обидага ҳурмат йўқолиб, савдо асосий ўринни эгаллайди. Ахир, ёдгорликларни кўриш, ўлкамиз, Ватанимиз тарихи билан танишиш, уни ўрганиш учун келган сайёҳларни савдога чорлаш оқилона иш эмас-да!

Бундай ноўрин хатти-ҳаракатлар кишининг ғашига тегади. Бир вақтлар Паҳлавон Маҳмуд мақбараси айвонида атеизм уйи ташкил этилганлиги эсимизда. Тасаввуф таълимотининг намояндаси, сўфизм вакилларидан бири, мутафаккир шоирга атеист тамғасини ёпиштириш кишининг ақлига сиғмайди.

Хеваликларга шундай савол билан мурожаат қилмоқчимиз: наҳотки кунингиз Анушахон ҳаммомида ювинишга қолган бўлса? Ёки бу ерда ювинишнинг бирор хосияти борми? Бир нуфузли ходим шаҳарда ҳаммом камлигига ишора қилган эди. Ажабо! Қачонгача камкўстимизни ёдгорликлар ҳисобига тўлдирамиз?.. Ўйлаб кўрайлик-чи, давлат муҳофазасидаги талайгина тарихий биноларга маъмурий-хўжалик идоралари жойлашганлигини нормал ҳол деб бўладими? Наҳотки, кунимиз аждодлар яратган обидаларга қараб қолган бўлса?.. Сайёҳлардан бири истеҳзо билан: «Хайрият, зиндонга бирор идора кўчиб кирмабди», деганида ҳақ эди.

Ҳақиқатни англаб етиш вақти келди: агар бизда дўконлар, меҳмонхоналар, ҳаммомлар ва ҳоказолар етишмаётган бўлса, уларни қуриш ўзимизнинг вазифамиз. Тарихий ёдгорликларга дахл қилишга ҳаққимиз йўқ!

X асрда Хоразмга келган араб сайёҳи ал-Мақдисий Хеванинг Жумамачитини биринчи марта тилга олади. 1788 йилда мачит қайта қурилган. Ундаги 213 устуннинг ҳар биттаси ёғоч ўймакорлиги санъатининг нодир намунаси. Ақли ғовлаб кетган баъзи кимсалар бу мачитни ҳам ўз ҳолига қўйишмаган. Мачитда сопол буюмлар кўргазмаси очилгани ҳолва. Лекин ашула ва рақс ансамблининг «таралла-бедоди» қулоқларни батангга келтираётганига нима дейсиз?

Хуллас, ярашиқсиз ишлар кўп. Паҳлавон Маҳмуд мақбарасининг ёнгинасида тўртта қабр пайдо бўлган. Қабр тошларга Мунис Хоразмий, Огаҳий, Аваз Ўтар ва Қурбон отанинг номлари битилган. Айтишларича, сайёҳларга зиёрат қилиш қулай бўлсин учун бу қабрлар шу ерга кўчирилганмиш. Ахир мазкур шоирларнинг ҳар бири дафн этилган ҳақиқий қабрлар бор-ку? Одамларни чалғитадиган, тарихий ҳақиқатни бузадиган сохта қабрларнинг ҳеч кимга кераги йўқ!

Буни қарангки, Хева музей-қўриқхона раҳбарлари саёҳатчиларга яна бир қулайлик яратмоқчи бўлишди. Дишон қалъадаги уй-музейни Ичанқалъага кўчирмоқчи бўлиб, бу ишни эплай олмадилар. Чунки уйни ҳозирги замон техникаси билан ҳам ўрнидан қўзғатиш амри маҳол эди. Шундан сўнг шаҳар раҳбарлари буйруғи билан тарихий иморат бузиб ташланиб, ўрни шахсий уй қуриш учун берилди. Бу иморат ўзбек киносининг асосчиси Худойберган Девонов яшаган ва ижод қилган уй эди. Ичанқалъа музейида ажратилган хона Девонов уй-музейи ўрнини боса олармикан?

Маданий мерос ҳақида гап борганида, яна бир масала хусусида тўхталиб ўтмоқчимиз. Китоблар азалдан муқаддас ҳисобланганлиги, халқ уларни авайлаб сақлаб келганлиги ҳаммага аён. Шу вақтгача қадимий китобларга муносабат борасида бирёқламалик ҳукм суриб келди. Дунёвий адабиётлар ардоқланиб, диний китобларга ўгай кўз билан қаралди. Диний китоблар ёндирилганлиги, уни сақлаган ва ўқиган кишилар таъқиб қилинганлиги ҳеч кимга сир эмас.

Бу адолатсизлик эди, албатта. Ислом дини етакчи мафкура бўлган асрлар давомида яратилган асарларни материалистик таълимот тарозусида тортиш ва яроқсизга чиқариш мантиқан тўғри бўлмайди. Биз ўзимизга қадар амал қилиб келган таълимотларни, хоҳ прогрессив, хоҳ реакцион бўлсин, ўрганишимиз ва билишимиз зарур. Гап моҳиятни тўғри англаб, тўғри талқин қилишда. Бас, шундай экан, биз диний руҳдаги адабиётларни ҳам маданий ёдгорлик сифатида сақлаб қолишимиз, авлодларга етказишимиз керак. Бу манбалар халқимиз тарихини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга.

Шундай ҳолатларга дуч келамиз. Руҳонийлар қатнашган давраларда «Қиссас-ул-анбиё», «Тазкират ул-авлиё», «Сўфи Оллоёр» каби китоблар ўқилганида одамлар берилиб тинглашади. Чаласавод лекторнинг атеистик мавзудаги узундан-узоқ, сийқаси чиққан маърузаларида тингловчилар мудраб ўтиришади. Агар лектор шу китобларнинг мағзини чақиб, чуқур таҳлил қила билса, бундай фожиали аҳволга тушмас эди.

Дин таълимотини билмаслик, саводсизлик, араб алифбеси ва тилини ўрганишдан чўчиш — таъқиб ва репрессиялар даврининг иллатидир. Бу иллат одамлар онгида шу қадар чуқур илдиз отганки, хавотир ва ҳадиклар уларни ҳалигача тарк этгани йўқ. Натижада кўпгина қадимий китоблар бир вақтлар яшириб қўйилган жойларда, қаро ер бағрида, харобаларда хор бўлиб ётибди.

Гурланлик Исҳоқ ота Бобожонов бир қоп китобни қишлоқ қабристонига кўмган жойини бизга кўрсатди. Урганчлик Исохўжа деган мўйсафиддан «Шажараи турк»ни сўраганимизда, у киши: «Бу китоб менда йўқ, лекин ислом динига оид китоблар истаганча топилади», деганди. Орзу тахаллуси билан ижод қилган мулла Янгибой исмли киши бисотида ҳам қадимги китоблар анчагина йиғилиб қолганди. Хоразмлик Ота Махсум, Исҳоқжон эшон, Матёқубхўжа, Исмоил эшон каби руҳонийлар, шунингдек, партия ветерани Болта Давлатов, шоир Маҳбубий(Айёмий ва кекса зиёлилар тўплаган китоблар бир жойга йиғилса, катта кутубхона фонди ҳосил бўлади.

Шу муносабат билан битта таклифни ўртага ташламоқчимиз. Ташаббускор жамоатчилар бирлашиб, аҳолидаги эски китобларни ҳозирданоқ йиғишга киришсалар, бу ҳаракат оммавий тус олиб, ҳамма ерда қўллаб-қувватланишига, одамлар китобларни ихтиёрий равишда топширишига ишонамиз. Керак вақтида бу мақсад учун музей маблағидан, меҳнат коллективларига маданий эҳтиёжлар учун ажратилган фонддан фойдаланиш мумкин. Тўпланган китобларни авайлаб сақлаб, Хевадаги Ичанқалъа қўриқхонаси музейида махсус кутубхона очиш мақсадга мувофиқдир.

МАДАНИЙ МЕРОС — халқ бойлиги. Уни меҳр-муҳаббат билан эҳтиёт қилайлик. Токи обидалар умрига даврлар ларзаси, мавсумий шамоллар, баъзи бетавфиқлар хуружи завол етказмасин.

Фозил ЗОҲИДОВ,
Рашид ЗОҲИДОВ

ХАЛҚҚА ЕТКАЗАЙЛИК

ШАРҚШУНОСЛАР АНЖУМАНИДА

Ўтган йилнинг 21-23 декабрь кунлари республикамиз шарқшуносларининг «Ўрта Осиёнинг хорижий Шарқ мамлакатлари билан ўзаро алоқалари» мавзуига бағишланган илмий конференцияси бўлиб ўтди. Конференцияда етмишга яқин илмий маърузалар тингланди, муҳокама қилинди. Чинакам топилдиқ бўлган илмий фактлар қатнашчиларда катта қизиқиш уйғотди. Ўрта Осиёнинг Шарқ мамлакатлари билан алоқаси тарихига доир жуда кўп масалаларга ҳали қўл урилмагани конференция давомида аён бўлди. Муҳими, илмий анжуман қатнашчилари бундай тадбир доимий равишда ўтказиб турилиши лозимлигини, анъана тусини олиши кераклигини таъкидлашди. Зотан, ўрганилмаган қўлёзмалар ғоят кўп. Уларни халққа етказиш зарур.

Конференция материаллари, албатта, илмий жамоатчиликни, зиёлиларнигина эмас, кенг оммани ҳам қизиқтириши аниқ. Йиғилиш аҳли бу материалларни алоҳида тўплам тарзида чоп этишни лозим, деб топиб, махсус қарор қабул қилди.

Бу ўринда биз йиғилишда ўқилган барча докладлар ҳақида, уларнинг мазмуни, мавзуи, янгилиги борасида батафсил тўхтай олмаймиз. Зотан, мавзулар ғоят турли-туман. Анжуманда математика ва астрономияга доир ўрганилмаган қўлёзмалардан тортиб, Шарқий Туркистонда исломнинг тарқалиши тарихигача, «Ислом инқилоби» ва совет-эрон муносабатларию, урду ва ўзбек тиллари умумий лексиясига доир масалаларни қамраб олди. Аксарият маърузалар эса Ҳиндистон ва Ўрта Осиёнинг ўзаро алоқаларига, алоқадор масалалар атрофида бўлди. Бу докладлар катта қизиқиш уйғотди.

Биз тарих фанлари доктори, ЎзССР ФА, мухбир аъзоси **С. А. Азимжоновага** Ўрта асрларда Ҳиндистон ва Ўрта Осиё халқларининг ўзаро муносабатлари масаласига доир газетхонларимизни қизиқтирган айрим саволлар билан мурожаат қилдик.

— Маълумки, бир неча асрлар давомида Ўрта Осиё ва Ҳиндистон халқлари ўртасида ўзаро ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқалар қарор топиб келган. Мана шу алоқаларнинг мустаҳкамланиши ва янада ривож топишида, айниқса, ўрта асрларда, кимларнинг хизмати кўп бўлган!

— Бу ўринда мен алломалар Абу Райҳон Беруний, Абдураззоқ Самарқандий ва Заҳириддин Бобур хизматларини алоҳида таъкидлаб ўтишни лозим деб биламан. Агар Беруний «Ҳиндистон» асарини, тарихини яратиб, Ҳиндистон тарихида XI асрда энг чуқур из қолдирган ягона олим бўлса, Абдураззоқ Самарқандий ҳам ҳинд тарихи учун XV асрда худди шундай буюк ишни амалга оширган. «Бобурнома»нинг муаллифи, улуғ ватандошимиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ўрта Осиё, Афғонистон ва Ҳиндистон халқлари ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётини тўла-тўкис ёритиб берди. Бобур асарлари мана шу регионлар ҳақида қимматли тарихий — жуғрофий ва этнографик маълумотларга бойлиги билан ғоят қадрлидир.

— Бобурнинг Ҳиндистон халқлари тарихидаги хизматлари ҳақида нима дейсиз!

— Бобурнинг Ҳиндистон халқлари тарихидаги хизматларидан энг асосийси шуки, у бу мамлакатни бирлаштиришга ҳаракат қилди, ижтимоий ва иқтисодий мураккабликларни тартибга солишга киришди. Шунингдек, Бобур мамлакатда турли мақсадларга хизмат этадиган бинолар қурдирди, боғ-роғлар яратди. Жумладан, Деҳли, Огра, Лоҳур, Девалпур, Фатҳпур шаҳарларида улкан оромгоҳлар барпо эттирди. Бу боғларни яратишда Бобур Ўрта Осиёнинг чорбоғ системасидан фойдаланган. Айни шу боғ-роғларда у Ўрта Осиёдаги қовун-тарвузлар, узумлар навларини етиштиришни йўлга қўйди. Кашмир университети профессорининг айтишича, ҳозиргача Ҳиндистонда узумнинг ангури-самарқанди нави етиштирилади. Кобулда, Ғазнада, Огра ва Девалпурда амалга оширилган ободончилик ишлари, улкан қурилишлар улуғ шоир ва ҳукмдорнинг хизматларига далилдир. Бундай ишлар билан Бобур умрининг сўнгги кунларигача шуғулланган. Бир факт: Санфатҳдаги мачит деворидаги ёзувда 2 сафар ойи 937 ҳижрий йили (25 сентябрь, 1530 йил) қайд этилган. Бундан кўринадики, Бобур бу иморатни ўлимидан бир неча кун олдин қурдирган.

— Шу даврда Ҳиндистонда эски ўзбек тилининг роли қандай бўлган!

— Эски ўзбек тили форс тили (дарий) ва урду тиллари билан бир қаторда XVI — XVII асрларда Ҳиндистон адабиёти ва санъати тараққиётида муҳим роль ўйнаган. Бобурга яқин доиралардаги тарихчилар ва адабиётчилардан Хўжа Калон, Шайх Зайн, Турдибек Хоксор, Байрамхон ва бошқалар ўз асарларини эски ўзбек тилида яратганлар.

«Мирот ул-мамолик» («Мамлакатлар кўзгуси») китобининг муаллифи Сайди Али Раис ҳикоя қилишича, Деҳлида Ҳумоюн саройида доимий равишда туркий тилда, яна эски ўзбек тилида мушоиралар ўтказиб турилган.

Конференция давомида С. Азимжонованинг илмий докладн катта қизиқиш уйғотди. Яхши таассурот қолдирган, шарқшуносларнинг эътиборини тортган маърузалар анчагина бўлди. Биз шулардан яна иккитаси ҳақида газетхонларимизга қисқача хабар беришни лозим топдик.

Ҳозирга қадар Фирдавсий «Шоҳнома»сининг 1750—1751 йилларда қўқонлик шоир Шоҳ Ҳижрон томонидан бажарилган насрий таржимаси Нурмуҳаммад Бухорий ва Низомиддин Хомушийнинг маълумотларига асосланиб (XVIII аср) йўқолиб кетган, деб келинар эди. Докладчи Ҳ. Ҳомидов 1850—1855 йиллар орасида Қўқонда кўчирилган Шоҳ Ҳижрон «Шоҳнома»сининг ягона нусхаси ҳақида мукаммал маълумот берди. Айниқса, таржимоннинг Фирдавсий «Шоҳнома»сини асл шеърий ва насрий нусхалардаги шоҳлар салтанатлари силсиласи тартибида эмас, асосий қаҳрамонларнинг кураши, фаолияти, турмуши билан боғланган ҳолда қаҳрамонлик руҳидаги сарлавҳалар остида баён этганлигини алоҳида таъкидлади. Шу билан бирга мазкур таржима ўзбек халқ китоблари услубида идрок этилган, ўзлаштириб, ўзгартириб ағдарилган ўзбекча вариант эканлигини ҳам исботлади. Доклад юзасидан шарқшунослик институтининг катта илмий ходими С. Ермакова сўзга чиқиб, мавзунинг янгилиги, топилмалиги, таҳлил ва талқиннинг изчиллигини алоҳида таъкидлади.

Саидбек Ҳасанов ўз докладида «Саъбаи сайёр» достонидаги айрим ҳикояларнинг генезисини аниқлаш борасидаги ўз кузатишларини ўртага ташлади. Жумладан, Зайд Заҳҳоб ҳақидаги ва бошқа ҳикояларнинг сюжети қадимда ҳинд эпосига бориб тақалишини қиёсий типологик асосда таҳлил қилиб кўрсатди ва бу традицион сюжетлар Навоий даҳосида янги моҳият касб этганлигини чуқур таҳлил қилиб берди...

Биз кўп минг сонли газетхонлар номидан шарқшуносларнинг бундай илмий конференцияси мунтазам ўтказиб турилишига, Ўрта Осиё ва Шарқ мамлакатларининг ўзаро алоқалари тарихидан халқларимиз кенгроқ ва батафсилроқ баҳраманд бўлишларига тилакдошмиз.

А. ОТАБОЕВ

БРИТАНИЯ СОҲИЛЛАРИДА

ФАЙЛАСУФЛАРНИНГ ЖАҲОН АНЖУМАНИ

Асримиз бошида миллий файласуфлар жамиятларининг Жаҳон федерацияси тузилганди. Федерация ҳар беш йилда жаҳон файласуфлари конгрессини чақириб туради. Бу анжуманларда 1958 йилдан бошлаб, совет файласуфлари ҳам қатнашиб келмоқдалар.

1988 йил 21-27 август кунлари Буюк Британиянинг жанубида Ламанш кўрфази қирғоғида жойлашган нуфузли курорт шаҳарчаси Брайтонда навбатдаги XVIII жаҳон файласуфлари конгресси бўлиб ўтди. Унда ер юзининг олтмиш мамлакатидан мингдан ошиқ файласуф, жумладан, мамлакатимиздан 104 олим иштирок этди.

Москвадаги Шереметево аэропортидан Лондон сари парвоз қилдик. Гаплашиш, фикрлашиш учун вақт етарли.., Масофа узоқ: иккала пойтахт оралиғидаги ҳаво йўли 2730 километрни ташкил қиларкан. «ИЛ—86»нинг салонлари биз учун баҳс-мунозара масканига айланди... Бир маҳал радиотармоқ орқали «Нонуштага тайёрланишингизни илтимос қиламиз!» деган эълон янгради. Стюардессалар юксак илтифот билан бизга ва биз билан бирга учаётган хорижликларга тамадди тарқатдилар. Иштаҳаочар турли таомларни татиб кўриб, ўйланиб қолдим: «Биз қачонгача ажнабийларга мўлжаллаб иш кўрамиз. Иттифоқимиздаги республикалараро ва шаҳарлараро учишларда нима учун оддий ишчи, хизматчи, зиёли ва колхозчиларга шундай лаззатли таомлар таклиф қилмаймиз? Нима сабабдан дунёда энг катта имкониятларга эга бўла туриб, бу каби масалаларга мутлақо эътибор бермаймиз?»

Биз тонг қуёши билан кимўзар ўйнаб, ғарб томон учаётган эдик. Шу боис Москвадан эрталаб йўлга равона бўлиб, яна эрталаб Англия пойтахтига етиб бордик.

Лондон ҳақида кўп гапириш мумкин. Энг аввало кўзга ташланадиган нарса — ҳамма жойда бирдек озодалик, тартиб-интизом. Аҳоли орасида қора танлилар ва жанубий-шарқий Осиё мамлакатларидан келганлар анчагина. Аксарияти аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларида ишлашаркан. Улар ўтмишда узоқ вақт мустамлака ёки ярим мустамлака бўлган давлатларда иш тополмай, Англияга нажот қидириб келган, шу ерда жойлашиб қолган кишилар ва уларнинг аждодлари. Ҳар қандай оғир меҳнат ва зарарли хизматдан бош тортмаганликлари учун пойтахтдан ўзларига иш ва бошпана топганлар. Капиталистик жамият эса уларнинг олдига маълум шартларни қўйган: «Биз буюрган юмушни бажар, тилимиз ва маданиятимизни ўзлаштир, турмуш тарзимизни қабул қил, айни вақтда бизга халақит берма. Шундагина биз сенга қарши эмасмиз. Акс ҳолда, тўрт томонинг қибла». Бинобарин, «келгиндилар» «мамлакат хўжайини» инглизларнинг ҳаётини енгиллаштиришга хизмат қиладилар. Энг оғир ва кам маошли ишларни бажарадилар. Шу асосда оқ танлилар билан «ҳамкорликда» яшашади.

Делегациямизнинг Вестминстер аббатлигига ташриф буюриши менда катта таассурот қолдирди. Аббатлик, бизнинг тилимиз билан айтганда, ўзига хос музей экан. У бошдан-оёқ фақат Буюк Британия, унинг қироллари, қироличалари, бош министрлари, донгдор лашкарбошию саркардалари, жаҳонга машҳуру маълум бўлган ёзувчи-шоирларининг, олиму алломаларининг номларини абадийлаштиришга бағишланган. Тўрга Англиянинг XIX ва XX асрнинг маълум қисмида жаҳонни титратган энг йирик мустамлакачи давлатга айланишида иш кўрсатган кўплаб бош министрларнинг, ҳарбий саркардаларнинг ҳайкаллари қўйилган. Масалан, лорд Пальмерстон, Гладстон, Дизраэли, машҳур адмирал Нельсоннинг ҳайкаллари, Уинстон Черчилль учун эса алоҳида жой ажратилган...

Музейдаги диққатга сазовор ишлардан бири — Англияда туғилиб-ўсиб, фан-техника соҳасида улкан ихтиро ва кашфиёт қилган, адабиёт ва санъат борасида умрбоқий асарлар яратган буюк зотларнинг хоклари шу ерда сақланиши ва аббатликнинг заминига жойлаштирилганлигидир. Уларнинг номлари ёзилган тоштахталар бу ҳашаматли иморатнинг поли вазифасини ўтайди. Музейга кирган киши гўё марҳум улуғ сиймоларнинг елкаларига оёқ босиб юради. Бунда улкан фалсафий маъно бор. Агар улар каби олимлар кашфиётчилар ва ихтирочилар бўлмаганида эди, биз фан ва техника соҳасида олға боролмасдик. Улар ҳозирги инсонларни ўзларининг бақувват елкаларида кўтариб турибдилар, олға боришимизга ундамоқдалар.

Музейни томоша қилаётиб, тез-тез оёғим остига кўз ташлаб қўйдим. Мана бу тоштахтага «Исаак Ньютон» деб ёзилган... Кейингисига Чарльз Дарвин, бошқа бирига Вильям Шекспир номи битилган. Уларнинг ҳар бири мукаммал бир дунё.

Музейдан ўтмишнинг энг маҳоратли мўйқалам соҳиблари — Караважо, Тинторетто, Пуссэн, Рубенс, Эль Греко, Рафаэль, Ренбрандт, Ван Дейк, Дюрер, Ренуар ва бошқалар яратган дурдона асарлар ҳам муносиб ўрин олган. Англияда музейларга кириш ҳафтанинг маълум кунлари бепул экан. Афсуски, биз ўз мамлакатимизда бу ижобий тажрибани энди-энди йўлга қўя бошладик...

Анжуман кунлари француз файласуфи Андре Жакоб билан суҳбатлашдим. Айтишича, франциялик ҳамкасбларимиз тўрт томлик «Бутун жаҳон фалсафа энциклопедияси» устида ишлаётган эканлар. Андре менга бўлажак қомуснинг план-проспектини тақдим этди. Ўзбекистон ва Ўрта Осиёга тегишли баъзи бир маълумотларни сўраб олди, хат ёзишиб туришга ваъда берди. Мен югославиялик файласуф Хамди Терзичи билан ҳам яқиндан танишиб олдим...

Шубҳасиз, бундай дўстона мулоқотлар бизнинг чет эллик файласуфлар билан яхши муносабатда бўлишимизга хизмат қилади, қайта қуришнинг илмий алоқалар соҳасида намоён бўлишини енгиллаштиради.

Бу гал совет файласуфларига одатдагидек чет элга, айниқса, капиталистик мамлакатга боришдан олдин панд-насиҳатлар айтилмади. Илгарилари делегация аъзоларини Москвада уч-тўрт кун давомида «тайёрлашарди». Энди эса бундай бўлмади. Айни пайтда чет эллик файласуфларнинг ҳам бизга муносабати ўзгарган. Илгарилари ўртамизда бегоналик, ҳадиксираш ва эҳтиёткорлик сезилиб турган бўлса, энди улар совет халқининг ички ҳаёти, ютуқ-ташвишлари ва режалари билан яхши танишлар. Бу анжуман йиғилишларида яққол сезилиб турди.

Конгресс ўз ишини «Инсонни фалсафий тушуниш» мавзуини таҳлил қилишга бағишлади. Икки масала диққат марказида бўлди: инсониятни термо-ядро тўқнашиши натижасида ўз-ўзини қириб юбориши хавфи ва экология кризиси хавфи. Конгресс қарорларида ва музокараларда жаҳон файласуфларининг диққат-эътибори биринчи навбатда, ана шу икки муаммога қаратилиши лозимлиги таъкидланди. Дастлабки ялпи мажлисда СССР Фанлар академиясининг вице-президенти, академик П. Н. Федосеев «Совет фалсафа фанида инсон масаласининг ишланиши», сўнгги ялпи мажлисида эса делегациямиз раҳбари, академик И. Т. Фролов «Қайта қуриш: моҳияти ва ҳозирги замон учун аҳамияти» деган мавзуда доклад қилди. Иккала доклад ҳам рус тилида бўлди. Бу умуман шу пайтта қадар конгресс анъаналарида учрамаган ҳол эди. Авваллари ҳамма вақт асосий воситачи тил инглиз ва француз тиллари бўларди. Аммо бундан чет тилларнинг биз учун аҳамияти йўқ, деган хулоса чиқармаслик керак. Очиғини айтганда, чет тилларни билиш масаласида биз совет файласуфлари бироз орқадамиз. Жамиятимизнинг турғунлик ҳолига тушиб қолишининг сабабларидан бири чет тиллардаги илмий-техник адабиётларни ўқимаслик, билмаслик бўлди, десак янглишмаймиз. Конгрессда қатнашган вакилларимизнинг тўртдан бир қисмигина чет тилларда сўзлаша оларди, қолганлари эса фақат оддий тингловчи сифатида қатнашиб, баҳс-мунозараларга фаол қўшила олмадилар. Бу эса совет фалсафасининг таъсир кучини ва самарадорлигини бирмунча пасайтирди. Навбатдаги жаҳон файласуфлари конгресси 1993 йили Москвада бўлади. Биз унгача бўлган давр ичида республикамиз файласуфлари чет тилларни ҳам яхши ўзлаштириб олишга улгурадилар, деб ишонамиз.

Брайтондаги конгресс кунлари ёш файласуфларнинг жаҳон федерацияси ўзининг таъсис мажлисини ўтказди. Унда қирққа яқин ёш совет олимлари қатнашди. Улар орасида ёш қозоқ файласуф олимаси Гулшот ва озарбойжонлик аспирант Нигар Аликперова ҳам бор эди. Афсуски, республикамиздан ҳеч ким бормапти...

Биз инглизларнинг турмуш тарзини ва ҳаёт даражасини тушунишга ҳаракат қилдик. Англия саноати, қишлоқ хўжалиги ва маданияти энг тараққий этган капиталистик мамлакатлардан эканлигининг шоҳиди бўлдик. Мамлакат фан-техника ютуқларидан кенг фойдаланиш туфайли саноат ва озиқ-овқат моллари сероблиги, ранг-баранглиги, сифатлилиги, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳасининг мукаммаллиги жиҳатидан юксак даражага кўтарила олган. Бу борада биз улардан кўп нарсаларни ўргансак арзийди. Қайта қуриш талаби ҳам шуни тақозо этади.

Анжуман совет фалсафа фани учун ҳам улкан ижодий қадам бўлди.

Қўчқор ХОНАЗАРОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор

НОМЗОДЛАР КЎРСАТИЛДИ

Ижодий союзлар ва бошқа жамоатчилик ташкилотларида СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатиш давом этмоқда. 1988 йил 28 декабрда Ўзбекистон композиторларининг депутатликка номзод кўрсатишга бағишланган умумий йиғилиши бўлиб ўтди.

Ўзбекистон композиторлари демократиянинг барча қоидаларига амал қилган ҳолда ижодий союзлардан СССР халқ депутатлигига номзодликка Ўзбекистон ССР халқ артисти, Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР, Бердақ номидаги Қорақалпоғистон АССР Давлат мукофотлари лауреати композитор Мутаваккил Бурҳонов ва Ўзбекистон ССР Композиторлар союзи правлениесининг раиси, музикашунос Аҳмад Жабборов номзодларини кўрсатдилар. Умумий йиғилиш аҳли СССР Композиторлар союзидан кўрсатилган номзодларни қўллаб-қувватлашни сўрадилар.

САМАРҚАНДДА ДЎСТЛИК КУНЛАРИ

Яқинда Самарқандда тожик адабиёти ва маданияти кунлари муваффақиятли якунланди.

Самарқанд Давлат университетида бўлиб ўтган адабий учрашувда Убайд Ражаб, Сафармуҳаммад Айюбий янги шеърларини ўқиб бердилар, ёзувчи Баҳром Фирўз ўзининг ижодий режалари, танқидчи ва адабиётшунос олим Жўра Бақозода тожик совет адабиётининг шу кундаги аҳволи, адабиётшунос ва таржимон Абдураҳмон Абдуманнонов адабий алоқаларнинг ривожи тўғрисида сўзладилар.

Меҳмонлар Ёзувчилар союзи область бўлими қошида ташкил этилган «Сайқал» ижодий клубида ҳам бўлдилар. Маълумки, бу клуб тожик тилида ижод қилувчиларнинг марказига айланган. Меҳмонлар бу ерда ижодкорларнинг кўпгина саволларига жавоб қайтардилар, ёш шоирларнинг шеърларини муҳокама қилдилар ва энг сара деб баҳоланган асарлар тожик тилидаги газета ва журналларда нашр этишга тавсия қилинди.

●

Самарқанд область комсомол комитетининг таклифи билан ташриф буюрган «Комсомоли Тожикистон» агитпоезди аъзолари ҳам областнинг шаҳар ва районларида бўлдилар.

«Комсомоли Тожикистон» республика газетаси редакторининг ўринбосари М. Мирзошоев бошчилигидаги бу агитколлектив ҳам дастлаб Самарқанд Давлат университетида бўлиб, қизиқарли учрашув ўтказдилар. Учрашувда Самарқанд область комсомол комитетининг секретари У. Мусаев, университет комсомол комитетининг биринчи секретари К. Рашидов Самарқанд ёшларининг ҳаёти ва меҳнати тўғрисида, университет комсомолларининг фаолияти тўғрисида сўзладилар.

«Адиб» нашриётининг муҳаррири, шоир Низом Қосим ўз шеърларидан ўқиб берди. «Зебо» ансамблининг солисти Жамшид Исмоилов қўшиқлар куйлади.

Агитпоезд коллективи Самарқанд Давлат педагогика институтида, шаҳардаги бир қатор корхоналарда, Ургут ва Самарқанд районидаги колхозларда, мактабларда ҳам бўлдилар.

●

Тожикистонлик кинематографчиларнинг Самарқанддаги ижодий учрашувлари «Шарқ юлдузи» кинотеатрида бошланди.

«Тожикфильмда» яратилиб, яқинда экранга чиқарилган «Қасос» бадиий фильмининг премьерасидан олдин унинг яратувчилари — режиссёр, Тожикистон Ленин комсомоли мукофотининг лауреати В. М. Мирзоянц, киноартистлар Асламшо Раҳматуллаев, Ҳошим Раҳимов мазкур картина яратилиши тарихидан сўзладилар.

Санъатшунос олим Ҳазрат Сабоҳий томошабинларга тожик киносининг тараққиёт йўллари тўғрисида, ёзувчи Салим Аюб тожик киночиларининг режалари ҳақида гапирдилар.

А. ҚАМАРОВ

«УР, ТЎҚМОҚ» ЯПОН ТИЛИДА

Япониядан ажойиб хушхабар келди. «Ёш гвардия» нашриётида 1981 йили нашр қилинган «Ур, тўқмоқ» эртак-китоби япон ноширлари билан тузилган шартнома асосида «Фукуинкан сётэн» нашриётида чоп этилди. Китобни «Ёш гвардия» нашриётининг рассоми Ҳабибулла Раҳматуллаев безаган.

«Ёш гвардия» нашриёти кейинги йилларда нафақат иттифоқ балки хориж мамлакатларда ҳам ўз китобларини намойиш этмоқда, конкурсларда фаол қатнашмоқда. Бу нашриёт ходимларининг катта меҳнатлари самарасидир.

М. ХАЛИЛОВ

ОСИЁ ВА АФРИКА ЁЗУВЧИЛАРИ УЮШМАСИ VIII КОНФЕРЕНЦИЯСИДА

Тунисда Осиё ва Африка ёзувчилари уюшмасининг VIII конференцияси бўлиб ўтди. Унда Осиё, Африка, Европанинг 44 мамлакатидан 120 делегат иштирок этди. М. Қаноат, Р. Казакова, А. Софронов, Е. Сидоров (делегация бошлиғи) каби ёзувчилардан иборат совет делегацияси конференцияда қатнашди.

Уюшма бош секретари вазифасини бажарувчи Б. Сахни (Ҳиндистон) қилган ҳисобот юзасидан музокараларда Уюшма 30 йиллик фаолиятидаги анъаналар, амалга оширилган яхши ишлар таъкидланди, шу билан бирга Уюшма ишини бошдан оёқ қайта қуриш, унинг халқаро обрў-эътиборини кўтариш, уюшма атрофига йирик адибларни, истеъдодли ёшларни жалб этиш зарурлиги ҳақида фикрлашиб олинди.

Конференция Уюшма раҳбар органларида ўзгаришлар қилиш, Уюшманинг штаб-квартирасини Қоҳирага жойлаштириш ҳақида ташкилий қарорлар қабул қилди. 37 мамлакат вакилларидан тузилган Уюшма ижроия кенгаши таъсирчан эмас, деб топилиб, унинг ўрнига Президентлик кенгаши жорий этилди. Президентлик кенгашига Осиё ва Африканинг 9 та йирик ёзувчиси киради ва улар Уюшмага навбатма-навбат раҳбарлик қиладилар. Президентлик кенгашига СССРдан ёзувчи Чингиз Айтматов кирди.

Конференция декларация қабул қилди ва унда кенгаш зиммасига «Осиё-Африка ёзувчилар ҳаракатининг программаси ҳамда стратегиясини ишлаб чиқиш, уларда ҳозирги дунёнинг мураккаб шарт-шароитлари, янги тафаккур асосида кишиларнинг умуминсоний маънавият ҳамда маданият қадриятлари учун курашларини акс эттириш» вазифасини қўйди.

Осиё ва Африка ёзувчилари Уюшмаси секретариати Президентлик кенгашига бўйсунади. Секретариат аъзолари қилиб, Лутфи ал-Холий (Миср)— бош котиб, Евгений Сидоров (СССР) ва Юкио Курихара (Япония) унинг муовинлари қилиб сайландилар, шунингдек, Ҳиндистон, Хитой, Марокаш, Филиппин ёзувчилар ташкилотларининг вакиллари, «Нилуфар» журнали бош муҳаррири ҳамда жюри раиси унга аъзо бўлдилар. Секретариатга янги таҳрир ҳайъати ҳамда янги жюри аъзоларини тузиш топширилди. Азиз Несин (Туркия) бошчилигидаги «Нилуфар» мукофоти Халқаро жюриси кейинги уч йиллик «Нилуфар» мукофотларини берди. 1986 йил бўйича Таҳсин Сарач (Туркия), 1987 йил бўйича Макото Ода (Япония). 1988 йил бўйича Чингиз Айтматов (СССР) «Нилуфар» мукофоти лауреатлари бўлдилар.

АВЛОНИЙ УЙ-МУЗЕЙИ

Янги йил арафасида пойтахтимиз яна бир маданият ва санъат даргоҳига бойиди. Тошкентликларга яхши маълум бўлган Миробод маҳалласида, Саперлар кўчасидаги 74-уйда Октябрь инқилоби арафасида адабиёт майдонига кириб келган маърифатпарвар шоир — исёнкор шеърияти, таълимий-ахлоқий асарлари маданиятимиз тарихида салмоқдор ўрин эгаллаган Абдулла Авлонийнинг уй-музейи очилди.

Маълумки, адиб бу уйда узоқ йиллар яшаган ва ижод қилган. Тақдири шу маҳалла билан чамбарчас боғланган. У «Таржимаи ҳоли»да «Мирободда «усули жадид» мактаби очиб ўқитувчилик қила бошладим. 1905 йилги инқилоб ҳаракати таъсири натижасида сиёсий маслак ва мақсадларда тушуна ва ўргана бордим. 1907 йилда «Шуҳрат» исмли газета чиқардим. 10-сон чиққач, эски ҳукумат маъмуриялари уйимни, идорамни тинтув қилиб, газета чиқармасға имзо олди» деб ёзган эди. Бу уй нафақат бундай тарихий воқеаларнинг гувоҳи сифатида, балки Абдулла Авлонийнинг ўз қўли билан тиклаган иморат сифатида ҳам қадрлидир. Шунинг учун у Ўзбекистон ССР Маданият министрлиги, республика Китобсеварлар кўнгилли жамияти Тошкент шаҳар ташкилоти ва Ойбек уй-музейи ходимлари ташаббуси билан уй-музейга айлантирилди.

Уй-музей очилишига бағишланган йиғилишни Тошкент Давлат университети профессори, А. Авлоний ижоди тадқиқчиларидан бири Бегали Қосимов қисқача кириш сўзи билан очди. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Муҳаммад Солиҳ, 40-мактаб директори Лутфулла Саъдуллаев, шоир Маъруф Жалил, Миробод маҳалла комитетининг раиси Абдуқаюм Маъдиев ва бошқалар йиғилганларни улуғ маърифатпарвар адиб номидаги уй-музей очилиши билан қутладилар. Ўқувчилар шоир шеърларидан ўқиб бердилар. Шундан сўнг М. Солиҳ лентани қирқди ва тўпланганлар уй-музейни томоша қилдилар. Музейга адибнинг ҳаёти ва ижодига оид суратлар, ҳужжатлар қўйилган, асарлари ўрин олган. Айниқса, шоир ижодхонаси унинг ўзи яшаган давр руҳида безатилган.

Бу йил шоир хотирасига бағишлаб Тошкент Давлат университети, Низомий номидаги педагогика институти, республика Рус тили ва адабиёти институти, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида йиғилишлар ҳамда илмий конференциялар ўтди. Авлоний ижодининг бугунги қайта қуриш даврига ғоят мос келадиган янги қирралари кашф этилди.

«СУРХОН» МУКОФОТИ ЛАУРЕАТЛАРИ

Сурхондарё область Жарқўрғон районидаги «Сурхон» совхози меҳнаткашларининг ташаббуси билан ташкил этилган «Сурхон» номли мукофот «Шарқ юлдузи» журнали саҳифаларида эълон қилинган ва ўқувчилар томонидан илиқ қаршиланган асарларга ҳар йили бериб борилади. Журнал таҳрир ҳайъати 1988 йилда шу мукофотни Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Пиримқул Қодировга «Авлодлар довони» романи, ёзувчи Шукур Холмирзаевга ҳикоялар туркуми, шоира Қутлибека Раҳимбоевага «Қишнинг охирлари» достони, танқидчи Раҳмон Қўчқоровга «Қўш роман ва айрича қарашлар» мақоласи ҳамда Дадахон Нурийга «Бўстонлиқни қутқаринг!» очерки учун беришга қарор қилди.

ЧОЙБАЛСАН ШАХСИГА СИҒИНИШ ҲАҚИДА

Кейинги вақтларда Мўғулистоннинг «Унэн», «Улан Од», «Худулмур» сингари матбуот органларида Сталин шахсига сиғинишга боғлиқ материаллар берилиб, уларда Хорлогийн Чойбалсанга муносабатни ҳам қайта кўриб чиқиш талаб этилмоқда.

Матбуотдаги хабарларга қараганда, Сталиннинг содиқ шогирди ва шотири Чойбалсан уюштирган тазйиқ ва таъқибларда мамлакатда яшаб турган 70 фоиздан ортиқ ламалар (буддоий роҳиблар) оммавий тарзда йўқ қилинган, 700 дан ортиқ ибодатгоҳлар, маданий-тарихий ёдгорликларнинг кули кўкка совирилган.

Чойбалсан бутун ҳокимиятни ўз шахсига бўйсундирган ва 1937—1939 йилларда Кичик Халқ Хурали Президиуми ҳамда Министрлар Совети аъзоларини, ҳарбий саркардаларни қатл этишни бошқарган. Репрессиялар барча мўғул халқлари, хусусан, бурятлар ва баргинлар бошига катта талофотлар келтирган.

Шарқий аймоқнинг Чойбалсан номи билан аталувчи марказининг номини ўзгартириб, уни қадимгидай Баянтуман деб аташ талаб қилинмоқда. Таъқиблар қурбонлари хотираларини абадийлаштириш таклифлари илгари сурилмоқда.

ЮНОНИСТОНДА

Саёҳатга чиқиш, айниқса олис элларга сафар қилиш нақадар гаштли. Ўзбекистонлик бир группа ёшлар мамлакатимиздаги турли миллат вакиллари ҳамроҳлигида Юнонистон билан яқиндан танишиш бахтига муяссар бўлишди.

Греция, унинг пойтахти — қадимий шаҳар Афина бўйлаб автобусда ва пиёда сайр таассуротларимизни бойитиб юборди. Шаҳар марказидаги баландликка кўтарилдик, у минглаб кишиларни доимо оҳанрабодек ўзига тортади. Ясси қояли чўққида қадимги юнон архитектурасининг улкан ёдгорлиги — Парфенон ибодатхонаси жойлашган. Бу маъбуда Афина Парфенос шарафига милоддан аввалги 447-438 йилларда меъморлар Иктин ва Калликрат раҳбарлигида қурилган. Ҳайкалларни ишлаш ва пардозлашга эса Фидий бош бўлган. Бино салобатида, унинг бадиий тасвирларида умумюнон бирлиги ғоялари ифодаланган. Қадимий усталар салкам 2500 йил муқаддам бунёд этган бу ибодатхона ўз такомили билан кишини лол этади. Парфенон харобаларида жаҳоннинг турли бурчакларидан келган сайёҳларни учратиш мумкин. Ҳа, жаҳон маданияти ва ижодий даҳосининг рамзларидан бирига айланган бетакрор ёдгорликка бўлган қизиқиш асло сўнмайди.

Акрополь пойида улкан шаҳар — Афина ястаниб ётибди. Греция аҳолисининг қарийиб учдан бир қисми шу ерда яшайди. Совет ва грек халқлари дўстлик ришталари билан боғланган. Афинада ўтказилган бир неча кунлар ичида грекларнинг ватанимизда рўй бераётган қайта қуришга қизиқиши, мамлакатимиз билан ҳамкорликка интилиши шоҳиди бўлдик.

Алишер РЎЗИЕВ

СУРАТЛАРДА: Парфенон ибодатхонаси. Афина якшанба куни. Олимпия шаҳарчасида Юнон қизи.

Автор фотолари

БАЙРАМ ҲАЗИЛИ

Ёзувчи Т. ҚАЙИПБЕРГАНОВ

Ҳорун ЮСУФИЙ
(Афғонистон)

БИР ҲИКОЯ ҚИСМАТИ

Болалар учун ҳикоя ёзиб, газетлардан бирининг болалар адабиёти бўлимига олиб бордим. Ёши қирқлар атрофидаги ходим ўрнидан туриб, очиқ чеҳра ва табассум билан қарши олди. Сурма рангли чиройли оромкурсига ўтиришимни таклиф қилди.

— Ёзувчимисиз? Сизни кўришдан беғоят хурсандман. Айнан болалар учун ёздингизми? Жуда яхши. Афсуски, бизда болалар учун жуда кам ёзишади. Кўпчилик ёзувчилар катталар учун ёзишга уринишади. Нима ёзиб келдингиз? Ҳикоя? Ўзим шахсан ўқиб чиқаман. Келгуси якшанба соат учларда қўнғироқ қилиб, натижасини билсангиз бўлади.

Якшанба куни келишини орзиқиб кутдим ва ўша куни роппа-роса учда телефон дастагини қўлимга олдим. Ўзимни таништиргач, ёзган ҳикоям ҳақида сўрадим.

Болалар адабиётининг масъул ходими одоб билан гап бошлади:

— Ҳозирча ҳикоянгиз ҳақида бирор нарса дея олмайман. Ҳикоянгизни масъул котибга топширгандим.

— Ўзингиз ҳикояни ўқиб чиқдингизми? — саволга тутдим мен.

— Албатта, — жавоб берди у.

— Фикрингиз қандай? — билмоқчи бўлдим мен.

— Лутфан келгуси ҳафта қўнғироқ қилинг, — деди у.

Бир ҳафтадан сўнг ўзим редакцияга бориб, ҳикоямни суриштирдим.

— Ҳикоянгиз юзасидан бир қишлоқ хўжалиги ходими билан суҳбатлашгандим. Ҳикоянгизда айрим камчиликлар борки, уларни тузатишингиз лозим.

— Қишлоқ хўжалиги мутахассисининг бунга нима алоқаси бор? Ҳикоя болалар ҳақида эди-ку...

— Ҳикоянгиз қаҳрамони ўрик териш учун қўшнисининг боғига кирадими?

— Ҳа, нима бўлибди? — деб ажабландим.

— Сиз асарингизда ўрикнинг хусусияти ва фойдали томонларини ёзмагансиз. Масалан, ўрик шарбати қонни тозалаши ва жигар касалликларига фойдали эканлигини таъкидлаб ўтмагансиз. Ёки, қиш фаслида кўпроқ ўрик туршаги истеъмол қилиш зарурлигини ҳам ёдга олмагансиз. Бу нарсаларни билиш айнан ўша сиз айтган болалар ва ўсмирлар учун муҳим аҳамиятга эгадир.

Болалар ўрик мураббосини жуда яхши кўришади. Сиз эса ўрик мураббоси тўғрисида лом-мим демагансиз.

— Яна қандай маслаҳатларингиз бор? — дея сўрадим.

— Нимаики айтган бўлсам, ҳикоянгизга қўшиб қўйинг ва ўн кундан сўнг менга кўрсатинг.

...Мана беш йилдан буён ойда бир-икки маротаба ҳикоямни нашрга тайёрлаш учун газета болалар адабиёти бўлимига бўзчининг мокисидек қатнайман.

Бўлимнинг масъул ходими таклифига биноан ҳикоямга киритилган ўзгартишлар натижасида, асар аллақачон янгиланган. Менинг ҳикоямда тилга олинган ўша ўқувчилар ҳозир, буёғини сўрасангиз, ўн иккинчи синфни тамомлай дейишяпти.

— Кеча, ҳикоямдан хабар олай деб борсам, менга болалар адабиёти бўлимининг масъул ходими касбини ўзгартириб, бошқа ишга ўтиб кетган, — дейишди.

— Қаерга? — таажжубландим мен.

— Қишлоқ хўжалиги назоратига, — жавоб қилишди редакция ходимлари.

Дарий тилидан
Собир ҚОРАБОШЕВ
таржимаси

ЖУМБОҚДАН ЕЧИМ ИЗЛАБ...

Ёдингизда бўлса, газетамизнинг 1988 йил 7 октябрь сонида «Уста Гулматнинг жумбоғи» эълон қилинган эди. Ҳикоя сўнгида Айноқ жинни тўсатдан одамларнинг йўлини тўсиб, буёққа фақат жиннилар ўтсин, деб туриб олди. Гулмат унга тангани кўрсатиб, қулоғига аллабалони шивирлаган эди, жинни қаҳ-қаҳ отиб, тезда йўл бўшатди. Уста Гулматнинг мирзоси Анвар Обиджон эса бу фавқулодда ҳолатдан фойдаланиб, газетхонларга; «Жиннига жиннироқ туюлиш учун унга тангани кўрсатиб нима дейиш мумкин», деб кутилмаганда гап ташлади.

Шундан кейин чойхонамизга хат ёғилавермасин! Шум бола гангиб қолди. Шошилишда, кўкчой сўраганга нарпайлик Ренат Раҳимов билан олтиариқлик Маъруф Сангиновнинг, қорачой буюрганга конибодомлик Давлатёр Қўчқоров билан олис краснодарлик Нигора Файзуллаеванинг мактубларини чойнакка солиб дамлаб берибди. Ана, томоша!

Чойнакка тушмай қолган хатларга келсак, наманганлик С. Икромов ва М. Тўхтабоев бир қатор қизиқ гап, оригинал шакл топиб, бизга батафсил шарҳлар билан мактуб-ҳикоя йўллашган. Фақат сўнгги керакли гапни нишонга уришда тажрибалари озгина етишмай қолган.

Почта маҳсулотларининг каттагина қисмида мазмунан бир-бирига яқин жавобларнинг икки турига кўп дуч келинди. Улардан биттасида Гулмат пулни экиб кўпайтирмоқчи экани ҳақида шивирлайди. Иккинчисида эса Айноқ жинни сўнгги нусхадаги порахўрга чиқарилган. Шулардан, нукуслик Рая Ернашева йўлтўсар телбани порахўрлиги учун ишдан ҳайдалган ГАИ ходимининг кейинги аҳволи деб тасаввур қилиши ҳаммасидан жонли кўринди.

Шеърий жавоблар ҳам талайгина. Жумладан, шоир Тўра Мирзонинг Москвадан жўнатган саккизлиги алоҳида ажралиб турибди:

Топиб олдим нақ икки тийин,
Йўқотганга жуда ҳам қийин.
Менга сингмас біровнинг ҳақи,
Ҳар он тинмас виждоннинг жағи.
Қулоқ солдим инсоф сасига,
Топилмалар хонтахтасига —
Олиб бориб топширай пулни...
Ўша томон борар йўл шулми!!

Бу шеър ўзгаларникидан пишиқроқлиги учун эмас, мазмуни чуқурроқлиги учун танланди. Енгилгина кўринган ҳазил тагида зил бор. Ўта кўнгилчан, ортиқча ҳалол одамни девонага йўядиганлар камми? Ҳатто Айноқ жинни ҳам уни орқадан мазаҳлаб қолди.

Хуллас, чойхонага йиғилган жюри ҳайъати ўнта мукофотдан иккитасини Рая Ернашева билан Тўра Мирзога топширишни маъқул топди. Қолган саккизтасини тақсимлаш мадрасада чалпак тарқатишдан ҳам қийин кўчди. Баъзи жавоблар анча ўткир, лекин плакатнамо танқид бўлиб қолган. Айримлари кулгили, аммо ҳаётимиздаги нуқсликларни дўппословчи қирраси йўқ. Охири ўртача йўл тутилди. Мана, бошқа совриндорлар:

— Ҳой, Айноқ, мана бу жиннилар саройининг калити. (Гулшан Саъдинова, Қашқадарё, 9-синф).

— Пулга эргашайлик, икки телбага бир бош бўлғай. (Мусажон Ҳошимов, Фарғона, инженер).

— Ҳозир кўчадан ўтиш ҳам кооперативми! (Гулчеҳра Эшонқулова, Навоий, студент).

— Осон пул топишга ўтмоқчиман. Жиннилигингни сотмайсанми! (Меливой Умарқулов, Жиззах, ишчи).

— Олимпиада чемпионига йўлни бўшат! Тўғри Сеулдан келяпман, мана медалим... (Ҳасанбой Турсунов, Ўш, хизматчи).

— Магазинда навбатсиз, рўйхатсиз шакар сотилаётганмиш... Мени ўтказвор. (Карима Ашурова, Фарғона, ўқитувчи).

— Мана шу 15 тийин учун 200 марта энгашиб, бир кило пахта тердим. (Мирза Раззоқов, Андижон, ўқитувчи).

— Шу тангадан бошқа нарсам йўқ. Ҳақиқий жинни бўлмасам, ўғрилик, ташмачилик авж олган ҳозирги пайтда шундай камбағал юрармидим! (Йўлдош Отамуродов, Самарқанд, журналист).

Зукко ғолибларни қизғин табриклаймиз. Уста Гулмат жумбоғига анча мазмундор, ўзига хос жавоб топиб, бизга эринмай мактуб йўллаган бухоролик Р. Азизов, Ж. Очилов, наманганлик Р. Фахриддинов, З. Қирғизов, хоразмлик Р. Қурбонбоев, қашқадарёлик Х. Маҳмудова, Н. Ерлаев, З. Тўраева, самарқандлик Т. Михлиев, С. Пўлатова, И. Шомуродов, фарғоналик Н. Юнусова, М. Мамадалиев, Шайдо, Г. Содиқова, сурхондарёлик А. Одинаев, Б. Тўхтаева, З. Очилдиева, Ҳ. Холназаров, қорақалпоғистонлик О. Сафарбоев, андижонлик А. Аҳмадалиев, О. Жўраев, А. Янгибоев, қозоғистонлик О. Хонсеитова, сирдарёлик С. Каримов, А. Хотамов, тошкентлик Қ. Ҳайдаров, З. Абдуллаев, А. Ғуломов сингари дилкаш ва фикрчан газетхонларимизга ҳам Шум боланинг қуюқ қуллуғини инъом этамиз. Барчангизга Янги йилда доимий хушнудлик, сиҳат-саломатлик тилаб қоламиз.

ЧОЙХОНА МАЪМУРИЯТИ

ҚОРБОБО ҲАҚИДА КИМ ҚАНДАЙ ЁЗАР ЭДИ?

Туроб ТЎЛА:

Хушҳаво ҳаволардан ҳаволаниб келаётир, Қорбобомиз. Хушнаво наволардан наволаниб келаётир, Қорбобомиз. Ана шундай ҳавохўр-навохўр бизнинг Қорбобомиз. Қорбобомизнинг совға-саломлар билан лиқ тўла халталарини кўриб ҳасанот, минг тасанно деймиз, Қорбобомизга. Уйимизнинг тўри, қалбимизнинг қўри, сизники, марҳабо, деймиз, Қорбобомизга!

Кибриё ҚАҲҲОРОВА:

Абдулла Қаҳҳор баъзи эзма ёзувчиларга ўхшаб, Қорбобони миридан-сиригача батафсил тасвирлаб, таърифлаб ўтирмасдилар. У киш қисқагина қилиб: «Қорбобонинг бурни шолғомдек қизариб кетган эди», деб ёзардилар.

Носир ФОЗИЛОВ:

Мен бу чолни янги йилда «Шарқ юлдузи» журнали ходимларига яхши тилаклар билдиргани келган Қорбобо деб юрсам, қип-қизил шоир экан. Бир соатдан буён кавлаётган тўрвасидан нуқул шеър чиқади. Узоқ йиллар нашриётларда, редакцияларда ишлаб, шоирнинг Қорбобо қиёфасида шеър кўтариб юрганини биринчи кўришим.

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ:

Қайсидир йили янги йилни Бойсунда кутган эдик. Ҳозир аниқ эсимда йўқ, жоним. Янги йилни кута бошлаганимизга бир ҳафта бўляпти-да!.. Ўшанда ярим тунда тасодифан Қорбобога дуч келганман. Ё у мен билан гаплашган, ё мен у билан гаплашганман. Ҳар қалай гаплашган бўлсак керак. Бўйи Усмон Азимовга сал-пал ўхшайди. Ҳатто шеър ўқиши ҳам. Овози худди Эркин Аъзамовнинг овози. Қадам олиши Мирза Кенжабоевга ўхшаб кетади. Юз-кўзлари худди Сирожиддин Саидовнинг ўзи. Гавдасини кўриб Тоғай Мурод дейсан. Тавба! Ўшанда беихтиёр Қорбобо ҳам ўзимизнинг қадим уруғлардан бўлса керак, худди сурхондарёликларга ўхшаркан, деб ўйлаганман...

Тоҳир МАЛИК:

Соат 12 га роппа-роса икки минут қолганда «Фалак—I» сайёрасидан «Фалак—II» сайёрасига шошилинч телеграмма келди: «Сайёрамиздаги ягона Қорбобонинг бензини буткул тугаб, радиатори батамом тешилиб қолганлиги сабабли, капремонтда турган Қорбоболардан бирини зудлик билан юборишларингизни сўраймиз».

Нусрат РАҲМАТОВ:

Янги йил бошланишига озгина вақт қолганда «Мен редакцияданман», деб уйимизга Қорбобо кириб келди. Жудда жиддий. Қош-қовоғидан қор ёғади. Бир кулдирай, тўрвасидаги совғаларидан оз-моз олай, десам қаерда? Кулмайди. Сўнг кулиш мана бундай бўлади, деб бир кулган эдим, Қорбобонинг соч-соқоли тўкилиб, бошидан салласи учиб кетди. Елкасидан тушган халтасини болалар аллақачон ўртага олишибди. Кулгини тўхтатмадим. Ўзи бир йилда бир марта куламан-да. Ана-мана дегунча қўни-қўшни ҳам йиғилди. Қўрқиб кетган Қорбобо устидаги чопонини ҳам ечиб ташлади. Э, шунда уни танидим. Пойариқлик дўстим Зиёдулла Нурматов янги йилда ҳазил қилган экан.

Дадахон НУРИЙ:

Шу хатга қўл қўйиб юборинг.. .Нима ҳақида, дейсизми? Қорбобони қутқариш ҳақида. Шахсан Каттаконнинг ўзлари шуғулланаяпти.

Алишер ИБОДИНОВ:

Келинг, отахон. Бир ошам ошдан олинг. Чойхоначимиз Нажжи бува катта ашула айтиб берадилар. Шошаяпсизми? Унда бир илтимосим бор, отахон. Тошкентга борсангиз албатта «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасига кирасиз, отахон. У ерда Маҳмуд Саъдий деган акахон ишлайди, отахон. Ўша кишига шу китобни бериб, янги йил билан табриклаб қўясиз, отахон. Хайр, отахон. Акахонга салом айтинг, отахон.

Ҳазилларни Ашурали
ЖЎРАЕВ оққа кўчирди

МЕҲМОН бўлишдан ҳам кўнгилли нарса борми? Дастурхон турли ноз-неъматлар билан тўлиб тошган, музика садоларидан кўнгиллари яйрайди, мезбонлар атрофингда парвона... Шундай ҳолда киши табиатида қандайдир хуш кайфият пайдо бўлади, ҳаёт гўё байрамлардан иборатдек туюлади. Бунинг устига ним қоронғу хонанинг ўртасида ранг-баранг чироқларини ялтиратиб хушбўй арча турса, чор атрофдан дўстларинг бахт тилаб табрикласа, хотининг шодон жилмайса. Оҳ-оҳ-оҳ, бундан зиёд бахт борми? Бундан ортиғини кераги ҳам йўқ!

Бугун мен ўзимни ана шундай бахт денгизида кўрдим.

Мен, айтардим-ку, «Шошма, онаси, бизни ҳам меҳ-

Тофиқ АЙДИ

УШАЛМАГАН ОРЗУ

ЯНГИ ЙИЛ ҲАЗИЛИ

монга чақиришар, доим биз меҳмон чақираверамизми, деб хумраланганларингни, менинг магазинма-магазин елиб-югурганларимни унутмаслар, ахир. Олмоқнинг бермоғи ҳам бор, деган гап уларга ҳам тегишли эканини тушунишар бирор кун. Бизда ҳам вишиллаган самовар бор. Қувноқ дўстлар даврасида хурсандчилик қилиш насиб этар», девдим. Мана, ўша кунга ҳам етдик!

Ширин хаёлларимни бўлиб меҳмондўст мезбонга мурожаат қилдим:

— Зариф, азизим, нечук бу зиёфатга бизни чақириш хаёлингга келиб қолди? Умрбод унутилмас бу кеча! Яна Янги йил байрами! Қандай келди-а хаёлингга, қандай?...

— Эҳ, Солиҳжон-эй, сизни унутиб бўладими, ундан кўра мени ер юта қолсин,— деб елкамга қоқиб қўйди.— Сиз ахир бизни неча марта учпочмоғ, губаде, чак-чак, парамач, қўзиқоринлар билан меҳмон қилгансиз! Бу ерда йиғилган қариндош дўсту-ёрларнинг қай бири сизнинг уйингизнинг тўрида ўтириб тонггача булбули гўё бўлиб сайрамаган. Сафо қайноға, Мастура қудача, Ҳаниф куёв, Абдулла абий — буларнинг ҳаммасини ким билмайди дейсиз? Сиз билан ҳам бир чўқиштириб қўйилик, Солиҳжон укам...

— Солиҳжон, азизим, бутун дунёни ахтариб сиздан ажойиб йигитни топиб бўлмайди, — деди Абдуллажон абий. — Фотима келин тайёрлаган ноз-неъматларни бутун Қозонни қидириб топиш қийин. Юрагимда қайнаган ҳисларни айтиб беролмайман. Бугун бизникига борайлик, янги уйга кўчганимизга беш йил бўлди-я, бир борай демайсиз-а?!

— Абдуллажон абий, Абдуллажон...

— Солиҳжон қуда, — деб енгимдан тортди Мастура қуда. — Ҳозир бу ерда ўтирипмиз, кейин Абдуллажон абийникига борасиз, кечқурун эса албатта бизникига борасиз, сизга атаб олиб қўйган тортларим бор...

— Қизиқмисиз, Мастурахон, гап овқатдами? Таклифларингиз учун раҳмат, қадрдонларим, — дедим мен бу илтифотдан хурсанд бўлиб.

— Йўқ-йўқ, Солиҳжон, кечқурун бизникига боради, — деди Сафо қайноға овози гумбурлаб. — Сизларникида жуда кўп ўтирдик, бултур сизларникида ўтирганмиз, сизларни эса ҳеч меҳмон қилолмадик. Тўғрими, Гулфия?

— Тўғри, тўғри бизникига борамиз, — деди хотини.

— Индинга бизникига,— деди шоша-пиша Ҳаниф куёв. — Болалар билан келинг. Доим сизникига меҳмонга келаверамиз, бизга ҳам уят керак, синглимиз Фотиманиям жонига теккандирмиз?

— Дўстлар, бўлмаган гапларни қўйинглар.

Уларнинг шу қадар эътибори, бир-бирига навбат бермай «бизникига боринг, бизникига боринг» деганларидан таъсирланиб, қадаҳни кўтариб, чин юракдан куйлай бошладим.

Эҳ, жигарлар, сизлар билан
Ўтаверсин шод кунларим.

Сафо қайноға билан Ҳаниф куёв менга қўшилиб, қошларини қоқиб қўярдилар. Зариф эса «ўтиришимизни кўрки, сен «Солиҳжон», деб келиб юзимдан ўпди. Ё тавба, Янги йил кутиш ҳам шундай хушчақчақ бўладими-а?

Шу пайт арчадаги ўйинчоқлар ҳақиқий юлдузлар бўлиб кўрина бошлади. Мен уларни Фотимага совға учун йиға бошладим. Қайноғам «биз сенга ойни ҳам олиб берамиз», деб кулади. Куёвимиз Ҳаниф эса арчадаги конфетларни йиғиб чўнтакларимни тўлдириб ташлади.

— Арчанинг ҳиди қандай яхши-а! Абдуллажон абий, нега сиз мени арчанинг шохчалари билан қитиқлаяпсиз?

— Дўстларим! — Ҳаммага мурожаат қилдим. — Сизга қандай қилиб миннатдорчилик билдирсам экан? Сиз бизларга беҳисоб илтифотлар кўрсатдингиз, ҳаяжондан кўзларимга ёш қуйилиб келяпти. Биз беш йилдан буён меҳмонга бормаймиз, ҳар байрамни уйимизда ўтказамиз, меҳмонларнинг ўзлари бизникига келадилар.

ДЎСТЛАРИМИЗ КУЛГИСИ

— Бу йил эса жуда бошқача бўлаяпти ёки янги анъаналар пайдо бўлаяптими? Куёв, сенга нима бўлди? Нега қулоғимдан тортасан?

Э-ҳа мана, яна бир ёшга улғайдик. Ҳа, майли, индинга сизникига борамиз болаларниям олиб борамиз. Сизлар ҳам болалар билан келардинглар-а? Зариф деразани очманг, совуқ.

— Нималар деб валдираяпсиз?

Кўзимни уқалаб юборсам қаршимда Фотима турибди.

— Етар шунча ухлаганингиз, Янги йил кутиб турмайди, —деди олдимга бир даста табрикномани ташлаб.

— Дўстларингиздан келган булар, ўқиб кўринг.

— Нима экан? — дедим ҳамон уйқусираб.

— Меҳмонга чақиришипти!

— Йўғ-э?

— Мана, қайнағангиз нима депти: «Қадрли Фотима, Солиҳжон! Бал-маскарадга борадиган бўлиб қолдик, шунинг учун кечқурун сизларникига боролмаймиз, келаси йилнинг биринчи январида соат иккиларда бал-маскараддан қайтаётиб кириб ўтармиз. Энг яхши тилакларим сизга Сафо»... Мана бу эса Мастурадан: «Янги йил билан табриклаймиз. Бу йил ҳам байрамга яхши тайёргарлик кўргандирсиз. Янги йил оқшомида албатта бирров кириб чиқамиз...»

— Тўхта, Фотима, назаримда эшик тақиллаётганга ўхшайди, — дедим мен ташқаридаги шовқин-суронни эшитиб.

Хотиним югуриб бориб деразадан қаради-да:

— Зариф абийлар келишди, — деб қичқирди. — Абдуллажон абий билан хотини ҳам бор...

— Бизни яхши кўришади-да, онаси, — дедим кулиб. — Янги йилни кутгани келишгандир, дастурхонингни тузайвер.

Д. МАВЛОНБЕКОВА
таржимаси

БАЙРАМ ҲАЗИЛИ

Актриса Г. ЗОКИРОВА

ЯНГИ РУБРИКА:

Нашриётларимиздан чиқаётган турли-туман йўғон ва ингичка, қалин ва юпқа, қизиқарли ва зерикарли китобларнинг ичида ҳажвий тўпламлар ҳам бор. Китоб магазинларида уларни ёқа йиртиб, тортишиб олаётганларини кўргансиз. Бундай китоблар ҳақида уч-тўрт оғиз илиқ ёхуд аччиқ сўз айтиб қўйишни Шум бола ўз бурчи деб билади. Бугунги «Қироатгоҳ» рубрикамиз остида ана шундай мини-тақризлар чоп этамиз. Ва элакдан ўтказилган китобларни Шум боланинг китоб жавонига териб қўямиз.

ТАБРИК

Дўстлар! Бугун биз бу ерга қашқадарёлик ҳажвчи Муҳаммад Очиловнинг янги, мустақил тўплами «Шайтон операцияси»ни ювиш тантанасига тўпланганмиз. Ўзларингизга маълумки, Муҳаммад Очилов камсуқум, камтар андишали ва оғир йигит (**«Тўғри» деган овоз.**) Шу билан бирга у бўлар-бўлмасга ҳиринглаб, тишининг оқини кўрсатавермайди. Аксинча, у гапирганда даврадагиларнинг кўпчилиги тишини оқини кўрсатиш у ёқда турсин, ҳатто қорнини ушлаб кулишга мажбур бўлади. Муҳаммад шу пайтгача учдан ортиқ шериклик китоб чиқарди. Шуниси қувончлики, унинг китоблари (ўзига ажратилган қисми) «Нишонга теккан ўқ»дек кўпларни типирчилатиб қўйди. Бугунги адабиётимизда китобхонларга «Ҳажвий гулдаста» инъом этишда ҳам унинг ўз ўрни бор.

Ҳар ким бир нарсага ўч бўларкан. Биров беданага, биров каптарга, биров гулга, биров пулга... Муҳаммад Очиловнинг камтарлигини қарангки, у тиллага ўч чиқиб қолди, (**Очиқроқ гапирилсин!**). Хўп, майли, ошкоралик бўлгани учун очиқ гапираман. Мана бир мисол: Муҳаммад Очилов тиллага ўч бўлгани учун мукофотнинг ҳам нуқул тилласини танлайди. У «Шум бола чойхонаси»нинг «Тилла чойнак» ва Ёш ленинчи» газетасининг «Олтин қалам» мукофотларининг лауреати (**қийқириқ**). «Муштум» журнали конкурсида уч марта ғолиб чиққан, бу ҳам етмагандек, у Қашқадарё область Ленин комсомоли мукофотининг лауреати. (**Қойил!**)

Қадрли дўстлар! Мана унинг янги китоби. Қаранг, муқовада одам қиёфасидаги думли шайтон кимгадир мармардан ҳайкал йўнаяпти. Ҳайкал дўппили, қора фонда ялтираб турибди. Унинг нигоҳида оқ, қизғиш пахта чаноқлари.. Муқовани рассом Т. Каримов жуда кўримли ва рамзий қилиб ишлаган. Тўпламдан муаллифнинг «Айлана», «Ҳамтовоқлар», «Вишт», «Қарғанинг насибаси», «Мармартош», «Шалпангқулоқ» сингари ўндан ортиқ ҳажвияси ўрин олган. Бу ҳажвияларда биз Қашқадарё воҳасининг бағри кенг, очиқ одамларини, уларнинг самимий, беғубор кулгиларини кўрамиз (**Қарсаклар**).

Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти «Шайтон операцияси (редактор Нортўхта Қиличев) китобини бор-йўғи ўн беш минг нусхада босиб чиқарган. Ишончимиз комилки, бу китоб ҳажв мухлислари орасида бир зумда хомталаш бўлиб кетади.

Ўртоқлар! Ушбу лимонад тўлдирилган қадаҳни ҳали СССР Ёзувчилар союзига аъзо бўлмасданоқ ёзувчи бўлиб танилган, Ёзувчилар союзи Қашқадарё область бўлимида анчадан бери ишлаб келаётган Муҳаммад Очиловнинг навбатдаги ижодий парвозлари учун кўтаришларингизни сўрайман...

Эслатма: Қадаҳлар жиринглаишоқда. Ҳеч ким газак ҳам қилмади, ош ҳам емади. Чунки бу хил тўла-ярим қадаҳлар, лаган-лаган ошлар ва тонготар «ювди-ювди»лар аллақачон турғунлик йилларида қолиб кетган. Муҳаммад Очиловга келсак, у китобнинг чиқиши учун бировга ош тугул, ёвғон хўрда ҳам пишириб бермаган ёки бирор кимсага қадаҳ ҳам сузмаган. Фақат унинг шаънига, янги тўплами хусусида айтилган холисона мақтов сўзлари рост! Пиёладаги қаҳрабо кўкчой ҳурмати бунга ишонаверинг...

Неъмат АМИНОВ

БАЙРАМ ҲАЗИЛИ

Актёр Э. КОМИЛОВ

БАЙРАМ ҲАЗИЛИ

Адабиётшунос П. ШЕРМУҲАМЕДОВ

ЭПИГРАММАЛАР

ТЕКИНТОМОҚ

Ишлашга тоқати йўқ,
Тайёр нонга ҳозир у,
Ҳақиқатдан сўз очмас,
Лек ёлғонга ҳозир у.
Текинхўрлик бобида
Енг шимариб «мардона»
Ким баҳслашувга чиқса,
Кенг майдонда ҳозир у.

ДУНЁПАРАСТ

Мол-дунё йиғар доим,
Ор йўқ дунёпарастга,
Тўғри келса, ҳаттоки
Нон тилайди гадодан.
Қандай ишга бош урса—
Хоҳ баланд, хоҳи пастга,
Эл мулкин шилиб кундуз,
Оқшом сўрар худодан.

Розиқ РЎЗИЕВ

Рассом И. ЗОИИРОВ

ЯНГИ РУБРИКА:

Наима РАҲМОНОВА

НАЧОРА...

Айтишгани айтишган:
«Рост гапир», — деб ҳар
қачон.
Лекин гапирсанг ростин
Сени кўришар ёмон.

«Тушундингми сен
дарсни?» —
Ўқитувчим чақирди.
Чайқагандим, йўқ деб бош,
Жаҳли чиқиб бақирди.

Ойимни ёлғончи деб,
Эшитиб олдим дакки.
Акамни қўполсиз деб,
Едим битта тарсаки.

Шундай бўлса ўзлари,
Нима дейин, ҳайронман.
Ёлғон айтсам «Ёлғончи»,
Рост гапирсам «Ёмонман».

МУМКИНМИ?

«Югурмасдан
Ўйнагин,
Кир бўлмасин
Кўйлагинг», —

Дейди ойим
Ҳар доим,
Баъзан бураб
Қулоғим.

Боғчада ҳам
Рухсат йўқ.
Меҳмонда-чи
Қўрқув, дўқ.

Келаяпти
Югургим.
Қачонгача
Жим тургим?!

ҲАЙВОНОТ БОҒИДА

Сўзлашганда ҳар доим
Ҳайвонларнинг хулқини.
Дунёдаги энг айёр
Дейишарди тулкини.

Қара, уни одамлар
Ушлашибди-ку боплаб.
Тушармиди қафасга
Рост бўлганида шу гап?

— Айёрлиги балки рост,
Лекин ўйлаб кўр, ўртоқ.
Ахир одамлар асли
Улардан ҳам айёрроқ...

НИМА ҚИЛАЙ?

— Нима қилай, ойижон?
— Сенга иш йўқдир,
қизим.
— Иш буюринг, бувижон.
— Бор, ўйнайвер, сен
қўзим.
— Келинг пайпоғингизни
Ювиб берай, дадажон.
— Ойинг ювар, сен ёшсан,
Ўйнагин бор, қақажон.
— Ўқишни ё ёзишни
Ўргатинг, жон опажон.
— Югур, чақир ўртоғинг
Ўйна-чи, бор, чопа қол.
— Шу билволган сўзлари
Ўйна, ўйна, ўйна бор!
Қачон катта бўламан,
Тоқай юраман бекор?

БАЙРАМ ҲАЗИЛИ

Композитор М. БАФОЕВ

Ҳазилларни И. РАСТВОРЦЕВА ишлаган.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 18362. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3113. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12